M. T.

CICERONIS DE ORATORE AD QVINTVM FRATREM,

Libri Tres.

CANTABRIGIAE,
Ex officina IOHANNIS
LEGATT. 1589.

M. T. CICERONIS AD Q. FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

COgitanti mihi sæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater, illi videri solent, qui in optima Republica, cùm & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, vt vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoq; initium requiescendi, atque animum ad vtriusque nostrum præclara studia referendi fore, iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitissent. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum, cùm graues communium temporum, tum varij nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximè molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atq; exoptantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus celebrandas, inter nosq; recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris, & consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atq; discrimen, & hoc tempus omne post consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à communi peste depulsi in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatib⁹ rerum, vel angustijs tẽporis obsequar studijs nostris, & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel Resp. tribuet otij, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò frater neq; hortanti deero, neq; roganti. Nam neq; authoritate quisquam apud me plus te valere potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, vt arbitror, apta ad id quod requiris, vt cognoscas quæ viri omnium eloquentissimi clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi.

vis enim, vt mihi sæpè dixisti (quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atq; rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vsu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisq; consecuti sumus) aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: soleasq; nonnunquàm hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumerò in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles extitissent: nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoq; genere videbis, non mediocrium artiũ, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel vtilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori Imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Iam verò consilio ac sapientia qui regere ac gubernare Rempub. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis fortè cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atq; in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum Imperatoris laude, aut cum boni Senatoris prudentia comparandam putet, conuertat animum, & ea ipsa artium genera circunspiciat, quique in ijs floruerint, quamquè multi sint: facilimè quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficilè est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studijs varietate & copia fuerint, qui non aliqua in re vna separatim elaborarint, sed omnia quæcunque essent, vel scientiæ pervestigatione, vel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui Mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte & multiplici, subtiliq; versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, vt nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementius

mentius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis Musicis, quis huic studio literarum quod profitentur ij, qui Grammatici vocantur, penitùs se dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim & materiam, scientia & cognitione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter, & ex nostrorum & Græcorum copia comparare voles, multò tamen pauciores Oratores, quàm poetæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia ferè reconditis atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in vsu atque in hominum more & sermone versatur: vt in cæteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia sensuq; disiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe vberiore, aut premijs ad perdiscendum amplioribus commoueri, atq; vt omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis, & inventa est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profectò nulla vnquàm vehementius, quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam postea quàm, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens, non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit.

Ac primò quidem totius rationis ignari, qui nequè exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantū quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Post autem auditis Oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum, vt ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adiungeretur vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem: Ingenia verò (vt multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum, multùm cæteris hominibus omnium gen-

tium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed rimirum maius eſt hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus ſtudijsque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſtantiſsimis hominum ingenijs, infinita cauſarum varietate, ampliſsimis eloquentiæ propoſitis præmijs eſſe cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda eſt: & ipſa oratio confirmanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitùs pernoſcendi, quod omnis vis, ratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis exprimenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque, & breuitas & reſpondendi & lacceſſendi, ſubtili venuſtate atque vrbanitate coniuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumque vis: neq; legum, aut iuris Ciuilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis confirmatione ac varietate moderanda eſt, quæ ſola per ſeipſa quanta ſit, hiſtrionum lenis ars & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſsimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quæ niſi cuſtos inuentis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiamſi præclariſsima fuerint, in Oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium paucitatis, cùm ex illis rebus vniuerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: hortemurque potius liberos noſtros, cæteroſque, quorum gloria nobis, & dignitas chara eſt, vt animo rei magnitudinem omplectantur: neque ijs, aut præceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus vtuntur omnes, ſed alijs quibuſdam ſe id quod expetunt, conſequi poſſe confidant. Ac mea quidem ſententia, nemo poterit eſſe omni laude cumulatus Orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, niſi ſubeſt res ab

Oratore

Oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam noſtris præſertim Oratoribus in hac tanta occupatione vrbis, ac vitæ, nihil vt ijs putem licere neſcire: quamquam vis Oratoris, profeſsioque ipſa benè dicendi, hoc ſuſcipere, ac polliceri videtur, vt omni de re, quæcunque ſit propoſita, ab eo ornatè copioſeque dicatur. Sed quia non dubito quin hoc pleriſque immenſum infinitumque videatur; & quod Græcos homines non ſolum ingenio, & doctrina, ſed etiam otio, ſtudioque abundantes partitionem quandam artium feciſſe video: neque in vniuerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quę in forenſibus diſceptationibus iudiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id vnũ genus Oratori reliquiſſe: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum propè conſenſu eſt tributum: repetamque non ab incunabulis noſtræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum; ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate Principum; diſputatione eſſe verſata: non quòd illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: ſed cum illa pateant, in promptuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſsint, dabis hanc veniam, mi frater, vt opinor, vt eorum, quibus ſumma dicendi laus à noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

Cùm igitur vehementius inueheretur in cauſam principum conſul Philippus, Druſique tribunatus pro Senatus authoritate ſuſceptus, infringi iam, ac debilitari videretur: dici memini Iudorum Romanorum diebus L. Craſſum quaſi colligendi ſui cauſa ſe in Tuſculanum contuliſſe, veniſſe eodem ſocer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur, & M. Antonius homo, & conſiliorum in Reipublica ſocius & ſumma cum Craſſo familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo duo adoleſcentes, & Druſi maximè familiares & in quibus magnam tum ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum Pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eã magiſtratũ petiturus putabatur. Hi primo die de temporib⁹ illis, deq; vniuerſa Rep. quam ob c uſam venerant, multũ inter ſe vſq; ad extremum tempus diei collocuti ſunt quo quidem in ſermone multa diuinitus à tribus illis conſularibus

Cotta deplorata, & commemorata narrabat, vt nihil incidisset posteà ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, vt cùm lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, vt dies inter eos Curiæ fuisse videretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cùm illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem ventum esse dicebat, tum Scævolam duobus spatijs tribuisse factis, dixisse, Cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius vmbram sequutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quam Platonis oratione crevisse: sed quod ille durissimis pedibus fecit, vt se abijceret in herbam, atque ita, quæ Philosophi diuinitùs ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, imò vero commodius etiam, pulvinosque poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, vt ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse, qui cùm ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis vtrunque collaudandum videri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, vt non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque verò mihi quicquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velit, vndè autem velit, deducere. Hæc vna res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque ciuitatibus præcipuè semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est, aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere vnum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sententijs, gratijsque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem vnius oratione conuerti? Quid tam porrò regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere

semper

semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisci lacessitus? Age verò ne sēper fori, subsellia, rostra, curiamque mediteris, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim vno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, vt quo vno homines maximè bestijs præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt verò iam ad illa summa veniamus, quæ vis alia potuit aut dispersos homines vnum in locum congregare, aut à fera agrestiq; vita ad hunc humanum cultum ciuilemque deducere, aut iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, consecter, comprehendam breui, sic enim statuo, perfecti Oratoris moderatione, & sapientia, non solùm ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & vniuersæ Reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, vt facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, vt & vobis honori, & amicis vtilitati, & Reipublicæ emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, vt solebat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de Caij Lælij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse, vereor vt tibi possim concedere vnum, quod ab Oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: Alterum, quod remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti Oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut ab initio genus hominum in montibus ac syluis dissipatum, non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusque sepsisse? aut verò reliquas vtilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus & fortibus viris, sed à disertis, & ornatè dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille, aut pastores & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio, quid in Seruio Tullo, quid in cæteris Regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam Rempublicam, num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid exactis Regibus? tametsi ipsam exactionem mente non lingua perfectam

Lucij Bruti esse cernimus: sed deinceps omnia, nónne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ ciuitatis exemplis vti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata: Sed vt reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse, Tiberium & C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haudquaquam eloquens, & sæpè aliàs & maximè Censor saluti Reipublicæ fuit: atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo Libertinos in Vrbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, Rempublicam, quam nunc vix tenemus, iamdiu nullam haberemus. At verò eius filij diserti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cùm ciuitatem vel paterno consilio, vel amissis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatum, eloquentia Rempublicam dissipauerunt. Quid leges veteres, moresque maiorum: Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna Reipublicæ salute præsumus: quid religiones, & ceremoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine vlla eloquentiæ laude versantur: num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omninò ab Oratorum genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Cn. Ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: Et hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod verò in extrema oratione, quasi tuo iure sumpsisti, Oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temerè irruisses. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, cæteríque in suo genere Physici, vindicarentque ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea Philosophorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil

de

de ratione vitæ didiciſſe, nihil omninò quæſiſſe, nihil ſcire convincerent: & cùm vniuerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulæ familiæ litem tibi intenderent. Inſtaret Academia, quæ quicquid dixiſſes, id teipſum negare cogeret. Stoici verò noſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria Oratorum putas eſſe adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti vincerent oportere: ac non ſolùm meliora, ſed etiam multò plura Ariſtotelem, Theophraſtumque de his rebus, quàm omnes dicendi magiſtros ſcripſiſſe oſtenderent. Miſſos facio Mathematicos, Grammaticos, Muſicos, quorum artibus veſtra iſta dicendi vis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, tamq; multa profitenda, Craſſe, non cenſeo: ſatis id eſt magnum, quod potes præſtare, vt in judicijs ea cauſa, quamcunq; tu dicis, melior & probabilior eſſe videatur: vt in concionibus, & ſententijs dicendis ad perſuadendum tua plurimum valeat oratio: denique vt prudentibus diſertè, ſtultis etiam verè dicere videaris: hoc ampliùs ſi quid poteris, non id mihi videbitur Orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi Oratorum facultate poſſe. Tum ille, non ſum, inquit, neſcius Scævola, iſta inter Græcos dici, & diſceptari ſolere: Audiui enim ſummos homines, cùm Quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, vt temporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades, & Clitomachus, & Aeſchines obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis vnà ipſum illum Carneadem diligentiùs audierat, hominem omnium in dicendo, vt ferebant, acerrimum & copioſiſsimum: Vigebat auditor Panetij illius tui Mneſarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus: multi erant præterea præclari in Philoſophia, & nobiles, à quibus omnibus vna penè repelli voce Oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina rerumq; maiorum ſcientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquàm in aliquod piſtrinum detrudi, & compingi videbam. Sed ego neq; illis aſſentiebar, neq; harum diſputationum inuentori & Principi longè omnium in dicendo grauiſsimo, & eloquentiſsimo Platoni, cuius tum Athenis diligentiùs legi cũ Carneade Gorgiã: quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in Oratoribꝰ irridendis ipſe eſſe Orator ſummus videbatur. Verbi enim cõtrouerſia tamdiu torquet Græculos homines, contentionis cupidiores, quã veritatis. Nam ſi quis hunc ſtatuet eſſe Oratorem, qui

qui tantummodò in iure, aut in iudicijs posit, aut apud populum, aut in Senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat & concedat necesse est. Neq; enim sine multa pertractatione omnium Rerump. neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè versari, & peritè potest: Qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarū rerum scientia? Sin Oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui; quæro id ipsum quî possit assequi sine ea scientia, quam ei non concedatis? Dicendi enim virtus, nisi ei qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornatè locutus est, sicut fertur, & mihi videtur Physicus ille Democritus, materies illa fuit Physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, Oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitùs est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suaues atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quib⁹ disputant, in alijs quibusdam studijs, oratio quidem ipsa propria est huius vnius rationis de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus ijsdem de rebus ieiunè quosdam & exiliter, vt eum quem acutissimùm ferunt Chrysippum, disputauisse: neque ob eam rem Philosophiæ non satisfeciſſe, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominaui, vbertatem in dicendo & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non vtuntur? Vnum erit profectò, quod ij qui bene dicunt, affecunt propriam, compositam orationem & ornatam, & artificio quodam & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab Oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunque de genere, id Orator si tanquam clientis causam didicerit, dicet meliùs & ornatiùs, quàm ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam Oratorum proprias sententias atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assiduè versari hanc nostram dictionem: sed tamen in

ijs ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri qui Rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam vim existere Oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce ijsdem permotionib⁹ ad lenitatem misericordiamque reuocandis? quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitùs perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus Philosophorum putatur proprius: neque Orator, me authore vnquàm repugnabit, sed cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium Oratoris, quod sæpè iam dixi, oratio grauis & ornata, & hominum sensibus ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide ne hoc, Scævola, totum sit à me: nam ego quæ sunt Oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, Oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cùm illi in dicendo inciderint loci (quod persæpè euenit) vt de dijs immortalib⁹, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes Philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omninò ad Oratorem pertinere. Quibus ego, vt de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa differant, cùm concesserò, illud tamen Oratori tribuam & dabo, vt eadem, de quibus illi tenui quodam & exiguo sermone disputant, hic cum omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis Philosophis, tum Athenis differebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster (qui nunc Aedilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset) ac iam tum erat adolescentulus his studijs mirificè deditus. Iam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de vectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt Lycurgum, aut Solonem (quanquàm illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos

litos: vel nostros Decemuiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Nunquàm enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt, sed Oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus posit variè, copioseque dicere. Etenim sæpè in ijs causis, quas omnes proprias esse Oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex vsu forensi, quem solùm Oratoribus concediti, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra Imperatorem, aut pro Imperatore dici sine rei militaris vsu, aut fæpè etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? Num apud populum de legibus iubendis aut vetandis, num in Senatu de omni Reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione & prudentia? Num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos (quod vnum in Oratore dominatur) sine diligentissima perquisitione earum omnium rerum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à Philosophis explicantur? Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus: equidem non dubito quod sentio dicere: Physica ista ipsa, quæ paulò antè, & Mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad Oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potiùs artificio disertum, quàm Oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non cùm ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio copioseq; dixisset. Neque verò Asclepiades, is quo nos medico amicoque vsi sumus, tum cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate vtebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque si id optimè sciat, ignarusque sit faciendæ ac polienda orationis, disertè idipsum posse, de quo sciat, dicere.

Quamobrem

Quamobrem ſi quis vniuerſam & propriam Oratoris vim definire complectique vult, is Orator erit, mea ſententia, hoc tam graui digneſ nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter & compoſitè, & ornatè, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita propoſui, quacunque de re: licet hinc quantum cuique videbitur, circuncîdat, atque amputet: tamen illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artibus aut ſtudijs ſita ſunt, Orator ignoret, tantumq; ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in vſu forenſi: tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs, qui tenent quæ ſint in quaque re, multò oratorem melius, quam ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita, ſi de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini noſtro, & cum acceperit, ita pronunciabit, vt ipſi C. Mario penè hic melius, quam ipſe ille ſcire videatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit; teque hominem prudentiſsimum, & peritiſsimum, in ijs ipſis rebus, quas abs te didcerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quę res inciderit, in qua de natura, de vitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit: ſorſitan ſi ei ſit viſum (etſi hæc quidem noſſe debet Orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in Philoſophia communicabit. Hoc profecto efficiet, [illegible] rem a quoq; [illegible], de ea re multo dicat ornatius, quam ille ipſe, vnde cognorit. Sed, ſi me audierit, quoniam Philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam atque mores: duo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ noſtrę: tertium verò, quod ſemper Oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil Oratori, in quo magnus eſſe poſsit, relinquemus. Quare hic locus de vita, & moribus totus eſt Oratori perdiſcendus· cætera ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando volet, ornare dicendo, cum erunt ab eum delata, & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ, ornatiſsimis, atque optimis verſibus Aratum de cælo, ſtelliſque dixiſſe ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſsimum Nicandrum Colophonium Poetica quadam facultate, non ruſtica ſcripſiſſe præclarè: quid eſt cur non Orator de rebus ijs eloquentiſsimè dicat, quas ad certam cauſam, tempusque cognorit? Eſt enim finitimus Oratori Poeta, numeris aſtrictior paulò, verborum autem licentia libetior, multis verò ornandi generibus ſocius, ac penè par

in

in hoc quidem certè propè idem, nullis vt terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quò minùs ei liceat eadem illa facultate & copia vagari qua velit. Nanq; illud quare Scævola negarit te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim Oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed vt solebat C. Lucilius sæpè dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minùs, quàm volebat, familiaris, sed tamen & doctus & perurbanus: sic sentio, neminem esse in Oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non vtimur, tamen apparet atque extat, vtrùm simus earum rudes, an didicerimus: vt qui pila ludunt, non vtuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil vtuntur, tamen vtrùm sciant pingere an nesciant, non obscurum est. Sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriè cæteræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur vtrùm is qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius: nam [illegible] ipsum quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, vt [illegible] nollem non esse Oratoris, concederes; & ea ipsa nescio quomodo tibius detorqueres, atq; Oratori propria traderes. Hæc cùm ego Prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, vt solebat, philosophiam, atque contempsit, multaq; non tam grauiter dixit, quàm facetè: tua autem fuit oratio eiusmodi, non vt vllam artem doctrinàmve contemneres, sed vt omnes comites ac ministras Oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit vsus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atq; admirandum fore: sed is, si quis esset, aut si etiam vnquàm fuisset, aut verò si esse posset, tu esses vnus profectò, qui & meo iudicio, & omnium, vix vllam cæteris Oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in sensibus rebus, ciuilibusque versetur, quin scias: neque eam tamen scientiam, quam adiungis Oratori, complexus es:

vide-

videamus ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipſa concedat. Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de Oratoris facultate diviſſe. Quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoſcendum venimus? quos in foro, quos in Repub. quos in ambitione, quos in amicorũ negotijs res ipſa antè confecit, quàm poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quòd ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus etiam ſit ingeniũ, vt tu putas, non maximè defuit, doctrina certè & otium, & herculè etiam ſtudium illud dicendi acerrimum defuit: quid cenſes, ſi ad alicuius ingeniũ vel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illum & quantum Oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, iſta Craſſe, quæ dicis: nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum, atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficilè factu eſt, præſertim in hac noſtra vita, noſtriſq; occupationibus: deindè illud etiam verendum eſt, nè abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicendi populari & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paulò antè diviſti: quamuis illi ornatè & grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus eſt verborum & lætum, ſed palæſtræ magis & olei, quam huius ciuilis turbæ, ac fori. Nanq; egomet, qui ſero ac leuiter græcas literas attigiſſem, tamen cùm Proconſul in Ciliciam proficiſcens, Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter nauigandi difficultatem commoratus: ſed cùm quoti[illegible] mecum haberem homines doctiſſimos, eos ferè ipſos [illegible] abs te modò ſunt nominati, cumq; hoc neſcio quomodo [illegible] pudeos increbuiſſet, me in cauſis maioribus, ſicuti te, ſolere verſari: pro ſe quiſq; eorum, quantum quiſq; poterat, de officio & ratione Oratoris diſputabat. Horum alij, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos quos nos Oratores vocaremus, nihil e le dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri & exercitata: Oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem atq; ipſam eloquentiam, quòd ex benè dicendi ſcientia conſtaret, vnam quandam eſſe virtutem: & qui vnam virtutem haberet, omnes habere: eaſq; ipſas eſſe inter ſe æqualeis & pares: Ita qui eſſet eloquens, eum virtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quædam, & exilis oratio, longeque à noſtris ſenſibus abhorrebat. Carneades verò multò vberius ijſdem de rebus loquebatur, non quò aperiret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius

trius Academiæ aduersari ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maximè tamen hoc ſignificabat, eos, qui Rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque poſſe quenquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui Philoſophorum inuenta didiciſſet. Diſputabant contrà diſerti homines Athenienſes in Republ. cauſiſque verſati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hoſpes meus: qui cùm diceret eſſe quandam prudentiam, quę verſaretur in perſpiciendis rationibus conſtituendarum & regendarum rerum publicarum: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum & copia. Omnes enim partes illius ipſius prudentię petendas eſſe à philoſophia docebat, neque ea quæ ſtatuerentur in Republ. de dijs immortalibus, de diſciplina iuuentutis, de iuſtitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium: cæteraque ſine quibus ciuitates aut eſſe, aut benè moratæ eſſe non poſſent, vſquàm in eorum libris inueniri. Quòd ſi tantam vim rerum maximarum arte ſua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat cur de procœmijs, & de epilogis, & de huiuſmodi nugis (ſic enim appellabat) referti eſſent eorum libri, de ciuitatibus inſtituendis, de ſcribendis legibus, de æquitate, de iuſtitia, de fide, de frãgendis cupiditatibus, confirmandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inueniretur. Ipſa verò præcepta ſic illudere ſolebat, vt oſtenderet non modò eos illius expertes eſſe prudentiæ, quam ſibi aſciſcerent, ſed nè hanc quidem ipſam dicendi rationem ac viam noſſe. Caput enim eſſe arbitrabatur Oratoris, vt & ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil Rhetorici iſti doctores in præceptis ſuis reliquiſſent: & vti eorũ qui audirent, ſic afficeretur animis, vt eos affici vellet Orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quòt modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis, in quamque partem mouerentur. Hæc autem eſſe penitùs in media philoſophia retruſa, atque abdita, quæ iſti Rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. Ea Menedemus exemplis magis quàm argumentis conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis præclarè ſcripta pronuncians, docebat illum in animis vel iudicum, vel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quæ negaret ille ſine philoſophia quenquam ſcire poſſe. Huic reſpondebat

bat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam, ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive id quod conſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quærendum. Sæpè etiam in eam partem ferebatur oratione, vt omninò diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati eſſemus, vt & blandiri & ſuppliciter inſinuare ijs, à quibus eſſet petendum, & aduerſarios minaciter terrere poſſemus, & rem geſtam exponere, & id quod intenderemus, confirmare, & id quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid & conqueri, quibus in rebus omnis Oratorum verſaretur facultas: & quòd conſuetudo exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: Tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primùm quaſi dedita opera neminem ſcriptorem artis, nè mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cùm repeteret vſque à Corace neſcio quo, & Tyſia, quos artis illius inuentores, & principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſsimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent, nec omninò ſciſſe curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam ſiue ille irridens, ſiue quod ita putaret, atque ita audiſſet, me in illo numero, qui illa non didiciſſem, & tamen (vt ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum ego illi alterum facilè aſſentiebar, nihil me didiciſſe: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. Artem verò negabat eſſe vllam, niſi quæ cognitis, penituſque perſpectis, & in vnum exitum ſpectantibus, & nunquàm fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe & incerta: cùm & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab ijs, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis, aut falſa, aut certè obſcura opinio. Quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium vllum eſſe dicendi, neq; quenquam poſſe, niſi qui illa, quę à doctiſsimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callidè, aut copiosè dicere. Quibus dicere Carneades ſolebat, ingenium tuum Craſſe vehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe viſum. Tunc; ego hac eadè opinione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudẽte, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, DISERTOS me cognoſſe nonnullos, eloquentem adhuc neminem,

neminem, quòd eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acutè, atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere: eloquentem verò, qui mirabilius & magnificentius augere poſſet atque ornare quæ vellet, omneisq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id ſi eſt difficile nobis, qui ante quàm ad dicendum ingreſſi ſimus, obruimur ambitione & foro: ſit tamen in re poſitum atque natura. Ego enim, quantum auguror coniectura, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore aliquem aliquando, qui & ſtudio acriore quàm nos ſumus atque fuimus, & otio ac facultate diſcendi maiore ac maturiore, & labore atque induſtria ſuperiore, cùm ſe ad audiendum, legendum, ſcribendumq; maiore opera dediderit, exiſtat talis Orator, qualem quærimus: qui iure non ſolùm diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit: qui tamen mea ſententia, aut hic eſt iam Craſſus, aut ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque quàm hic & audierit, & lectitarit, & ſcripſerit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Inſperanti mihi, inquit, & Cottæ, ſed valdè optanti vtriq; noſtrùm cecidit, vt in iſtum ſermonem Craſſe delaberemini. Nobis enim huc venientibus iucundum ſatis fore videbatur, ſi cùm vos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex ſermone veſtro memoria dignum exciperе poſſemus: Vt verò penitùs in eam ipſam totius huius vel ſtudij, vel artificij, vel facultatis diſputationem penè intimam peruenireris, vix optandum nobis videbatur. Ego enim qui ab ineunte ætate incenſus eſſem ſtudio vtriuſque veſtrùm, Craſſi verò etiam amore, cùm ab eo nuſquam diſcederem, verbum ex eo nunquàm elicere potui de vi ac ratione dicendi, cùm & per meipſum egiſſem, & per Druſum ſæpè tentaſſem: quo in genere tu Antoni (verè loquar) nunquàm mihi percontanti aut quærenti aliquid defuiſti, & perſæpè me, quæ ſoleres in dicendo obſeruare, docuiſti. Nunc quoniam vterq; veſtrum patefecit earum rerum ipſarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Craſſus eius ſermonis ordiendi fuit: date nobis hãc veniam, vt ea quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter proſequamini. Quod quidem ſi erit à vobis impetratum, magnã habebo, Craſſe, huic paleſtræ, & Tuſculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille, Imò verò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & poteſt facere id quod requiris, & conſueuit, vt te audio dicere. Nam me qui-

quidem ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti, atq; inſtanti ſæpiſſimè negaſſe, tute paulò antè dixiſti: quod ego non ſuperbia, neq; inhumanitate faciebam, neq; quo tuo ſtudio rectiſſimo atque optimo non obſequi vellem (præſertim cùm te vnum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumq; cognoſſem) ſed me hercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta, Quoniam id quod difficilimum nobis videbatur, vt omninò de his rebus, Craſſe, loquerêre, aſſecuti ſumus: de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia quæ percontati erimus, explicâris, dimiſerimus. De his, credo, rebus, inquit Craſſus, vt in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteroq;. Tum ille, Nanque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam verò iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam. Licet, inquit Craſſus, veſtro arbitratu percontemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primùm ex te, de quo modo Antonius expoſuit, quid ſentias quærimus, exiſtimeſne artem aliquam eſſe dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit Craſſus, tanquam alicui Græculo otioſo & loquaci, & fortaſsè docto, atque erudito quæſtiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me iſta curaſſe, aut cogitaſſe arbitramini, & non ſemper irriſiſſe potiùs eorum hominum impudentiam, qui cùm in ſchola aſſediſſent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, ſi quis quid quæreret. Quod primùm ferunt Leontinum feciſſe Gorgiam, qui permagnum quiddam ſuſcipere ac profiteri videbatur, cùm ſe ad omnia, de quibus quiſque audire vellet, eſſe paratum denunciaret. Poſtea verò vulgò facere cœperunt, hodieq; faciunt, vt nulla ſit res neq; tanta, neq; tam improuiſa, neq; tam noua, de qua ſe non omnia quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos. Quòd ſi te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti, de ijs rebus audire velle, adduxiſſem huc Græcum aliquem, qui nos iſtiuſmodi diſputationibus delectaret, quod ne nũc quidem difficile factu eſt. Eſt enim apud M. Piſonem adoleſcentem iam huic ſtudio deditum, ſummo hominem ingenio, noſtrique cupidiſſimum, Peripateticus Staſeas, hon● nobis ſanè familiaris, & vt inter homines peritos conſtare video, in illo ſuo genere omnium princeps. Quem tu, inquit mihi Mutius, Staſeam, quem Peripateticum narras? Gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus Craſſe, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem ſine viu,

neque

neque ex scholis cantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapientissimo, atq; eloquentissimo, atq; ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio Imperij & gloriæ, sit cõsilio linguaq; princeps, cuius vestigia qui per sequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putaui Deum, tum verò tibi nunquàm eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te vti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter, meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controuersia positam. Nam si ars ita definitur, vt paulò ante exposuit Antonius, ex rebus penitùs perspectis, planeq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaque comprehensis, non mihi videtur ars Oratoris esse vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in vsu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduersa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video) non intelligo quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, vt ij solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent: neq; rursum eam totam, sicut plerique Philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam instituisti, petamque à vobis, inquit, nè has meas ineptias efferatis: quanquàm moderabor ipse, nè vt quidam magister atque artifex, sed quasi vnus è togatorum numero, atq; ex forensi vsu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse. Equidem cùm peterem Magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam, cùm ei ita dicerem, me velle esse ineptum. Id erat petere blandius: quod

nisi

nisi ineptè fieret, benè non posset fieri. Hunc autem esse vnum hominem ex omnibus, quo præsente, ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, cùm id ipsum dicere nunquàm sit non ineptum, nisi cùm est necessarium? Perge verò Crasse, inquit Mutius: Istam enim culpam quam vereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neq; verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi atq; ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque sint vberes, & ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclarè enim se res habeat, si hæc accendi aut commoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur, linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dico, vt ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina: & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu motuque corporis vasti atque agrestes, vt etiamsi ingenijs atque arte valeant, tamen in Oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, vt non nati, sed ab aliquo Deo ficti esse videantur. Magnum quiddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse omnibus silentibus vnum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. Adest enim ferè nemo, qui non acutiùs atque acriùs vitia in dicente, quàm recta videat. Ita quicquid est in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, vt homines adolescentes, si quid naturale fortè non habeant, omninò à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C. Cælio æquali meo magno honori fuisse homini nouo illam ipsam, quamcunq; assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum æqualem meum Q. Varium vastum hominem atq; fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quamcunque habuit, magnam esse in ciuitate gratiam

gratiam consecutum? Sed quia de Oratore quærimus, ingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vi tijs orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim s multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & bar baria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcir- co nos hoc quod quærimus, omittemus; Itaque in ijs arti- bus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed anim libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm prop- fastidiosè iudicamus? Nullæ enim lites, neque controuer- siæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bono Oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igi- tur Oratori diligenter prouidendum, non vti illis satisfa- ciat, quibus necesse est: sed vt ijs ipsis admirabilis esse vi deatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac si quæritis plan quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quique optimè dicunt, quique id facillimè atq; ornatissim facere possunt, tamen nisi timidè ad dicendum accedunt & in exordienda oratione perturbantur, penè impudente videntur, tametsi id accidere non potest. Vt enim quisq optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, varioscu- eventus orationis, hominumque expectationem pertime cit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine O ratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, i mihi, etiamsi commouetur in dicendo, tamen impudens vi detur: Non enim pudendo, sed non faciendo id quod no decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem ver non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non re prehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equ idem & in vobis animaduertere soleo, & in meipso sæpi- simè experior, vt exalbescam in principijs dicendi, & tor mente atque omnibus artubus contremiscam. Adolesce- tulus verò sic in initio accusationis exanimatus sum, vt ho summum beneficium Quinto maximo debuerim, quò continuò concilium dimiserit, simul ac me fractum ac de bilitatum metu viderit. Hic omnes assensi significare i ter sese, & colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quida in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset ei orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesse Tum Antonius, sæpè, vt dicis, inquit, animaduerti Crasse, & t & cæteros summos Oratores, quanquàm tibi par, mea se tentia, nemo vnquàm fuit, in dicendi exordio permoue Cuius quidē rei cùm causam quererem, quidnam esset cur in quoq; Oratore plurimū esset, ita maximè is pertimesce

has cauſas inueniebam duas: vnam, quòd intelligerent ij quos vſus ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis Oratoribus non ſatis ex ſententia euentum dicendi procedere: ita non iniuria quotieſcunque dicerent, id quod aliquandò poſſet accidere, ne tum accideret, timere. Altera eſt hæc, de qua queri ſæpè ſoleo: cæterarum hominum artium ſpectati & probati, ſi quandò aliquid minùs benè ſecerunt quam ſolent, aut nolniſſe, aut valetudine impediti, non potuiſſe conſequi id quod ſcirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum, ſi quod eſt animaduerſum, ſtultitiæ peccatum videtur: Stultitia autem excuſationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, ſtultus fuiſſe; Quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: Et qui ſemel in geſtu peccauit, non continuò exiſtimatur neſcire geſtum. Cuius rei in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum eſt, eſſe permulta quæ Orator, niſi à natura haberet, non multum à magiſtro adiuuaretur, valdè tibi aſſentior, inque eo vel maximè probaui ſummum illum Doctorem Alabandenſem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos quos iudicabat non poſſe Oratores euadere, operam apud ſeſe perdere, dimittebatque, & ad quam quemque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere atque hortari ſolebat. Satis eſt enim cæteris artificiis percipiendis tantummodò ſimilem eſſe hominis, & id quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſi quis fortè ſit tardior, poſſe percipere animo, & memoria cuſtodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea quæ nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. In Oratore autem acumen Dialecticorum, ſententiæ Philoſophorum, verba propè Poetarum, memoria Iuriſconſultorum, vox Tragœdorum, geſtus penè ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rariùs perfecto Oratore inueniri poteſt. Quæ enim ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur: ea niſi omnia ſumma ſiunt in Oratore, probari non poſſunt. Tum Craſſus, Atqui vide, inquit, in artificio & opera per quàm tenui & leui quantò plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpè enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potu-

ipse neminem, non quò non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitij, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id in quo aliquid offenderis. Itaque vt ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne quam nihil ab eo nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat, nisi ita vt deceat, & vti omnes moueat atque delectet? Itaque hoc iamdiu est consecutus, vt in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in Oratore desiderans, a qua ipse longè absum facio impudenter. Mihi enim volo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (vt Apollonius iubebat) ad id quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? Nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille: Ego verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos, accommodaui orationem meam. Et quanquam in vtroque vestrum summum esse ingenium studiumque perspexi: tamen hæc quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suauiorem mihi videor audisse: quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, vt ijs quæ habeant, modicè & scienter vtantur, & vt ne dedeceat. Id enim est maximè vitandum, & de hoc vno minimè est facilè præcipere, non mihi modò, qui sicut vnus paterfamiliàs his de rebus loquor: sed etiam illi ipsi Roscio, quem sæpè audio dicere caput esse artis, decere: quod tamen vnum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non Rhetorico loquamur. Minimè verò, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, vt nobis explices quicquid est istud, quod tu in dicendo potes. Neque enim sumus nimis auidi, ista tua mediocri eloquentia contenti fumus: idque ex te quærimus, (vt ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es) quoniam quæ à

natura

natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens: Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo, cum in vita nihil quicquam egregium, tum certè hoc quod tu expetis, nemo vnquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos, quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud quod eò, quò intendas, ferat deducatque cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neque ex me de Oratoris arte, sed de hac mea quantulacunque est, facultate, quæritis: exponam vobis non quandam aut perreconditam, aut valdè difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum vti, cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

Tum Sulpitius: O diem Cotta nobis, inquit, optatum. Quod enim neque precibus vnquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, vt quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex eius scriptore & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaque iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognaturos.

Tum Crassus, Atqui arbitror Sulpici, cùm audieris, non tam te hæc admiraturum quæ dixero, quam existimaturum, tum cum ea audire cupiebas, causam cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud (quod est in homine ingenuo, liberaliterque educato dignum) non negabo, me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse. Primùm Oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deindè esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In vtraque autem re quicquid in controuersiam veniat, in eo quæri solere, aut factum né sit, aut si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur: aut quod nonnulli addunt, rectène factum esse videatur. existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, vt à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs ver-

sari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus ponererur: certosq; esse locos quibus in judiciis vteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad vtilitatē dirigerentur eorum, quibus consiliū daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referentur. Cumq; esset omnis Oratoris vis, ac facultas in quinque partes distributa, vt deberet reperire primùm quid diceret, deinde inventa non solùm ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atque disponere, tum ea denique vestire, atque ornare oratione, pòst memoria sepire, ad extremum agere cum dignitate & venustate: etiam illa cognoram & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos qui audirent: deinde rem demonstrandam: posteà controuersiam constituendam: tum id quod nos intenderemus, confirmandum: pòst, quæ contrà dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda, quæque essent pro aduersariis, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, vt purè & latinè loquamur: deinde vt planè, & dilucidè, tum vt ornatè, post ad rerum dignitatem aptè, & quasi decore: singularumque rerum præcepta cognoram. Quin etiam quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. nam de actione & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur: quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verùm ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non vt ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti; sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quòd tamen, vt ante dixi, non ejicio. Est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Ea exercitatio quædem suscipienda vobis est: quanquam vos quidem iampridem estis in cursu; sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi iudicia prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius

tius, nosse volumus: attamen ista quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus; quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, vt causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maxime ad veritatem accommodatè. sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. in quo fallit eos quod audierunt, Dicendo, homines, vt dicant, efficere solere. Verè enim etiam illud dicitur, Peruerse dicere, homines perverse dicendo, facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi vtile est etiam subitò sæpe dicere, tamen illud vtilius, sumpto spatio ad cogitandum paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod vt vere dicam, minime facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quàm plurimum scribere. Stilus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. Nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit, hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit: omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenij contemplantibus; ostendunt se, & occurrunt: omnesque sententiæ verbaque omnia, quæ sunt cuiusque generis maximè illustria, sub acumen stili subeant & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu multumque scriptitarit, etiamsi vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: &, qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, vt etiam subitò si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Vt concitato navigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum & cursum suum intermisso impetu pulsuque remorum; sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. In quotidianis

tidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse vti sciebam, vt aut versibus propositis quàm maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam tem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis pronuntiarem. Sed post animadverti hoc esse in hoc vitij, quòd ea verba, quæ maximè cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationem mihi fortè proposuissem: ita si isdem verbis vterer, nihil prodesse: si aliis, etiam obesse, cùm minùs idoneis vti consuescerem. Postea mihi placuit, eóque sum vsus adolescens, vt summorum oratorum Græcas orationes explicarem, quibus lectis hoc assequebar, vt cum ea quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solum optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Iam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatémque veniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad verbum quamplurimis, & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione & vmbratili medium in agmen, in pulueren, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus vsus omnium, & perclitandæ vires ingenii, & illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores & legendi, & pervolu andi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes. & quidquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reipublicæ, iura sociorum fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est: Libandus est

etiam ex omni genere vrbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia quæ sentiebam, quæ fortasse, si quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset. Hæc cum Crassus diuisset, silentium est consecutum. Sed quanquam satis iis qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum videbatur; tamen sentiebant celerius esse multò quàm ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est Cotta, inquit, quòd tacetis? nihilne vobis in mentem venit quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim cursus verborum fuit, & sic euolauit oratio, vt eius vim, atque incitationem aspexerim, vestigia, ingressumque non viderim, & tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata velle, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalàm collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modo in oratione Crassi diuitias, & ornamenta eius ingenij per quædam involucra, atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omninò ignorare quid possideat, neque plane nosse ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam venisses? si ea sepositа, vt dicis, essent, tuque valdè spectandi cupidus esses, non dubitaras rogare dominum vt proferri iuberet, præsertim si esset familiaris: Similiter nunc petes à Crasso, vt eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam in vno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, à te peto Scævola (me enim & hunc Sulpicium impedit pudor) ab homine omnium grauissimo, cui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da Scævola & perfice, vt Crassus hæc, quæ coarctauit & peranguste reseruit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego, mehercule, inquit Mutius, antea vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationē desiderabā, quantopere eius in causis oratione delector: nunc verò, Crasse, mea quoq; etiā causa rogo, vt quoniā tantū habem' otij, quantū jādiu nobis nō cōtigit,

ne graueré exædificare id opus, quod inſtituiſti. Formam enim totius negotij opinione majorem melioremque video; quam vehementer probo. Enimvero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo etiam te hæc, Scævola, deſiderare, quæ neque ego teneo, vti ij, qui docent: neque ſunt eius generis, vt ſi optimè tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, ſi de iſtis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes, & incitarentur & reprimerentur, de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reip. denique de noſtro ipſo jure ciuili. Hancenim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe, in oratoris vero inſtrumento tam lautam ſupellectilem nunquam videram. Potes igitur, inquit Craſſus (vt alia omittam, quæ ſunt immenſa, & vt ad ipſum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos quos multas horas exſpectauit, cum in campum properaret, & ridens & ſtomachans Scævola, cum Hypſeus maxima voce plurimis verbis à M. Craſſo prætore contenderet, vt ei, quem defendebat, cauſa caderet: Cn. autem Octavius homo conſularis non minus longa oratione recuſaret, ne aduerſarius cauſa caderet, ac ne is, pro quo ipſe diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni moleſtia, ſtultitia aduerſarij liberaretur? Ego vero iſtos, inquit (memini enim mihi narraret Mutium) non modo oratoris nomine, ſed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Craſſus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia; ſed iuris ciuilis prudentia, quòd alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII. tabulis permiſerat: quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat, plus ſecum agi, quàm quod eſſet in actione: neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem aduerſarium perditurum. Quid? is paucis diebus, nonne nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris vrbani familiaris noſtri ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus, atque vſitata exceptio daretur, CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: vt, ſi ille inficiator probaſſet iudici, ante petitam eſſe pecuniam, quam eſſet cœpta deberi, petitor rurſus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium ante veniſſet. Quid ergo hoc ſtulti turpius, aut dici poteſt, quam

quàm eum qui hanc personam susceperit, vt amicorum controuersias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, vt aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipuè in hoc efferendum & laudandum puto, quòd cum P. Scævolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset, (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, huius eius est consecutus) neque se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quam ius ciuile didicisset. Quid vero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re iamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus; quem ego vnum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contemsit. Verum, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis exponam quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quædam, & prope singularis, & diuina vis ingenij videtur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facilè cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in iure, ac prætorum tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur: iactare se in causis centumviralibus, in quibus vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium iura versentur, cum omnino quid suum, quid alienum, quare denique ciuis, an peregrinus, servus an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi vllam causam maiorem commit-

committendam putem? Citius herculè is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine vlla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quam illius malitiæ, de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nunitius veniſſet, & pater eius re credita testamentum mutaſſet, & quem ei visum esset, feciſſet hæredem, esſetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cum miles domum reueniſſet, egiſſetque lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius? Nempe in ea causa quæsitum est de iure ciuili, posſetne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem scripſiſſet nominatim. Quid, quæ de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, patricij eiusdem hominis hæreditatem, gente ad se redisse Claudij dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumvirali iudicio certatum esse accepimus? Qui Romam in exilium veniſſet, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuiſſet, intestatóq; esset mortuus, nonne in ea causa ius applicationis, obscurum sane, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illustratum est à patrono? Quid? Nuper, cùm ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, nónne omnis nostra in iure versata defensio est? Cùm enim Marius Cratidianus ædeis Auratæ vendidisset, neq; seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor sciſset, neque declaraſſet, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster, M. Bucculeius, homo neque ineo iudicio stultus, & suo valdè sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. Nam cùm ædeis L. Fusio venderet, in mancipio lumina vti tum essent, ita recepit. Fusius autem simulatque ædificari cœptum est, in quadam parte vrbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posſet, egit statim cum Bucculeio, quòd, cuicunque particulæ cæli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat: Quid verò? Clariſsima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? Cùm Q. Scævola, æqualis, & collega

Inſtit. l. 2. t. 13

collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque, vt ego loqueo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus ex scripto testamentorum iura defenderet: negaretque nisi posthumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem, hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, vt si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset hæres. Num destitit vterque nostrûm in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili versari? Omittam iam plura exempla causarum amplissimarum, qua sunt innumerabilia, capitis nostri sæpe potest accidere vt causæ versentur in iure. Etenim sic C. Mancinum nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cùm propter inuidiam Numantini fœderis pater patratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus pl. de Senatu iussit educi: quòd eum ciuem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus caulam, contentionemque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum reuenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid? De libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest, nonne ex iure ciuili potest esse contentio, cùm quæritur, is qui domini voluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sitne liber? Quid, quod vsu memoria patrum venit, vt paterfamilias, qui ex Hispania Romam veniisset, cùm vxorem prægnantẽ in prouincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntiũ priori remisisset, mortuusq; esset intestatò, & ex vtraq; filius natus esset mediocri sine re in controuersiã adducta est, cũ quæreretur de duobus ciuiũ capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre? quæ si iudicaretur,

certis

certis quibusdam verbis, non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum simila iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri, & prompto ore; ac vultus huc, atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de imprudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis, tamen vtilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorē cognitionem videri. Quod quidem certis de causis à plerisq; aliter existimatur: primùm quia veteres illi, qui huic scientiæ profuerunt, obtinendæ, atq; augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flavio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habet illam scientiam, vt ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, vt in musicis, numeri & voces & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conuersio, ortus, obitus, motusque siderum: in grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late videbantur. Adhibita est igitur ars quædā extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ atq; vsitatæ in rebus, causisq; ciuiū æqualitati conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemque revocanda. Genus autem id est, quod sui similes, communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generib⁹ iis, ex quib⁹ emanāt, subiiciūtur omniaq;

quæ

quæ ſunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio earum rerum quæ ſunt eius rei propria, quam definire volumus, brevis & circumſcripta quædam explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi apud quos haec haberetur oratio, cernerem: nunc complectar quod propoſui breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iam diu cogito, aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, vt primùm omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt: deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat: tum propriam cuiuſq; vim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam atq; vberem, quam difficilem & obſcuram. Atq; interea tamẽ dum hæc, quæ diſperſa ſunt, cogũtur, vel paſsim licet carpentem, & colligentem vndiq; repleri iſta iuris ciuilis ſcientia. Nonne videtis equitem Rom. hominẽ acutiſsimo omnium ingenio, ſed minimè ceteris artibus eruditum C. Aculeonem, qui mecum viuit, ſemperq; vixit, ita tenere ius ciuile, vt cum ab hoc diſceſſeris, nemo de iis qui peritiſsimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in vſu quotidiano, in congreſsione hominum atq; in foro, neq; ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur: eadem enim ſunt alia quidem à pluribus: deinde paucis commutatis verbis etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit verò quò facilius percipi, cognoſciq; ius ciuile poſsit (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoſcendo ſuauitas & delectatio. Nam ſiue quem aliena ſtudia delectent, plurima eſt & in omni iure ciuili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quòd & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem vitamq; declarant: ſiue quis ciuilem ſcientiam contempletur, quam Scaeuola non putat oratoris eſſe propriam, ſed cuiuſdam ex alio genere prudentiæ; totam hanc bene deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis: ſiue quem iſta præpotens & glorioſa philoſophia delectet, dicam audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum, qui iure ciuili & legibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, inſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis, atque ſplendore decoratur. vitia autem hominum atq; fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non inſanis, conce-

concertationumq; plenis disputationibus, sed auctoritate iustique legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Frenient omnes licet, dicam quod sentio, bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur XII. tabularum libellus, siquis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam, sapientissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ vna in omnibus terris, domus est virtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: vel quia est patria parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam & voluptatem, quòd quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim quàm sit [illegible] inconditum ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis antepono. His ego de causis dixeram, Scevola, iis qui perfecti oratores esse vellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam vero ipsa per sese quantum afferat iis qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque vt apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudiciis oratoribus, ij, qui apud illos Pragmatici vocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque & clarissimus vir, vt ille qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poeta est,

» Egregiè cordatus homo Catus Aelius Sextus:

multiq; præterea, qui cum ingenio sibi auctore dignitatem peperissent, perfecerunt, vt in respondendo iure, auctoritate plus etiam quàm ipso ingenio valeret. Senectuti vero celebrandæ & ornandæ, quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiū iam inde ab adolescentia comparaui, non solum ad causarum vsum forensem, sed etiam ad decus atq; ornamentum senectutis: vt cum me vires (quod fere iam tempus aduentat) de-

fecere

fiocre cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius quam honoribus & Reip. muneribus perfunctum senem, posse suo iure dicere idē quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, vnde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expetāt?

„ Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
„ Incertis certos, compotesque consilij
„ Dimitto, vt ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iurisconsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, & vestibulum, quod in eius infirmissima valetudine affectaque iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium ac summorum hominum splendore celebratur. Iam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoq; iura, quæ sunt propria ciuitatis, atq; imperij: tū monimenta rerum gestarum & vetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam vt in rerum priuatarū causis atq; iudiciis depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili, & idcirco, vt ante diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorū, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria & publici iuris auctoritas, & regendæ Reip. ratio, ac scientia tanquam aliqua materies iis oratoribus, qui versantur in Rep. subiecta esse debent. Nec enim causidicum nescio quem, neq; proclamatorem, aut rabulā hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur, vt & ipsum quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus fraudēq; noctis possit dicēdo subijcere odio ciuū, supplicioq; cōstringere; idemq; ingenij præsidio innocentiā iudiciorum pœna liberare; idemq; languentem labantemq; populū aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique quemcumq; in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat aut ab iis qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, vehementer errat: neq; solum inscitiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniā ita voluistis, fontes vnde hauriretis, atque itinera ipsa ita putaui esse demonstranda, non vt ipse dux essem, quod

& ins-

de infinitum est, & non necessarium; sed vt communem tra-
ctum tantùm viam, &, vt fieri solet, digitum ad fontes inten-
derem. Mihi vero, inquit Mutius, satis superque abs te vi-
detur istorum studijs, si modò sunt studiosi, esse factum.
Nam vt Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum
sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua
ad studium cognoscendæ percipiendæq; virtutis: (quibus e-
nim id persuasum esset, vt nihil mallent se esse quàm bo-
nos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego in-
telligo, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare
volueritis, facillime vos ad ea quæ cupitis, peruenturos ab
hoc aditu iamque patefacta. Nobis vero, inquit Sulpitius,
ista sunt pergrata, perq; iucunda: sed pauca etiam requiri-
mus, in primisq; ea quæ valde breuiter à te, Crasse, de ipsa
arte percursa sunt; cum illa tu & non contemnere, & didi-
cisse confiterere. Ea si paulo latius dixeris, expleris omnem
exspectationem diuturni desiderij nostri. Nam nunc qui-
bus studendum rebus esset, accepimus; quod ipsum est ta-
men magnum; sed vias earum rerum, rationemque cupimus
cognoscere. Qui. I si, inquit Crassus, quoniam ego, quo fa-
cilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum
voluntati, quàm aut consuetudini aut naturæ meæ, peti-
mus ab Antonio, vt ea quæ continet, neque adhuc protu-
lit, ex quibus vnum libellum sibi excidisse iamdudum
questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunti-
et? Vt videtur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, eti-
am quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Cras-
sus, à te quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis o-
neris ab horum adolescentium studiis imponitur, vt expo-
nas quid iis de rebus, quas à te quæri vides, sentias. De-
prehensum equidem me, inquit Antonius, plane video,
atque sentio, non solum quòd ea requiruntur à me, quorum
sum ignarus atque insolens: sed quia quod in causis valde
fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare
non sinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea quæ vultis audaci-
us, quòd idem mihi spero vsu esse venturum in hac dispu-
tatione, quod in dicendo solet, vt nulla exspectetur or-
nata oratio: neque enim sum de arte dicturus, quam nun-
quam didici, sed de mea consuetudine. Ipsaque illa quæ
in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua
mihi doctrina tradita, sed in rerum vsu, cansisque tra-
ctata: quæ si vobis hominibus eruditissimis non probabun-
tur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsi-
eritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote,

cum

cum vobis non meo iudicio, sed vestro studio inductus non grauatè respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, vt neminem nostrûm pœnitent ad hunc te sermonem impulisse. Ego verò, inquit, pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, vt quid illud sit de quo disputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, si ij qui inter se dissenserint, non idem esse illud de quo agitur, intelligant. Nam si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem; vtererque exemplis Africanorum, & Maximorum; Epaminondam atque Hannibalem, atque eius generis homines nominarem. Sin autem quæreremus quis esset is qui ad Remp. moderandam vsum & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus, vtilitas Reip. pateretur augereturque, teneret, iisque vteretur, hunc Reip. rectorem, & consilij publici autorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum principem illum, & Tib. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quisnam iuris consultus verè nominaretur: eum dicerem, qui legum & consuetudinis eius qua priuati in ciuitate vterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, vt ira ad leuiora artium studia veniam; si musicus, si grammaticus, si poeta quæratur, possim similiter explicare quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi ac sapientia vnus omnia penè profitetur, est tamen quædam descriptio: vt is qui studeat omnium rerum diuinarum atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem quem Crassus: qui mihi visus est omnem

omnium rerum atque artium scientiam comprehendere vno oratoris officio, ac nomine. Atque eum puto esse, qui & verbis ad audiendum iucundis, & sententiis ad probandum accommodatis vti possit in causis forensibus atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumq; esse præterea instructum voce & actione, & lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere. Nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breuiter impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ Reip. scientissimus, si audierit hanc authoritatem grauitatis, & consilij sui vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas, iam credo huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuq; conterreat. Qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur. Neque verò si quis vtrumq; potest, aut ille consilij publici author, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, aut eloquẽs, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeq; sunt diuersæ atque seiunctæ: neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & Reipub. dignitatem exornabant. Neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua atque more, vt singulis hominibus ne amplius quàm singulis artes nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, idcirco eiusdem hominis, atque artis vtraque facultas existimanda est: nec si P. Crassus idem fuit eloquens & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. Nam si quis, vt in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet vt quod præterea sciet, id eius in quo excellet, pars quædam esse videatur, licet ita ratione dicamus, pila bene & duodecim scrupis ludere proprium esse iuris ciuilis, quoniam vtrumque eorum P. Mutius optimè fecerit: eademque ratione dicantur & quos Physicos Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne Philosophi

quidem

quidem ipſi, qui omnia ſicut propria ſua eſſe, atque à ſe poſſideri volunt, dicere audent, geometriam aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur. Ac ſi iam placet omnes artes oratori ſubiungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, vt quoniam dicendi facultas non debeat eſſe ieiuna, atque nuda, ſed aſperſa atque diſtincta multarum rerum iucunda quadam varietate: ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurriſſe, neque ea vt ſua poſſediſſe, ſed vt aliena libaſſe. Fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque verò iſtis tragœdiis tuis, quibus vti philoſophi maxime ſolent, Craſſe perturbor, quòd ita dixiſti, neminem poſſe eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cum eo maxime vis oratoris, magnitudóque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores hominum ac rationes penitus perſpexerit, in quo philoſophia ſit oratori neceſſariò percipienda: quo in ſtudio hominum quoque ingenioſiſſimorum otioſiſſimorumque totas ætates videmus eſſe contritas: quorum ego copiam magnitudinémque cognitionis atque artis non modo non contemno, ſed etiam vehementer admiror: nobis tamen qui in hoc populo foróque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum & ſcire & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim vnquam orator magnus & grauis, cum iratum adverſario iudicem facere vellet, hæſitauit eb eam cauſam quòd neſciret quid eſſet iracundia, ſemóne mentis an cupiditas puniendi doloris? Quis cum cæteros animorum motus aut iudicibus aut populo dicendo miſcere atque agitare vellet, ea dixit quæ à philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis vllos eſſe debere, quique eos in iudicium mentibus concitent, ſceleris eos nefarium facere: partim qui tolerabiliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ conſuetudine mala ac moleſta & fugienda, multo maiora & acerbiora verbis facit: itémque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, vti qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent: aut etiam ſi valde probent ingenium, oratoris ſapientiam admirétur.

erant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus mentesq; pertractat, vt non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter ſe iungi copularique poſsint: an vero, vt quibuſdam viſum eſt, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci & percipi poſsit: quarum rerum fateor magnam multiplicemque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variaſque rationes. Sed aliud quiddam longe aliud, Craſſe, quæritmus. Acuto homine nobis opus eſt, & natura, vſuque callido: qui ſagaciter perueſtiget quid ſui ciues, iſque homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, exſpectent. Teneat oportet venas cuiuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes ſenſuſque degustet: Philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium: ne ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia & fide, mutuetur à Platone, qui cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, non iam quandam finxit in libris ciuitatem, vſque eo illa, quę dicenda de iuſtitia putabat, à vitæ conſuetudine & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſsiſſet clariſsimo viro, & ampliſsimo principi ciuitatis, vt illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixiſti? Eripite nos ex miſeriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri: nolite ſinere nos cuiquam ſeruire niſi vobis vniuerſis, quibus & poſſumus & debemus. Omitto miſerias, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur ſanguis tuus, quod ſapienti negant accidere poſſe: ſeruire vero non modo te, ſed vniuerſum ſenatum, cuius tum cauſam agebas, auſus es dicere? Poteſtne virtus, Craſſe, ſeruire iſtis autoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris: quæ & ſemper, & ſola libera eſt; quæque, etiam ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ vero addidiſti non modo ſenatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere: quis hoc Philoſophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare poſſet, ſenatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderandi & regendi ſui poteſtatem,

quaſi

quasi quasdam habenas tradidisset? Itaque hæc cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus & Philosophiæ deditus, non modo parum commodè, sed etiam turpiter, & flagitiosè dicta esse dicebat. Idem Q. Sergium Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis, atque acer inimicus, asperè apud pop. Roma. & vehementer esset locutus; quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitij Galli propinqui sui Q. Pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis, populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat: quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris & lacrymis vsus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse & sensit & fecit. Nam cum esset ille vir exemplum, vt scitis, innocentiæ: cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè. Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidiũ oratori ex illis disputationibus quibus Philosophi vtuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulisper ante dicebas: & si tibi pro P. Rutilio non Philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi cines, supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis orationis tuę: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, vt si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit. Credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus & consularis.

consularis veterem illum Socratem, qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimèque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, vt non supplex aut reus, sed vt magister aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, ediceret, vt ea pro se in iudicio vteretur: non inuitus legit, & commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, vt si mihi calceos Sicyonios attulisses, non vterer, quamuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoq; damnatus est, neq; solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent an absoluerent: sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebāt. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio: ex sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit sese meruisse vt amplissimis honoribus & præmiis decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius responso sic iudices exarserunt, vt capitis hominem innocentissimum condemnarent. qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno vtrum sit melius aut verius: tantum dico & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quòd ius ciuile Crasse tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum cum dicebas, non videbam. Primùm Scævolæ te dedidisti, quem omnes amare merissimò pro eius eximia suauitate debemus: cuius artem cum indotatam esse, atq; incomitatam & incomptam videres, verborum eam dote locupletasti & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laborisq; consumpseras, cum eius studij tibi & hortator & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè tanta quantam tu illam esse vis: etenim sine controuersia & magna est & latè patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt:

sed

sed vide Crasse ne dum nouo & alieno ornatu velis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies atque denudes. Nam si ita diceres, qui iuris consultus esset, esse eum oratorem: itémque qui esset orator, iuris ciuilis eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis nunc verò iuris consultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisséque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi iuris consultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, anceps syllabarum. Sed quia sæpe vtitur orator subsidio iuris in causis, idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequámque adiunxisti. Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua nescirent, magna profiterentur: aut ea quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquámque didicissent: vtriusque rei facilis est & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij & magni eadem est in gubernãdo scientia, idcirco qui quibus verbis hercisceri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quòd maximas centumuirales causas in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit quæ ab homine eloquenti iuris imperito non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa M. Curij quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero qui ex altera natus erat vxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia, cum hic iuris consultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc sæpe audiui, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eúmque maior natu, etiam consularis Sergius Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset: accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsúmque ab eo verum magis quàm ad suam rem accommodatum abstulisset, vt eum tristem Galba vidit, nomine appellauit, quæsiuitque qua de re ad Crassum:

retuliſſet: ex quo vt audiuit, commotumque vt vidit hominem, Suſpenſo, inquit, animo & occupato Craſſum tibi reſpondiſſe video: deinde ipſum Craſſum manu prehendit, & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita reſpondere? Tum ille fidenter, homo peritiſsimus confirmare, ita ſe rem habere, vt reſpondiſſet, nec dubium eſſe poſſe. Galba autem alludens varie, & copioſe multas ſimilitudines afferre, multaque pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cum differendo par eſſe non poſſet (quanquam fuerit Craſſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad authores confugiſſe, & id quod ipſe diceret, & in P. Mutij fratris ſui libris, & in Sext. Aelij commentariis ſcriptum protuliſſe; ac tamen conceſsiſſe Galbæ diſputationem ſibi probabilem & propè veram videri. Attamen quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, vt de earum iure dubium eſſe non poſsit, omnino in iudicium vocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs ante fecit, quàm ei filius natus eſt, hereditatem petit? Nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum. Ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impunè Oratori omnem hanc partem iuris in controuerſiis ignorare: quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritiſsimos, non eſſe difficile Oratori eius partis, quamcumque defendet, authorem aliquem inuenire: à quo cum armentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacerti viribuſque torquebit. Niſi vero (bona venia huius optimi viri dixerim Scevolæ) tu libellis aut præceptis, ſoceri tui cauſam M. Curij defendiſti, nónne arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui atque aſſiſi) multò maiorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſsimis facetiis pellexiſti; cum & illud nimium acumen illuderes; & admirarere ingenium Scævolæ: qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori: cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatusconſultis, & ex vita, ac ſermone communi non modò acutè, ſed etiam ridiculè ac facetè: vbi, ſi verba non rem ſequeremur, confici nihil poſſet. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, ſumma feſtiuitate & venuſtate coniuncta profuit. Ipſe ille Mutius paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa, cùm contra te diceret, adiuit, quod de iure ciuili depromptum videretur?

Inſtit. l. 2. t. 13

quam

quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, vt scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatem contulisses; tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, vt omne omnium testamentorum jus in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem eius, vt soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumuiris commendasset; lapides meherculè omnes flere ac lamentari coegisses, vt totum illud, VTI LINGVA NVNC VPASSET, non in XII tabulis quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primùm facilimam non ediscant, quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficilima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, siquis aliam artem didicerit, vt hanc artem efficere possit; tum esse illam artem futuram: deinde quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvij malit, quàm Manlianas venalium vendendorum leges ediscere. Tu autem quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quòd verò vitos bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis: equidem putabam, virtutem hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui vni tu concedis, vt sine vlla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me vnquam ius ciuile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in iure possim defendere, vnquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis

atque artis: aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, vt quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandũ aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in jure civili, præsertim cùm in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò, si de re ipsa, si de finibus, cùm in rem præsentem non venimus, si de tabulis, & præscriptionibus controversia est, contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremúrne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest Oratori juris civilis scientia? Non possum negare, prodesse vllam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt Oratori necessaria, vt ejus industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse Oratori in hoc oratorio motu, statuque Roscij gestum, & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est Oratori tam necessarium, quàm vox? tamen me autore nemo dicendi studiosus, Græcorum more, & tragœdorum voci serviet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidiè antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque cùm egerunt, sedentes ab acutissimo sono vsque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, antè condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties prescribitur, Pæanem, aut Munionem citarimus. Quòd si in gestu, qui multum Oratorem adjuvat, & in voce, quæ vna maximè eloquentiam vel commendat, vel

sustinet,

ſuſtinet, elaborare nobis non licet: ac tantum in vtroque aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris ſpatij nobis datur: quanto minus eſt ad juris ciuilis perdiſcendi occupationem diſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quod vox, & geſtus ſubitò ſumi, & aliunde arripi non poteſt: juris vtilitas ad quanque cauſam, quamvis repentè, vel à peritis, vel de libris depromi poteſt. Itaque illi diſertiſsimi homines miniſtros habent in cauſis juriſperitos, cùm ipſi ſint peritiſsimi: &, qui, vt abs te paulò antè dictum eſt, pragmatici vocantur. In quo noſtri omnino melius multo, quod clariſsimorum hominum autoritate leges, & jura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non ſugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare. Nam quòd dicis ſenectutem à ſolitudine vindicari juris civilis ſcientia, fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine: ſed nos, non quid nobis vtile, verùm, quid Oratori neceſſarium ſit, quærimus. quanquam, quoniam multa ad Oratoris ſimilitudinem ab vno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remiſsiores eſſe facturum. Quòd ſi ille aſtrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat: quantò facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quàm multa ſint, & quàm varia genera dicendi, & quòd haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jamdiu multo dicis remiſsius, & lenius quàm ſolebas: neque minus hæc tamen tua graviſsimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma vis, & contentio probatur: multique Oratores fuerunt, vt illum Scipionem audivimus, & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore: nunquam vt Sergius Galba lateribus, aut clamore contenderent. Quòd ſi jam hoc facere non poteris, aut noles, vereris ne tua domus talis, & viri, & civis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à cæteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia, vt non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum veniant, multitudine eſſe ponendum, ſed tanquam portum aliquem expectem iſtam, quam tu times ſolitudinem. Subſidium enim belliſsimũ exiſtimo eſſe ſenectuti otium. Reliqua verò, etiamſi adjuvant, hiſtoriam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter,

& exemplorum copiam, ſi quando opus erit, à viro optimo, & iſtis rebus inſtructiſsimo familiari meo, Longo mutuabor. Neque repugnabo, quò minùs (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto ſtudio, atque humanitate verſentur; ſed mehercule non ita multū ſpatij mihi videtur, ſi modò ea facere, & perſequi volent, quæ à te Craſſe, præcepta ſunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere viſus es huic ætati: ſed tamen ad id, quod cupiunt, adipiſcendum propè neceſſarias. Nam & ſubitæ ad propoſitas cauſas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac ſtilus ille tuus, quem tu verè dixiſti perfectorem dicendi eſſe, ac magiſtrum, multi ſudoris eſt, & illa orationis ſuæ cum ſcriptis alienis comparatio & de alieno ſcripto ſubita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel reſellendi cauſa, diſputatio, non mediocris contentionis eſt, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluiſti enim in ſuo genere vnumquenque noſtrûm quaſi quendam eſſe Roſcium: dixiſtique, non tam ea, quæ recta eſſent, probari, quàm quæ praua ſunt, faſtidijs adhæreſcere: quod ego non tam faſtidioſè in nobis, quàm in hiſtrionibus ſpectari puto. Itaque nos rauco ſæpe attentiſſimè audiri video; tenet enim res ipſa, atque cauſa; at Acſopum, ſi paulùm irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autè multa ſunt quæ teneant: quæ ſi omnia ſumma non ſunt (& pleraque tamen magna ſunt) neceſſe eſt ea ipſa, quæ ſunt, mirabila videri. Ergo, vt ad primum illud reuertar, ſit orator nobis is, qui, vt Craſſus deſcripſit, accommodatè ad perſuadendum poſsit dicere; is autem concludatur in ea, quæ ſunt in vſu ciuitatum vulgari, ac forenſi: remotiſque cæteris ſtudiis, quamvis ea ſint ampla atque præclara, in hoc vno opere, vt ita dicam, noctes & dies vrgeatur: imiteturque illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe, tantuſque labor dicitur, vt primùm impedimenta naturæ diligentia, induſtriaque ſuperaret: cumque ita balbus eſſet, vt eius ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, vt nemo planiùs eo locutus putaretur. Deinde cùm ſpiritus eius eſſet anguſtior, tantum continenda ani-

ma

ma in dicendo est assecutus, vt vna continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (vt memoriæ proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos vno spiritu pronunciare consuescebat: neque is consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos iuvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis, & diuersis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab Oratoris proprio officio, atque munere iuncta esse arbitror. Hæc cùm Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpitius, & Cotta, vtrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio an aliter sentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo vnquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed iam in Philosophorum consuetudine versatur, maximéque eorum, qui de omni re proposita, in vtramque partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs, neque quidquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam videbam, cùm censebam, oratorem præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulùm requiescet, dum se calor frangat, & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit vellem non constituisse in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio, libenter audirem Antonium: & cùm exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile perueller it, quàm iucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. T. CICERONIS

DE ORATORE
LIBER II.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria teneo, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuisse: erántque multi, qui quanquam non ita se rem habere arbitrarentur; tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi de illis oratoribus prædicarent: vt si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi viri studium videretur. Quos tum, vt pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo, solebamus; quòd de Crasso pater & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimùm, & patruus qui cum Antonio in Ciliciam profectus vna decesserat, multa nobis de eius studio doctrinâque sæpe narravit: eúmque nos cum consobrinis nostris Aculeonis filiis, & ea discceremus quæ Crasso placerent, & ab iis doctoribus, quibus ille vteretur, eruditemur; etiam illud sæpe intelleximus (cùm essemus eiusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam vt nosse aliam linguam videretur; & doctoribus nostris ea ponere in percontando, eaque ipsum omni in sermone tractare, vt nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus quantum illius incumbis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpè quæsiui. Non erit profectò tibi quod scribo, hoc novum (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis variisque sermonibus nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in vtroque eorum, vt Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere,

ſpicere, & noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabilioreum hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe nunquam putaretur: atque ita ſe vtrãque grauiorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem Græcos videretur. Quorum conſilium quale fuerit, nihil ſane ad hoc tempus: illud autem eſt huius inſtitutæ ſcriptionis ac temporis, neminem eloquentia non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia florere vnquam & præſtare potuiſſe. Etenim cæteræ fere artes ſe ipſæ per ſe tuentur ſingulæ: bene dicere autem, quod eſt ſcienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis ſepta teneatur. Omnia quæcunq; in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur; aut eloquẽtiæ nomen relinquendum eſt. Quare equidem & in noſtra ciuitate, & in ipſa Græcia, quæ ſemper hæc ſumma duxit, multos & ingenuis, & magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor: talem verò exiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantãmque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. Quo etiam feci libentius vt eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis: vel vt illa opinio quæ ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum planè indoctum fuiſſe: vel vt ea quæ exiſtimarem à ſummis oratoribus de eloquentia diuinitùs eſſe dicta, cuſtodirem literis, ſi vllo modo aſſequi complectique potuiſſem: vel mehercule, etiam vt laudem eorum iam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab obliuione hominum atque à ſilentio vindicarem. Nam ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed cum alter non multum, quod quidem exſtaret, & id ipſum adoleſcens: alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet, deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putaui, vt cùm etiam nunc viuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior maiore ad probandam, quia non de Sergij Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſi quid velim, nullius memoria iam reſellente: ſed edo hæc iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſæpè audierunt: vt duos ſummos viros, iis, qui neutrum illorũ

viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium, memoria telle, commendemus. Nec verò te, charissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor vt erudiam: (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse?) sed quoniam siue iudicio, vt soles dicere, siue, vt ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue vt ipse iocari soles, vnum putasti satis esse non modò in vna familia rhetorem, sed pene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo vsu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quòd tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiam, rationémque dicendi per teipsum: vsum autem per nos percipere voluisti. Sed quo citius hoc quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationémque veniamus. Postero igitur die, quam illa erant acta, hora ferè secunda, cùm etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre venit: quod vbi audiuit, commotus Crassus surrexit, omnésque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cùm inter se, vt ipsorum vsus ferebat, amicissimè consalutassent, Quid vos tandem, Crassus? num quidnam, inquit, novi? Nihil sanè, inquit Catulus; etenim vides esse ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cùm ad me in Tusculanum inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, à se Scævolam hinc euntem esse conventum: ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinẽ disputasse. Itaq; frater exoranit meipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interuenirem, vt huc secum venirem. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius

pidiùs factum existimas, Cæsari attribues; si familiarius, vtrique nostrum: nos quidem, nisi fortè molesti interuenimus, venisse delectat. Tum Crassus, Equidem, quæcunq; causa vos huc attulisset, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi charissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicam, quæuis mallem fuisset, quam ista, quàm dicis. Ego enim (vt quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quàm heiterno die, placui magis adeò id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contigit, qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, vt iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen ceci. dit mihi pero, portunè, quòd, transactis iam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione, audiendi, vt si id mihi minùs contingat vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, vt ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te valere videantur: & te exorabo profecto, vt mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minùs libebit, non te vrgebo: neque committam vt dum vereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam semper putaui. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid postulet non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat aut eorum quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque quòd vim huius mali Græci non vident; ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Vt enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an vlla sit maior, quàm illorum qui solent quocunque in loco, quoscumq; inter homines visum est, de rebus aut difficilimis, aut non necessariis argutissimè disputare, Hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra repub. volumus esse: horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris,

stris similes fuerunt, nec tamen in otio sermones huiusmodi disputationesque fugiebant. Ac, si tibi videntur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri: num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, vbi inambulemus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, vt sine his studiis nullam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor: qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & sæculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant: tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum malunt, qui simul vt increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauissimis disputantem philosophum omnes vnctionis causa relinquunt: ita leuissimam delectationem grauissimæ, vt ipsi ferunt, vtilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: verum otij fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex vrbe tanquam è vinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus viris; sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos & vmbilicos ad Cajetam, & ad Laurentum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Sic enim se res habet, vt quemadmodum volucres videmus procreationis, atque vtilitatis suæ causa fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim ac liberè solutas opere, volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque vrbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt vacui cura atque labore. Itaque illud quod ego in causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus ac sentiebam. Nam si inquam, Scæuola nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes vnus. Quid igitur, inquam, quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum?, quando denique nihil

hil ages? Tum illud addidi. Mihi enim liberè ſe non vi-
detur, qui non diſputando nihil agit: in qua permaneo, Ca-
tule, ſententia, neque cum huc veni, hoc ipſum nihil a-
gere, & planè ceſſare delectat. Nam quòd addidiſti ter-
tium, vos eos eſſe qui vitam inſuavem ſine his ſtudiis puta-
retis; id me non modo non hortatur ad diſputandum, ſed
etiam deterret. Nam vt C. Lucilius homo doctus, & per-
urbanus dicere ſolebat, ea quæ ſcriberet, neque ab indo-
ctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi velle: quòd alteri ni-
hil intelligerent: alteri plus ſumere, quàm ipſe de ſe quo
etiam ſi ſcripſit, Perſium non curo legere (hic enim fuit, vt
noramus, omnium fere noſtrorum hominum doctiſſimus)
Lælium Decimum volo, quem cognouimus virum bo-
num & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi
iam diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem
apud ruſticos, ſed multo minus apud vos: malo enim non
intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæſar,
Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor nauaſſe ope-
ram, quòd huc venerim: nam hæc ipſa recuſatio diſputa-
tionis, diſputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda.
Sed cur impedimus Antonium, cuius audiri eſſe partes vt
de tota eloquentia diſſerat, quemque iamdudum Cotta
& Sulpitius exſpectant? Ego verò, inquit Craſſus, neque
Antonium verbum facere patiar, & ipſe obmutueſcam,
niſi priùs à vobis impetraro. Quidnam, inquit, Catu-
lus? Vt hîc ſatis hodie. Tum cùm ille dubitaret, quod ad
fratrem promiſerat, Ego, inquit Iulius, pro vtroque re-
ſpondeo, ſic faciemus: atque illa quidem conditione, vel
vt verbum nullum faceres, me tenceres. Hic Catulus arri-
ſit, & ſimul, præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt,
quoniam neque domi imperaram, & hic, apud quem eram
futurus, ſine mea ſententia, tam facilè promiſit. Tum om-
nes, oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite verò,
audite, inquit: hominem enim audietis de ſchola, atque à
magiſtro & Græcis litteris eruditum & eo quidem loquor
confidentius, quòd Catulus, auditor acceſſit; cui non ſo-
lùm nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ
linguæ ſubtilitatem elegantiamq; concedere. Sed tamen
quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſiue artificium, ſiue ſtu-
dium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe: docebo
vos, diſcipuli, id quod ipſe non didici, quid de omni genere
dicendi ſentiam. Hic poſtea quam arriſerunt, Res mihi vide-
tur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim
earum rerum eſt, quæ ſciuntur: Oratoris autem omnis actio

opinioni-

opinionibus, non ſcientia continetur. Nam & apud eos dicimus qui neſciunt, & ea dicimus quæ neſcimus ipſi, itaque & illi aliàs aliud alij de rebus & ſentiunt & iudicant: & nos contrarias ſæpe cauſas dicimus, non modò vt Craſſus contra me dicat aliquando, aut ego contra Craſſum, cùm alterutri neceſſe ſit falſum dicere: ſed etiam vt vterque noſtrùm eadem de re aliàs aliud defendat; cùm plus vno verum eſſe non poſsit. Vt igitur in eiuſmodi re quæ mendacio nixa ſit, quæ ad ſcientiam non ſæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & ſæpe errores aucupetur, ita dicam, ſi cauſam putatis eſſe, cur audiatis. Nos verò & valdè quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quòd nulla nobis oſtentatione videris eſſe vſurus. Exorſus es enim non gloriosè magis, vt tu putas, à veritate, quàm à neſcio qua dignitate. Vt igitur de ipſo genere ſi in confeſſus, inquit Antonius, artem eſſe non maximam: ſic illud affirmo, præcepta poſſe quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Huius rei ſcientiam ſi quis volet magnam quandam artem eſſe dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temerè, ac nulla ratione cauſas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter conſuetudinem aliquam callidius id faciant, non eſt dubium quin, ſi quis animadverterit, quid ſit quare alij meliùs quàm alij dicant, id poſsit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is ſi non plane artem, at quaſi artem quandam invenerit. Atque vtinam vt mihi illa videre videor in foro atque in cauſis, ita nunc quemadmodum ea reperiuntur, poſsim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi perſuaſi, quamvis ars non ſit, tamen nihil eſſe perfecto oratore præclarius. Nam vt vſum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio eſt in ipſa facultate dicendi, vt nihil hominum aut animis, aut mentibus iucundius percipi poſsit: Qui enim cantus moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inueniri poteſt? Quod carmen artificioſa verborum concluſione aptius? Qui actor in imitanda, quàm orator in ſuſcipienda veritate iucundior? Quid autem ſubtilius, quam acutæ crebræque ſententiæ? Quid admirabilius, quam res ſplendore illuſtratæ verborũ? Quid plenius quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris eſt res, quæ quidem ornate dici graviterq; debeat. Huius eſt in dando conſilio de

maxim is

maximis rebus cum dignitate explicata ſententia eiuſdem & languentis populi incitatio, & effrænati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad ſalutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius reuocare, quis vituperare improbos aſperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accuſando poteſt? quis mœrorem leuare mitius conſolando? Hiſtoria vero teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis, qua voce alia, niſi oratoris, immortalitati commendatur? Nam ſiqua eſt ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut diligendorum ſcientiam profiteatur: aut ſi quiſquam dicitur, niſi orator, formare orationem, eamque variare & diſtinguere quaſi quibuſdam verborum ſententiarumq; inſignibus: aut ſi via vlla, niſi ab hac vna arte traditur, aut argumentorum, aut ſententiarum, aut denique deſcriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum eſſe, aut cum aliqua alia arte eſſe commune. ſed ſi in hac vna eſt ea ratio, atque doctrina, non ſi qui aliarum artium bene locuti ſunt, eo minus id eſt huius vnius proprium: ſed vt orator de iis rebus quæ cæterarum artium ſunt, ſi modo eas cognorit (vt heri Craſſus dicebat) optime poteſt dicere: ſic cæterarum artium homines ornatius illa ſua dicunt, ſi quid ab hac arte didicerunt. Neq; enim ſi de rebus ruſticis agricola quiſquam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diſerte dixerit aut ſcripſerit, ideirco illius artis putanda ſit eloquentia: in qua, quia vis magna eſt in hominum ingeniis, eo multi etiam ſine doctrina aliquid omnium generum, atque artium conſequuntur: ſed quod cuiuſq; ſit proprium, etſi ex eo iudicari poteſt, cum videris quid quæq; docet, tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quam quod omnes artes aliæ ſine eloquentia ſuum munus præſtare poſſunt, orator ſine ea nomen ſuum obtinere non poteſt vt cæteri, ſi diſerti ſint, aliquid ab hoc habeant: hic, niſi domeſticis ſe inſtruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non poſſit. Tum Catulus, Etſi, inquit, Antoni, minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuæ, patiere tamen, mihiq; ignoſces. Non enim poſſum quin exclamẽ, vt ait ille in Trinummo, ita mihi vim oratoris cũ exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſsime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, vt eloquẽtiã laudet: debet enim, ad eam laudandã, ipſam illã adhibere, quã laudat.

dat. Sed perge porro. tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum diserte dicere: idque siquis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde vti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni, expolivit, hominemque reddidit. nam hesterno sermone vnius cuiusdam operis, vt ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem describeras, inopem quendam humanitatis, atq; inutilem. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, vt si te resellissem, hos à te discipulos abduceremus nunc Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic de quo loquimur, in foro atque in oculis ciuium constituendus, vt videamus quid ei negotij demus, cuiq; eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem quod Græci pleriq; posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur: vnum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia, expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cuiusmodi sunt quæ in foro, atque in ciuium causis disceptationibusq; versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, & vt audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus: an laudationes? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popillia mater vestra laudata, cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia quæcunq; loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus vnde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ, vt nemo tradat, quis est qui nesciat quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegã Censor habuit, principio, dixit, Quæ natura aut fortuna dantur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus

se

ſ pati vinci non poſſe. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. ea ſunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenij, cæterarumq; rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extrancæ. Si habuerit, bene his vſum: ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde quid ſapienter is quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuſtè, quid magnificè, quid pie, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc & quæ ſint eius generis facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim ſi eſt facilius, eo de numero quoq; eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua ſint, ea ſic tractare quaſi nihil poſsit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnunquam etiam accuratius: vt mihi neceſſe ſuit in Sex. Titium ſeditioſum ciuem & turbulentum: explicaui in eo teſtimonio dicendo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi Tribuno plebis pro Repub. reſtitiſſem, quæque ab eo contra Remp. facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audiui, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis quaſi in arte tradere? Nihil ſanè, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a ſenatu? Num, quia genere orationis in huiuſmodi cauſis accuratiore eſt vtendum, idcirco etiam pars hæc cauſarum numeranda videtur, aut propriis præceptis inſtruenda? Minimè verò inquit Catulus: non enim deerit homini diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex cæteris rebus & cauſis comparata. Ergo item, inquit, illa quæ ſæpe diſerte agenda ſunt, & quæ ego paulo antè (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris eſſe, neque habent ſuum locum vllum in diuiſione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda ſunt non minus diſerte, quam quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, conſolatio: quarum nihil eſt, quod non ſumma dicendi ornamenta deſideret, ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, aſſentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis

in

in dicendo putas esse historiam scribere? Si, vt Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si vt nostri, nihil opus est oratore, satis est non esse inuendacem. Atqui ne nostros contemnas, inquit Antonius: Græci ipsi sic initio scripsitarunt, vt noster Cato, vt Pictor, vt Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio: cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ causa ab initio rerum Romanarum vsq; ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi: ij qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine vllis ornamentis monimenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliique permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent quibus rebus ornatur oratio (modo enim hæc ista sint importata) & dum intelligatur quid dicant, vnam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum vocis vir optimus Crassi familiaris Antipater: cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, vt dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus: sed vt homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit: vicit tamen, vt dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi vt in causis atque in foro eluceat. Apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti a causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus. Atqui tanta est eloquentia, vt me quidem (quantum ego Græce scripta intelligere possim) magnopere delectet; & post illum Thucydides, omneis dicendi artificio mea sententia facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, vt verborum propè numerum sententiarum numero consequatur. Ita porrò verbis aptus & pressus, vt nescias vtrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem quanquam est in Rep. versatus, ex numero accepimus eorum

qui

qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum à Rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hunc conſecutus eſt Syracuſius Phylliſtus, qui cum Dionyſij tyranni familiariſſimus eſſet, otium ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximéque Thucydidem eſt, ſicut mihi videtur, imitatus. Poſtea verò quaſi ex clariſſima rhetoris officina duo præſtantes ingenio Theopompus & Ephorus ab Iſocrate magiſtro impulſi ſe ad hiſtoriam contulerunt, cauſas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philoſophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, poſt ab Ariſtotele Calliſthenes comes Alexandri, ſcripſit hiſtoriam: & hic quidem rhetorico penè more, ille autem ſuperior leuiore quodam ſono eſt vſus, & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto tamen eſt, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus: quantum autem iudicare poſſum, longe eruditiſſimus, & rerum copia, & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſa compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit, ſed nullum vſum forenſem. Hæc cum ille dixiſſet, quid eſt, inquit Catule, Cæſar, vbi ſunt qui Antonium Græce negant ſcire? quot hiſtoricos nominauit? quàm ſcienter? quàm proprie de vnoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari deſino quod multo magis antè mirabar, hunc, cum hæc neſciret, in dicendo poſſe tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego vtilitatem aliquam ad dicendum accupans, horum libros, & nonnullos alios, ſed delectationis cauſa, cum eſt otium, legere ſoleo. Quid ergo eſt, fatebor, aliquid tamen, vt cum in ſole ambulem, etiam ſi aliam ob cauſam ambulem, fieri natura tamen vt colorer: ſic cum iſtos libros ad Miſenum (nam Romæ vix licet) ſtudioſius legerim, ſentio orationem meam illorum cantu quaſi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipſi qui ſcripſerunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philoſophos veſtros ſiquando incidi, deceptus indicibus librorũ, quòd ſunt ferè inſcripti de rebus notis & illuſtribus, de virtute, de iuſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo, ita ſunt anguſtis & conciſis diſputationibus illigati. Poetas omnio quaſi alieha quadam lingua locutos non conor attingere. Cum his me (vt dixi) obſcẽo, qui res geſtas, aut qui orationes

tiones scripserunt suas: aut qui ita loquuntur, vt videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne quantum munus sit oratoris historia? Haud scio an flumine orationis & varietate maximum: neque tamen eam reperio vsquam separatim institutam rhetorum praeceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit primam esse historiae legem, nequid falsi dicere audeat, deinde nequid veri non audeat, nequa suspicio gratiae sit in scribendo, nequa simultatis? Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exaedificatio posita est in rebus & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriisque dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de euentu dicatur, vt causae explicentur omnes, vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis. hominúmque ipsorum non solum res gestae, sed etiam qui fama ac nomine excellant, de cuiusque vita atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum atque tractum, & cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, praecepta, admonita, quae tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus quae traditae sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylua, quòd oratori plerique (vt etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Vnum de certa definitaque causa, quales sunt quae in litibus, quae in deliberationibus versantur addat siquis volet etiam laudationis: Alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo infinitam generis sine tempore & sine persona quaestionem. hoc quid, & quantum sit cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris quemcunque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei quanta sit solis magnitudo, quae forma terrae: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de iis controuersiis quae temporibus & personis

notae

notæ ſunt, hoc eſt de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adiungere vagam, & liberam, & latè patentem, vt de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus, vtilibus aut inutilibus, de virtute, de iuſtitia de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariiſque vitiis dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina ciuitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita vt ſit circumſcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad vſum ciuium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione Reipub. in hac ſocietate ciuili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto: ſi minus, vt ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, ac certe, vt in cauſa prudenter poſsit intexere. Hiſce autem ipſis de rebus vt ita loquatur, vt ij qui iura, qui leges, qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſint, ſimpliciter & ſplendidè, ſine vlla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione verborum. Hoc loco nequa ſit admiratio, ſi tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur, ſic ſtatuo, vt in cæteris artibus cum tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: vt in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis vel formæ vel ætatis, etiam ſi non didicerit, pingere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſsit. Neque eſt omnino ars vlla, in qua omnia quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur: ſed qui primarum & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua perſequuntur. Similiter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, vt eorum mentes, qui aut de re publica, aut de ipſius rebus, aut de iis contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim

ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, poſuiſſe ante oculos quid diſcere oporteret eum qui orator eſſet futurus, quid etiam ſi non didiciſſet, ex eo quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, cætera innumerabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti. Sed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit & pellis, Hercules autem & alia opera maiora ne in illis rebus quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de vniuerſis generibus rerum, quàm de ſingulorum cauſis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius, dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerunque ab imperitis exitu & victoria iudicatur: vbi adeſt armatus aduerſarius qui ſit & ferendus & repellendus: vbi ſæpe is qui rei dominus futurus eſt, alienus atque iratus, aut etiam amicus [illegible]ſario, & inimicus tibi eſt: cum aut docendus is [illegible], aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus: aut omni ratione ad tempus, ad cauſam oratione moderandus: in quo ſæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum eſt: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeueritatem, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiam, tum ad lætitiam eſt contorquendus. Omnium ſententiarum grauitate, omnium verborum ponderibus eſt vtendum: accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus ſiquis illam artem comprehenderit, vt tanquam Phidias Minervæ ſignum efficere poſsit, non ſané quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tum Catulus. Quò iſta maiora ac mirabiliora feciſti, eò me maior exſpectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibuſue præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea quidem iam interſit (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui nunquam ſententias de manibus iudicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis,

animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad vsum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam vllum iudicium aspexerit: vt Peripateticus ille dicitur Phormio, cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exul, proque eo, quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, vt eum quem dixi, si vellet audiret: cumq; is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum cum cæteri qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ad Annibale quidnam ille ipse de illo Philosopho iudicaret. hic Pœnus, non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, Multos se deliros senes sæpe vidisse, sed qui magis quàm Phormio delitaret, vidisse neminem. Neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Rom. omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem vllius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros. sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, vt Annibalem, sed pueros aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt, facile omnes perpetior & profero (nam aut aliquid afferunt quod mihi non displiceat, aut efficiunt vt me non didicisse minus pœniteat) dimitto autem eos non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotij: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum & controuersia. Quæstionem autem rem positam in infinita dubitatione. de causa præcepta dant, de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquētię, inuenire quid dicas, inuenta disponere,

Phormio.

Causa

Quæstio

nere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare, rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, vt eas item quatuor, quinque, sexue partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa.

Iubent enim exordiri ita, vt eum qui audiat, benevolum nobis faciamus, & docilem & attentum. Deinde rem narrare ita, vt verisimilis narratio sit, vt aperta, vt breuis. Pòst autem diuidere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi peroratiónem collocant: alij iubent ante quàm peroretur, ornandi aut augendi causa digredi, deinde concludere ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non perite. Quæ enim præcepta principiorum & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam ego mihi benevolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum cum doceo & explano: attentum verò, crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam verò narrationem quòd iubent verisimilem esse & apertam & brevem, recte nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninóque in hoc omnis est error, quòd existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, vt genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus vllum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quicquam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, támque immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos qui hæc docent: omnia iam explicata & perpoli-

perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant quid velint ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campique noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori & militi prodest aliquid: sed animus acer & præsens, & acutus idem atque versutus inuictos viros efficit, non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, vt quid efficere possit, antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire non solum hortabor vt elaboret, sed etiam si vir quoque, mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantum ego in excellente oratore & eodem viro bono pono esse ornamenti vniuersæ ciuitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus, permittam ipsi quid velit, molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: vt se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is qui optime potest, deserendus vllo modo est à cohortatione nostra: neque is qui aliquid potest, deterrendus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiusdam videtur, alterum, vel non facere, quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contrà quam deceat, & quàm possit, hominis est (vt tu Catule de quodam declamatore dixisti) stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis vt cohortandus, adiuuandusque sit, ita loquamur, vt ei tradamus ea duntaxat quæ nos vsus docuit, vt nobis ducibus veniat eò quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque vt à familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenij: & verbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod ærat ætatis, non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Nam facilius sicut in vitibus reuocantur ea quæ sese nimium profuderunt, quàm si nihil valet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, vnde aliquid amputem.

Non

Non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimi celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indoler neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus vt forum s bi ludum putaret esse ad discendum: magistrum auten quem vellet, eligeret, me quidem si audiret, L. Crassu quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmauit, atqu etiam addidit, gratiæ scilicet causa me quoque sibi magi strum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermon cohortationis meæ, cum iste accusauit C. Norbanum de fendente me. Non est credibile quid interesse mihi sit v sum inter eum, qui tum erat, & qui animo antè fuera Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque pr clarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere po tuisset, nisi eodem studio, atque imitatione incidisset, atqu ita dicere consuesset, vt tota mente Crassum atq; omni an mo intueretur. Ergo hoc sit primũ in præceptis meis, vt d monstremus quẽ imitetur: atq; ita vt quæ maxime excella in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio qua illum quem antè delegerit, imi tando effingat, atque ita exprimat, non vt multos imitato res sæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac penè vitiosa consectentur imitando Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut sta tum, aut motum. Si verò etiam vitiosè aliquid est, id sume re, & in eo vitiosum esse, non magnum est: vt ille qui nun etiam amissa voce furit in Rep. Fusius, neruos in dicendo C. Fimbrei, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris pr pitatem, & verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit cuius potissimum similis esset, & in eo ipso quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui ita faciet vt oportet, primum vigilet necesse est in deligendo deinde quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea di ligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicen di? quod non tam facile in nostris oratoribus possumu iudicare (quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt) quàm in Græcis: ex quorum scrip tis, cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio, voluntàsque fuerit intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuisset accidere vt vnum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitan dum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysiae

multa

multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ: de Theramene audiuimus, omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum: sed erant paulò vberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium; cuius è ludo tanquam ex equo Troiano, innumeri principes exierunt, sed eorum patim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaq; & illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multique alij naturis differunt; voluntate autem similes sunt inter sese: & magistri, & ij qui se ad causas contulerunt, vt Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquàm extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera vigeruut. Inde Democharem, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius omnium istorum mea sententia politissimus, aliique eorum similes extiterunt. Quæ si volemus vsque ad hoc tempus persequi; intelligemus, vt hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet; tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maximè persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret, multò eius oratio esset presßior; in qua nunc interdum, vt in herbis rusticis solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, rectè mones; idque mihi gratum est; sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verùm & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quòd dico, quantulum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura quod velint sine cuiusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animaduerti rectè potest, Cæsar, & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq; verò vester æqualis Curio, patre, mea sententia vel eloquentissimo, temporibus illis, quenquam

mihi magnopere videtur imitari, qui tamen verborum grauitate, & elegantia & copia ſuam quandam expreſsit quaſi formam, figuramque dicendi: quod ego maximè potui iudicare in ea cauſa quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Coſsis dixit. In qua nihil illi deſuit quod non modo copioſus, ſed etiam ſapiens orator habere deberet. Verùm vt aliquando ad cauſas deducamus illum, quem conſtituimus, & eas quidem in quibus pluſculum negotij eſt, iudiciorum atque litium (riſerit aliquis fortaſſe hoc præceptum: eſt enim non tam acutum, quam neceſſarium, magiſque monitoris non ſatui, quam eruditi magiſtri) hoc ei primùm præcipiemus, quaſcunq; cauſas erit acturus, vt eas diligenter penituſq; cognoſcat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim cauſæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum aſcendere: aſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. Nihil eſt negotij huiuſmodi cauſam cognoſcere. Rectè igitur nihil de cauſa diſcenda præcipiunt. Hæc eſt enim in ludo cauſarum ferè formula. At verò in foro tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas & maximè primatas (ſunt enim multò ſæpè obſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli dum operam ſuam multi exiſtimari volunt, vt toto foro volitare, & à cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas: in quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ ſuſceptis rebus, vel perfidiæ receptis: ſed etiam illa maior opinione mea, quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſsimè dicere: ita dum inertiæ vituperationem, quæ maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, vt de ſua quiſque re me ipſe doceat, vt nequis alius adſit, quo liberius loquatur, & agere aduerſarij cauſam, vt ille agant ſuam, & quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille diſceſsit, tres perſonas vnus ſuſtineo ſumma animi æquitate, meam, aduerſarij, iudicis: qui locus eſt talis, vt plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendum: vbi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico, atque rejicio. Ita aſſequor vt alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti ſimul faciunt: ſed certè iidem illi meliùs aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem peni-

tus,

tus, causamq; cognovi, statim occurrit animo quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, vt facinoris, siue ex controuersia, vt hæreditatis: siue ex deliberatione, vt belli: siue ex persona, vt laudis: siue ex disputatione, vt de ratione viuendi: in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurúmue sit quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumq; infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt; neganda ferè sunt omnia: & de ambitu, rarò illud datur, vt possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia facti: in deliberationibus plerumq; ex futuri, rarò etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non, sit nécne, sed qualis sit, quæritur: vt cum L. Opimij causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat; vt eidem Carboni tribuno pleb. alia tum mente rempub. capessenti P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure cæsum videri. Iure autē omnia defendantur, quæ sunt eius generis, vt aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Iam quid vocetur quæritur cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: vt mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio: pleraq; enim de iis quæ ab isto obiiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majestatem imminutam negabā: ex quo verbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atq; in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, vt verbum illud quod causam facit, lucidè, breuiter vterque definiat. Quòd mihi quidem perquàm puerile videri solet: alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quę versantur in artibus, disputantur, verborum definitio: vt cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, vt vis eius rei, quam definias, sic exprimatur, vt neq; absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam quantum vterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso verbo vno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus, deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationémque pene

 puerilem

puerilem: tum & in ſenſum, & in mentem iudicis intrare non poteſt: antè enim præterlabitur, quàm percepta eſt. Sed in eo genere, in quo quale ſit quid ambigitur, exiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſæpe contentio; in quo nulla poteſt eſſe niſi ex ambiguo controuerſia. Nam illud ipſum, cùm ſcriptum à ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quòd tum explicatur, cum ea verba, quæ deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis, defenditur, ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: & ex contrariis ſcriptis, ſiquid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur: idque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita dijudicabitur, vt referendis præteritis verbis id ſcriptum, quodcunq; defendimus, ſuppleatur: ita fit, vt vnum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambiguè. Ambiguorum autem complura genera ſunt, quæ mihi videntur ij meliùs noſſe, qui dialectici appellantur, ij autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſsimum in omni conſuetudine vel ſermonis vel ſcripti, cùm idcirco aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cùm genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus qualis quæque res ſit diſceptatur, ſeiungunt: nuſquam enim tam quæritur quale ſit genus ipſum rei, quàm in ſcripto: quod totum à facti controuerſia ſeparatum eſt. Ita tria ſunt omnino genera quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt, quid fiat, factum, futurumve ſit, aut quale ſit, aut quomodo nominetur. Nam & illud quidem quod quidam Græci adiungunt, recténe factum ſit, totum in eo eſt quod quale ſit quærimus. Sed iam ad inſtitutum reuertar meum. Cùm igitur accepto cauſæ genere & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius conſtituo, quàm quid ſit illud, quo mihi referēda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis & iudicij: deinde illa duo diligentiſsimè conſidero, quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus: alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id quod volumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa, vt probemus vera eſſe ea, quæ defendimus; vt conciliemus nobis eos qui audiunt: vt animos eorum ad quemcunque cauſa poſtulabit motum voeemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies: vna rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore,

oratore, ſed in re propoſita ratione tractantur, vt tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua, ſiquæ ſunt, quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa atque à reis deferuntur. Altera eſt, quæ tota in diſputatione, & argumentatione oratoris collocata eſt. Ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem qui docent, cùm cauſas in plura genera ſecuerunt: ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt: quod etſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, vt ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quo ſe referant, vnde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij eſt, riuulos conſectari, fontes rerum non videre: & iam ætatis eſt vſuſque noſtri, à capite, quod velimus arceſſere, & vnde omnia manant videre. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem vſum ſimilium rerum eſſe debebit. Nam & pro tabulis, & contra tabulas: pro teſtibus, & contra teſtes: & pro quæſtionibus, & contra quæſtiones: & item de cæteris rebus eiuſdem generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de genere vniverſo, vel definitè de ſingulis temporibus, hominibus, cauſis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpiti, dico) multa commentatione atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum eſt enim nunc me explicare, qua ratione, aut confirmare, aut infirmare teſtes, tabulas, quæſtiones oporteat. Hæc ſunt omnia ingenij vel mediocris, exercitationis autem vel maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, vt certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem; explicationem magis illuſtrem perpolitamque deſiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primùm quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pene mediocris, quid dicendum ſit videre. Alterum eſt, in quo oratoris vis illa diuina virtuſq; cernitur, ea quæ dicenda ſunt, ornatè, copioſè, variéque dicere. Quare illam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita vobis placuit, non recuſabo quo minus perpoliam atque conficiam: quantum conſequar, vos iudicabitis, quibus ex locis ad eas trés res, quæ ad fidem faciendam ſolæ valent, ducatur oratio; vt & concilientur

animi, & doceantur, & moueantur. Hæc ſunt enim tria numero: ea quemadmodum illuſtrentur, præſto eſt qui omnes docere poſsit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maximè auxit, qui ſolus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reuerens aſſentandi ſuſpicionem) neminem eſſe oratorem paulo illuſtriorem arbitror, neq; Græcum, neque Latinum, quem ætas noſtra tulerit, quem non & ſæpe & diligenter audierim. Itaque, ſi quid eſt in me, quod iam ſperare videor, quoniam quidem vos his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam vnquam, me audiente, egit orator, quod non in memoria mea penitùs inſederit. Atque ego is qui ſum, quantuſcunque ſum, adiudicandus omnibus auditis oratoribus, ſine vlla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta ſint in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. Quamobrem, ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, vt opiner, iniqua partitio, ſi cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, vt inſtitui, creare aluero, confirmare, tradam eum Craſſo & veſtiendum & ornandum. Tum Craſſus: Tu verò, inquit, Antoni, perge vt inſtituiſti. Neque enim boni eſt neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & veſtire & ornare; præſertim cum te locupletem eſſe negare non poſsis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori deſuit, qui in cauſa peroranda non dubitauit excitare reum conſularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduerſas ſenis imperatoris oſtendere? Qui idem, hoc accuſante Sulpitio, cum hominem ſeditioſum furioſumque defenderet, non dubitauit ſeditiones ipſas ornare ac demonſtrare grauiſsimis verbis, multos ſæpe impetus populi non iniuſtos eſſe, quos præſtare nemo poſsit: multas etiam è repub. ſeditiones ſæpe eſſe factas, vt cum reges eſſent exacti, vt cum tribunitia poteſtas eſſet conſtituta. Illam Norbani ſeditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiſerat, neque reprimi potuiſſe, & iure eſſe conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, ſine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiſeratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam ſingulare ſed hæc ipſa, quæ nunc ad me delegare vis, ea ſemper in te eximia & præſtantia fuerunt. Tum Catulus, Ego

verò,

verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quòd cum inter vos in dicendo dissimiliimi sitis, i ta tamen vterque vestrum dicat, vt ei nihil neque à natura denegatum, neq; à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, vt si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni omittis ista quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, quibus ex locis ea quæ dicenda sunt in causis reperiantur? Quæ quamquam abs te novo quodam modo præclarèque dicuntur: sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa deprome nobis, vnde afferas quæ sæpissime tractas, semperq; diuinitùs. Depromã equidem, inquit Antonius: & quo facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, vt ante dixi: vna conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, vt is qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinã continere: de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ vsu iam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, vt singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neq; enim quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ sepositã argumenta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui vt literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicanda n statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel vsu, quem ætas dedit, affert: vel auditione & cogitatione, quæ studia & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandũ expeditũ:

si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac voluntatibus civium suorum hospes; non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus est, vt agro non semel arato, sed novato & iterato; quo meliores fœtus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm naturam causæ videat, quæ nunquam latet: factumne sit quæratur; an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam; id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum; quid facit causam? quòd reipub. causa, cum ex Senatusconsulto ad arma vocasset. Hoc tolle; causa non erit. At idipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex Senatusconsulto seruandæ reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta ad id quod in iudicium venit, spectantia debeant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat: sed tamen vt videatis, quàm sit genus hoc eorum qui sibi eruditi videntur, hebes atque imperitum: constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum: vnum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de vniuerso genere quæratur: alterum quod personis certis, & temporibus definiatur; ignari omnes controuersias ad vniuersi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decij. De ipso enim vniverso genere infinita quæstio est: num pœna videatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quæratur. Quin etiam in iis ipsis, vbi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius: argumenta & crimina, & defensiones reuocentur oportet ad genus & ad naturam vniuersam: quòd sumptuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quod seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contra-

tra; quæ pro reo dicentur, omnia neceſſario à tempore, atque homine ad communes rerum & generum ſummas reuoluentur. Atque hæc forſitan homini non omnia quæ ſunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ venient in iudicium tum cum de facto quæratur; ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum, aut locorum infinita. Quæ verò cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia ſint: ea ſi ex reis numeres & innumerabilia ſunt, & obſcura: ſi ex rebus, valdè & modica, & illuſtria. Nam ſi Mancini cauſam in vno Mancino ponimus, quotieſcunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties cauſa noua naſcetur. Sin illa controuerſia cauſam facit, videantur ei quem paterpatratus dediderit, ſi is non ſit receptus, poſtliminium eſſe: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defenſionis, Mancini nomen pertinet. Ac ſi quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæſtionem eſt, & ea tamen ipſa oratio ad vniuerſi generis diſputationem referatur neceſſe eſt. Hæc ego non eo conſilio diſputo, vt homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi ſunt, qui in genere definiendo, iſtas cauſas deſcribunt in perſonis, & in temporibus poſitas eſſe. Nam, etſi incurrunt tempora & perſonæ; tamen intelligendum eſt, non ex iis, ſed ex genere quæſtionis pendere cauſas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum iſtis eſſe debet: tantum ſatis eſt intelligi, ne hoc quidem eos conſecutos, quod in tanto otio, etiam ſine hac forenſi exercitatione efficere potuerunt, vt genera rerum diſcernerent, eaque paulo ſubtilius explicarent. Verum hoc (vt dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noſter, & Sulpiti, quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum vniuerſas quæſtiones referuntur, ita modicæ & paucæ ſunt, vt eas omnes diligentes, & memores. & ſobrij oratores percurſas animo & prope decantatas habere debeant. niſi forte exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multum attuliſſe quamobrem poſtumo non nato Curium tamen hæredem Coponij eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ vim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit: in genere erat vniuerſo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio, cum ſcriptum ita ſit: SI MIHI FILIVS GIGNITVR,

NITVR, ISQVE PRIVS MORITVR, & cætera: TVM VT MIHI ILLE SIT HERES. Si natus filius non sit, videaturne is qui, filio mortuo, institutus hæres sit, hæres esse. Perpetui iuris, & vniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, a discendóque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure viro aut mulieri responderint: credo, vt putaremus in hominibus non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse: vt quod homines essent innumerabiles, debilitati a iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum ipse perdiscendi abiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expedit, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile reducturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit: & quod iis qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet: vt quæ sint in iure, vel acutè describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subselliis in otium (vt cogitat) solitudinemque contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse à iudiciis causisque discedere. sed, vt ipsi solco dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur; neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse viuendum, & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scævolarum & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & pertexe modo, inquit Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius, quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia fixa esse, quæ in dubium vocarentur, genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate, vt eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus

locis

locis deſcriptam, inſtructam, ornatámque comprehenderent, rebus dico & ſententiis. Et vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, vt ea res ipſa peperiſſe videatur. Ac ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poſſum niſi ſententiam & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum vniuerſorum in forum deferre debemus, neque vt quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito, & vſu pertractata eſſe poſſunt, ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos quos ſæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones intra quas venire debeas, vt peruelligas quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo vſum rerum percalleris, nihil te effugiet: atque omne quod erit in re, occurret atque incidet. Et ſic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia, non poſſum equidem non ingenio primas concedere, ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimum valet. Hæc præcipuè colenda eſt nobis, hæc ſemper adhibenda, hæc nihil eſt quod non aſſequatur. Cauta vt penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: vt aduerſarium attente audiamus, atque vt eius non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus: vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſum animi plerunque indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde vt in iis locis quos proponam paulo poſt, peruoluatur animus, vt ſe penitus inſinuet in cauſam, vt ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: vt his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, vt vocem, vt vires, hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti. Ars demonſtrat tantum vbi quæras, atque vbi ſit illud quod ſtudeas inuenire: reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore, cõplectar vno verbo, quo ſæpe iam vſi ſumus, diligẽtia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ cõtinẽtur. Nã orationis quidem

quidem copia videmus vt abundent philoſophi, qui (vt opinor, ſed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunq; res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe & abundanter loquantur. Tum Catulus, Eſt, inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles, is quem maxime ego admiror, propoſuit quoſdam locos ex quibus omnis argumentatio non modò ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc qua in cauſis vtimur, inueniretur: à quo quidem homine iamdudum Antoni non aberrat oratio tua, ſiue tu ſimilitudine illius diuini ingenij in eadem incurris veſtigia, ſiue etiam illa ipſa legiſti atque didiciſti: quod quidem mihi magis veriſimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quàm putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. Semper ego exiſtimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret. Atque ego idem exiſtimaui pecudis eſſe, non hominis, cum tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque & videndi res obſcuriſſimas, & bene viuendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem: etſi palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuam, ſubauſcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci Catule, & iſtorum omnium ſummatim cauſas & genera ipſa guſtaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam nauem ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad philoſophiam appuliſti, quam hæc ciuitas aſpernata nunquam eſt. Nam & referta quondã Italia Pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem noſtrum fuiſſe Pythagoreum ferunt: qui annis permultis antè fuit quàm ipſe Pythagoras: quo etiam maior vir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ ciuitatis duobus propè ſeculis antè cognouit, quàm eam Græci natam eſſe ſenſerunt. Et certè non tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Græcia palam ſemper habuerunt. Atque ego ex iſtis ſæpe audiui, cum dicerent pergratum Athenienſes & ſibi feciſſe, & multis

tis principibus ciuitatis, quòd cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos mississent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Roma essent, & à se & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes authores Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, propè bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis· nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. Imminuit enim & oratoris authoritatem, & orationis fidem. Sed vt eò reuocetur vnde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret artem se tradere bene disserendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco DIALECTICEN appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum quomodo verum inueniatur, sed tantum est, quomodo iudicetur. Nam & omne quod eloquimur, sic vt id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, vt iudicent verúmne sit an falsum: & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recténe adiuncta sint, & veráne summa sit vniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo reperiunt non modò ea quæ iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorta, & potius detexta, prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuvat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit quæ neget vllo modo posse dissolui: & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum: quòd siquid probabit, ita probabit, vt oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis multa nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum, istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic

huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. erat enim ab iſto Ariſtotele, a cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorum, & illos in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos Germanos huius artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturámque viderat, hæc quoque aſpexit quæ ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem qui hoc ſolum colendum ducebant, laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadem prudentia qua ille, ſed vſu in hoc vno genere ſtudioque maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi & varietas perquam eſſet optanda nobis, qui nullam vnquam in ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius eſt quiddam, quam ab iis qui hæc tradunt & docent, poſtulandum ſit. Ego autem ſiquem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſſiduis vno opere eandem incudem diem noctémque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa (vt aiunt) nutrices infantibus pueris in os inſerant. Sin ſit is qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iam imbutus vſu, & ſatis acri ingenio eſſe videatur, illuc eam rapiam, vbi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed vnde vniuerſum flumen erumpat, qui illi ſedes & tanquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, & ea breuiter illuſtret, verbiſque definiat. Quid enim eſt in quo hæreat qui viderit omne quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cum aut res quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cum ea quæ ſunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuerſa vis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hoſtibus Pop. Romani tradidit, non qui eum qui id feciſſet, populi Romani poteſtati tradidit. Sin pars, partitione hoc modo: Aut ſenatui patendum de ſalute Reipub. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium, ſuperbum: ſuum, arrogans: vtendum igitur fuit conſilio ſenatus.

Sin

Sin ex vocabulo, vt Carbo: Si consul est qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus, & ea quæ ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Quintum Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in Populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea quæ est subiecta generi: Si omnes qui Reipub. consulunt, chari nobis esse debent: certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque vtroque in genere & similitudinis & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te tibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quærisse perspicuum est, quòd T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deploraſti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex iis autem quæ sunt orta de causis: Si ferrij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta paris vtimur: vectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic.

Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

—bis

» —hic paruæ consuetudinis
» Causa, huius mortem fert tam familiariter:
» Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea quæ non sua vi, sed extranea subleuantur, vt hæc: Hoc verum est: dixit enim Q. Luctatius, hoc falsum est: habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulo antè dixi. Hæc vt breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant vbi sint: reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. Neque enim nunc id agimus vt artem aliquam dicendi explicemus, sed vt doctissimis hominibus vsus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in vllo genere dicendi. Si verò assequetur vt talis videatur, qualem se videri velit: & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, vt eos quocunque velit vel trahere, vel rapere possit: nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud videmus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex ijsdem illis locis interdum concludere, relinquere aliis, alióque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicui quid simule dicas, prius vt simile confirmes; deinde quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerumque vt oculas, nequis ea numerare possit, vt re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc vt & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, vt aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil est enim indicendo Catule maius quàm vt faueat oratori is qui audiet, vtque ipse sic moueatur, vt impetu quodam animi & pertur-

perturbatione magis quàm iudicio aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut alicua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Quare nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus Antoni, quas exposuisti, quod ſt tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule deus. non mehercule mihi nisi admonito venisset in mentem: vt possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, vsu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego quia non noram, sic tanquam ignotum hominem prætcribam, tantum potest in dicendo, vt ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de vno dictum, cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad vincendum probari mores, instituta & facta, & vitam, & eorum qui agent causas, & eorum pro quibus: & item probari aduersariorum: animósque eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad benevolentiam, eum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, vt inuitus & coactus facere videare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eáque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienántque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaq; eadem sunt in aduersarios ex contra-

contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim ſemper fortis oratio quæritur, ſed ſæpe placida, ſummiſſa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello, non eos modò qui arguuntur, ſed omnes quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iuſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes iniuriarum, nirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda tantam habet vim, ſi eſt ſuauiter & cum ſenſu tractatum, vt ſæpe plus quàm cauſa valeat. Tantum autem efficitur ſenſu quodam ac ratione dicendi, vt quaſi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam ſententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitateque ſignificandi, efficitur vt probi, vt bene morati, vt boni viri eſſe videantur. Huic autem eſt illa diſpar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitque vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut ſalvum velint, aut metuant, aut ſpernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur ſiqui finitimi ſunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, vt aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices, ad id, quod vtilitas oratoris feret, accommodatam. facilius eſt enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus eius cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggrediar ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verſor, vt odorer quàm ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid velint, quò deduci oratione facile ne poſſe videantur. Si ſe dant, &, vt antè dixi, ſua ſponte quò impellimus inclinant atque propendent, accipio quod datur, & ad id vnde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer quietúſque iudex, plus eſt operis: ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ re-

Ac à bono poeta dicta est Flexanima, atque omnium regina rerum oratio, vt non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, vt imperator bonus ac fortis capere possit. Hæc sunt illa quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me diuinitùs tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij, Galique Norbani, nonnullisque aliis quasi præclarè acta laudaret: quæ mehercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo, tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum, optimorumque verborum tam integræ sententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam sine pigmentis sicoque puerili, vt mihi nō solum tu incendere iudicē, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest vt doleat is cui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat alicuid, vt ad fletum misericordiámque deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti videbuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, etsi in eiusmodi genere orationis nihil esset nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda: nunc ego quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non mehercule vnquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commouendis iudicibus iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem permouerer. Neque enim facilè est perficere, vt irascatur cui tu velis iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque vt oderit eum quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit. Neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collachrymatione denique ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac ne fortè hoc magnum ac mirabile esse videatur hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum quos agas, tractésq; dicendo, vt nihil opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis eius quæ

fusci-

ſuſcipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipſum magis etiam quàm quenquam eorum qui audiunt, permouet. Et ne hoc in cauſis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concurſu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenij noſtri exiſtimatio (nam id eſſet leuius, quanquam cum profeſſus ſis te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt) ſed alia ſunt maiora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſsimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. Sed, vt dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quàm verſus, quàm ſcena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere ſæpe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur ſpondalia illa dicentis,

» Segregare abs te auſus, vt ſine illo Salamina ingredi?
» Neque paternum aſpectum es veritus?

Nunquam illum aſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij videretur. Vt idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

» —quem ætate exacta indigem
» Liberum laceraſti, orbaſti, extinxti, neque fratris necis,
» Neque gnati eius partu, qui tibi in tutelam eſt traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat, quid Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui poetam bonum neminem (id quod à Democrito & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me ipſum, qui non Heroum veteres caſus fictóſque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo, neque actor eſſem alienæ perſonæ, ſed author meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus eſſet, quæ in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. Quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum à ſenatu, ouantem in Capitolium aſcendiſſe meminiſſem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſerecordiam aliis commouere, quàm miſerecordia ſum ipſe captus. Senſi equidem

tum

tum magnopere moueri iudices, cùm excitaui mœstum, ac sordidatum senem, & cùm ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, vt discinderem tunicam, vt cicatrices ostenderem, cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret: cùmq; ego illum crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atq; ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem, non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniúmq; deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, vt in dicendo irasci, vt dolere, vt flere possitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quæstore meo, tantũ incendium non oratione solùm, sed multò etiã magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, vt ego ad id restinguendum, vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora, vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis gravi, miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem & senatus, & civitatis M. Aemylium lapide percussum esse constabat, vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, vt hæc tu adolescens pro Repub. queri summa cum dignitate existimarere: ego homo Censorius vix satis honestè viderer seditiosum civem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix vt mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quòd tamẽ eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic quid ego dicam, me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit: vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi: eamque orationem ex omni Reip. nostræ temporum varietate repetivi: concluſiq; ita, vt dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi: neque reges ex hac civitate exigi, neque tributos ple. creari, neq; plebiscitis toties consularem potestatem minui, neq; provocationem patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis pop. Rom. dari sine

nobilium

nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones salutí huic civitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si unquam populo Rom. concessum esset, vt jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam. Quod vbi sensi me in possessione judicii, ac defensionis meæ constitisse, quòd & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus justa etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad causam nostram converteram, tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis, cœpi, me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus salutí existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non possem. Petebam à judicibus, vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent, præsertim, si in aliis causis intellexissent, omnis me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque causa, quod esse in arte positum videbatur, vt de lege Apuleia dicerem, vt quid esset minuere majestatem explicarem; perquàm breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, vt & acerrimus, in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis, mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis judicum quàm doctis, tua, Sulpiti, est à nobis tum accusatio victa. Hic Sulpitius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur,

tur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cùm enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, Dij immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio tractusque verborum? vt tu illud initio, quod tibi vnum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quæstore tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi vt homines tibi, ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihil dum alijs suspicantibus, me vero jam pertimescente, vt illam non Norbani seditionem, sed illam pop. Rom. iracundiam, neq; eam injustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus in Cæpionem? vt tu illa omnia odio, invidia misericordia miscuisti? Neq; hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisq; meis testibus, quorum tu testimonio non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cùm abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæq; maximè spectare solemus: docuit enim jam nos longa vita, vsusq; rerũ maximarum, vt quibus reb⁹ animi hominum moverentur, teneremus. Equidem primùm considerare soleo, postulétne causa: nam neq; parvis in rebus adhibendę sunt hæ dicendi faces, neq;, ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint cõmoveri. Nam, quoniam hæc ferè maximè sunt in judicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia, sentimus amorem conciliari, si id velle videare, quod sit vtile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro ijs, qui illis boni, atq; vtiles sint, laborare: namq; hęc res amorem magis cõciliat, illa virtutis defensio charitatẽ: plúsq; proficit, si proponitur spes vtilitatis futuræ, quã præteriti beneficij cõmemoratio. Enitendũ est, vt ostendas in ea re, quã defendas, aut dignitatẽ inesse, aut vtilitatẽ: eúmq;, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad vtilitatem suam retulisse, ac nihil omnino

fecisse

feciſſe cauſa ſua. Invidetur enim commodis hominum ipſorum: ſtudijs autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem, atque gloriam, cui maximè inuideri ſolet, nimis efferre videamur. Atque ijſdem his ex locis & odium in alios ſtruere diſcemus, & à nobis, ac noſtris dimouere: eadémque hæc genera tractanda ſunt in iracunda vel excitanda, vel ſedanda. Non ſi, quod ipſis qui audiunt, perniciolum, aut invtile ſit, id factum augeas, odium creatur; ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos, quos quiſque minimè debuerit, aut in Rempub. tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odij non diſſimilis offenſio. Item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus: interior eſt ille proprius, ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus. Par atque vna ratio eſt ſpei, lætitiæ, moleſtiæ. Sed haud ſciam an acerrimus longè ſit omnium motus invidiæ: nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cùm ſe relictos ſentiunt; illos autem dolent evolaſſe: ſed etiam ſuperioribus invidetur ſæpe vehementer, & eo magis, ſi intollerantius ſe jactant, & æquabilitatem communis juris, præſtantia dignitatis, aut fortunæ ſuæ tranſeunt. Quæ ſi inflammanda ſunt, maximè dicendum eſt, non eſſe virtute parta, deinde etiam vitijs, atque peccatis. Tum ſi erunt honeſtiora, atque graviora, tamen non eſſe tanti vlla merita, quanta inſolentia hominis, quantumque faſtidium. Ad ſedandum autem magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata; ſeſéque, ſi quam gloria peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totámque abijcere atque deponere: omninóq; perficiendam eſt (quoniam plerig; ſunt inuidi, maximéq; eſt hoc commune vitium, & pervagatum: invidetur autem præſtanti, florentiq; fortunæ) vt hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribꝰ, & miſerijs permiſta eſſe videatur. Iam miſericordia mouetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, vt illa, quę de altero deplorentur, ad ſuas res reuocet, quas aut tulerit acerbas; aut timeat, aut intuens alium, crebrò ad ſeipſum reuertatur. Ita cùm ſinguli caſus humanarum miſeriarum graviter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta, & proſtrata virtus maximè luctuoſa eſt: &, vt illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet ſpeciem tueri,

leuis

lenis(vt sæpe iam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta,ac vehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac vi nonnunquam animi, aliquid influendum est illi lenitati: neque est vlla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In vtroque autem genere dicendi, & illo in quo vis, atque contentio quæritur; & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur; & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa, & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque inuleris, possis commouere: argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissa est, adhæresci. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit; quam consequi nisi multa & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt; commouere non possunt: in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi eius causa sumuntur reprehendendis; aut demonstrando id quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens; aut si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem quod sit aut grauius, aut æquè grave. Illa autem quæ aut conciliationis causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt: vt odio benevolentia, vt misericordia inuidia tollatur. Suavis autem est, & vehementer sæpe vtilis iocus, & facetiæ: quæ etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque vllam artem desiderant: in quibus tu longè aliis mea sen-

tentia Cæsar excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere: inueni autem ridicula, & salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij & Byzantij, & præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi extiterunt, vt nihil aliud eorum, nisi ipsi insulsitas rideatur. Quare mihi quidem videtur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum; alterum peracutum & breue: illa à veteribus superior, cauillatio: hæc altera dicacitas nominata est. Leue nomen habet vtraque res: qnippe leue est totum hoc, risum mouere. Veruntamen, vt dicis, Antoni, multùm in causis persæpe lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis, ars non desideretur (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adiuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetè dictum emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur? quid enim hic mens frater ab arte adiuvari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furem se videre respondit? quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco; dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarij dignitati; in quo ipso servabat suam, quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum: habere hominum rationem, & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur, dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat; hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint.

Nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed vt in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationémque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, vtroque genere pugnavit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, Minimè mirum, inquit: modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiusce modi fuerunt; sed non minus iucunda illa perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cum contraria inter se de repub. capita contulisset, noster hic facetissimè tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse: deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMVS EGO ET MARCVS FILIVS. Sapiens videlicet homo cum primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem: metuebat, ne cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, vt audiui Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri.) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO ET M. FILIVS. Vbi sunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset; & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque iis facetiis, non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia? Proh dij immortales, quæ fuit illa, quanta vis, quàm inexspectata, quàm repentina! cum coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate & celeritate verborum, Brute quid sedes? quid illa anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonióne augendo? At id non est nobilitatis. sed fac esse, nihil superesse: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum. sed dicit te, cum ædes venderes, ne in tabulis quidem, & cæsis solium tibi paternum recepisse.

an rei militari, qui nunquam caſtra videris? an eloquentiæ, quæ nulla eſt in te, & quicquid eſt vocis ac linguæ, omne in iſtum turpiſsimum calumniæ quæſtum contuliſti? Tu lucem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in ciuium eſſe conſpectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipſas non perhorreſcis; quibus non modo imitandis, ſed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquiſti? Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem & vrbana innumerabilia ex vna concione meminiſtis. nec enim concio maior vnquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in cenſura nuper, neque lepore & feſtiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, vtrumque aſſentior, & multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe & eas arte nullo modo poſſe tradi. Et illud quidem admiror, te nobis [illegible] genere tribuiſſe tantum, & non huius rei quoque palmam, vt cæterarum, Craſſo detuliſſe. Tum Antonius, Ego, verò ita feciſſem, inquit, niſi interdum in hoc Craſſo paululum inuiderem. Nam eſſe quamuis facetum, atque ſalſum, non nimis eſt per ſe ipſum inuidendum; ſed cum omnium ſis venuſtiſsimus & vrbaniſsimus, omnium grauiſsimum & ſeueriſsimum & eſſe, & videri, quod iſti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hìc cum arriſiſſet ipſe Craſſus, Attamen, inquit Antonius, cum artem eſſe facetiarum, Iuli, negares; aperuiſti quiddam quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis à Craſſo obſeruari ſolet. Sed hoc præceptum prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit: nos autem quomodò vtamur cum opus ſit, quærimus: vt in aduerſarium, & maxime ſi eius ſtultitia poterit agitari in teſtem ſtultum, cupidum, leuem, ſi facile homines, audituri videbuntur. Omninò probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quàm quæ priores. Nam & ingenij celeritas maior eſt, quæ apparet in reſpondendo; & humanitatis eſt reſponſio: videremur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti: vt in illa ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non prouocatus reſponderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, vt quod eſſet ab eo obiectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæſarem, qui quanquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non

explicare

explicare totum nobis genus hoc iocandi quale ſit, & vnde deducatur: præſertim cum tantam vim, & vtilitatem ſalis & vrbanitatis eſſe fateamur? Quid ſi, inquit Iulius, aſſentior Antonio dicenti nullam eſſe artem ſalis? Hic cum Sulpitius reticuiſſet, Quaſi verò, inquit Craſſus, horum ipſorum de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars vlla ſit, obſeruatio quædam eſt, vt ipſe dixit, earum rerum quæ in dicendo valent, quæ ſi eloquentes facere poſſet, quis eſſet non eloquens? quis enim hæc vel non facilè, vel certe aliquo modo poſſet ediſcere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem eſſe arbitror, non vt ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur, ſed, vt ea quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut recta eſſe confidamus, aut prauа intelligamus, cum quò referenda ſint, didicerimus. Quare, Cæſar, ego quoque à te hoc peto, vt ſi tibi videtur, diſputes, de hoc toto iocandi genere, quid ſentias: ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluiſtis, in hoc tali cœtu, atque in tam accuratò ſermone prætermiſſa eſſe videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiva, Craſſe, exigis, non committam, vt ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio. quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille vitia non videat? ſic ego nunc, Craſſo audiente, primum loquar de facetiis, & docebo ſus (vt aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, fœnum alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, locabatur, inquit, Catulus: præſertim cum ita dicat ipſe, vt ambroſia alendus eſſe videatur. verùm te, Cæſar, audiamus, vt ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius. Perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus iam labore atque itinere diſputationis meæ, requieſcam in Cæſaris ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diuerſorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam ſimulac pedem paululum guſtaris, extrudam & eiiciam. Ac ne diutius vos demorer de omni iſto genere quid ſentiam, perbreuiter exponam. De riſu quinque ſunt quæ quærantur: vnum, quid ſit: alterum, vnde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum mouere: quartum, quatenus: quintum, quæ ſint genera ridiculi. Atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, vbi ſit, quomodò exiſtat, atque ita repentè erumpat, vt eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet,

pet, viderit Democritus. neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet: & ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent qui pollicerentur. Locus autem & regio quaſi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur vel ſola, vel maximè, quæ notant, & deſignant turpitudinem aliquam non turpiter: Eſt autem, vt ad illud tertium veniam, eſt plane ararois mouere riſum: vel quòd ipſa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata eſt: vel quòd admirantur omnes acumen vno ſæpe in verbo poſitum, maximè reſpondentis, nonnunquam etiam laceſſentis: vel quòd frangit aduerſarium, quòd impedit, quod eleuat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipſum oratorem politum eſſe hominem ſignificat, quòd eruditum, quòd vrbanum: maximèque quod triſtitiam ac ſeueritatem mitigat, & relaxat, odioſaſque res ſæpe, quas argumentis dilui non facile eſt, ioco riſuq; diſſoluit. Quatenus autem ſint ridicula tractanda oratori, perquàm diligenter videndum eſt: id, quod in quarto loco quærendi poſueramus. Nam nec inſignis improbitas, & ſcelere iuncta, nec rurſus miſeria inſignis agitata ridetur: facinoroſos enim maiore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt, miſeros illudi nolunt, niſi ſi ſe fortè iactant. Parcendum eſt autem maximè charitati hominum, ne temerè in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda eſt primùm in iocando moderatio. Itaque ea facilimè luduntur, quæ neque odio magno, nec miſericordia maxima digna ſunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum eſt in iſtis vitiis, quæ ſunt in vita hominum neq; charorum, neque calamitoſorum, neque eorum qui ob facinus ad ſupplicium rapiendi videntur: eáque bellè agitata ridẽtur. Eſt etiam deformitatis & corporis vitiorum ſatis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem quod in cæteris rebus maximè quærendum eſt, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid inſulsè; ſed etiam, ſiquid perridiculè poſsis, vitandum eſt oratori vtrumque; ne aut ſcurrilis iocus ſit, aut mimicus. Quæ eniuſmodi ſint, faciliùs iam intelligemus; cum ad ipſa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim ſunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, ſi quando quid tanquam aliqua fabella narratur: vt olim tu, Craſſe, in Memmium, comediſſe eum lacertum Largij, cum eſſet cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. Salſa, attamen à te ipſo ficta tota narratio. Addidiſti clauſulam, tota Tarracina tum omnibus

omnibus in parietibus inſcriptas fuiſſe literas tria L L I. duo M M. Cum quæreres id quid eſſet, ſenem tibi quendam oppidanum dixiſſe, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perſpicitis hoc genus quam ſit facetum, quam elegans, quàm oratorium, ſiue habeas verè quod narrare poſsis (quod tamen eſt mendaciunculis aſpergendum) ſiue fingas. Eſt autem hæc huius generis virtus, vt ita facta demonſtres, vt mores eius de quo narres, vt ſermo, vt vultus omnes exprimantur: vt iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re eſt item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione ſumi ſolet, vt idem Craſſus, Per tuam nobilitatem; per veſtram familiam. Quid aliud fuit in quo concio rideret, niſi illa vultus, & vocis imitatio? Per tuas ſtatuas vero cum dixit, & extento brachio paululùm etiam de geſtu addidit, vehementius riſimus. Ex hoc genere eſt illa Roſciana imitatio ſenis:

„ Tibi ego Antipho aſſero, inquit, ſenium eſt cum audio.

Atque ita eſt totum hoc ipſo genere ridiculum, vt cautiſsimè tractandum ſit: mimorum eſt enim ethologorum, ſi nimia eſt imitatio; ſicut obſcœnitas. Orator ſurripiat oportet imitationem: vt is qui audiat, cogitet plura, quam videat. Præſtet idem ingenuitatem, & ruborem ſuum, verborum turpitudine & rerum obſcœnitate vitanda. Hæc ergo duo genera ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus deſcribuntur hominum mores, & ita effinguntur, vt aut re narrata aliqua, quales ſint intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta, in aliquo inſigni ad irridendum vitio re periantur. In dicto autem ridiculum eſt id quod verbi, aut ſententiæ quodam acumine mouetur; ſed vt in illo ſuperiore genere vel narrationis, vel imitationis vitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo; ſic in hoc, ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Quî igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à cæteris familiarem veſtrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Non, mehercule, in mentem mihi quidem venit: ſunt enim dicaces. Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne quotieſcunque potuetit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis ptoceſsit. Licet, inquit, rogare Philippus? Tum quæſitor properans. Modò breuiter. Hic ille, Non aucuſabis, perpuſillum rogabo. Ridiculè, ſed ſedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam quam ipſe teſtis. omnis

est risus in iudicem conversus, visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia, vt iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur: Carnato inquit, apud te, hunc luscum familiarem meum C. Sextio: vnienim locum esse video. Est hoc scurrile, & quod sine causa lacessiuit: & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. Ea quia meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, Manus lava, inquit, & cornua. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non vt ridiculi videamur, sed vt proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A Sempronius cum Mareo suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, & grauitate moderabimur: quarum vtinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moueant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod facetè dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias: maximè autem homines delectari sæpè quando risus coniunctè re verboq; moueatur. Sed hoc memẽtote, quoscunque locos attingam, vnde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graves sententias posse duci: tantum interest, quod grauitas honestis in rebus ferè, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: velut iisdem verbis & laudare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. Quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem, locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex vulnere ob reip. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis, mi Spuri, vt quotiescunque gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem? præclarum, & graue est, quod Calvino Glaucia claudicanti, Vbi est vetus illud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc ridiculum est; & vtrumque ex eo quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. Quid hoc Nævio ignavius? Seuerè Scipio. At in malè olentem. Video me a te non conueniri, sed circumueniri,

niri. Subridiculè Philippus. At vtrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate versantur: Africano illi maiori coronam sibi in convivio ad caput accomodanti, cùm ea sæpiùs rum peretur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile & honestum. At ex eodem genere est. Calnus, Satis est quod dicit parum. Ne multa, nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauia su mantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula faceta. quid enim potest esse tam ridiculum quàm Sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ipso ridetur. Salsum hunc possem dicere, atque ita, non vt eiusmodi oratorem esse velim; sed vt mimum. Quare primum genus hoc quod risum vel maximè mouet, non est nostrum, inorosum, superstitiosum, suspiciosum, glorioſum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculam; sed nobis tantum licet furtim, siquando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solùm non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt; quæ aut in re, vt antè diuisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpè magnum risum mouent, magis vt bellè & literatè dicta laudantur: vt in illum Titium: qui cum studiosè pila luderet & idem signa sacra noctu frangere putaretur; gregalesque eum in campum non venisse requirerent; excusavit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

„ Quid Decius Nuculam? an confixum vis facere? inquit, Vt tuus amicus, Crasse, Grauius, Non esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit; sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, vt ante dixi, vel maximè: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum mouet, nisi siquando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem. sed scitis esse notissimum

mum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet. Quod si admistum est etiam ambiguum, sit falsus: vt apud Nævium videtur esse misericors ille, qui iudicatum duci videns, percontatur ita,

„ Quanti addictus? mille numûm.

Si addidisset tantummodo, ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

„ Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidem videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione aripitur ab aduersario verbum, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo, vt ea quæ sint frigidiora vitemus (etenim cauendum est ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam verbi immutationem; quod in litera positum Græci vocant Paromomasian, vt Nobiliorem, mobiliorem Cato: aut, vt idem, cum cuidam dixisset, Eamus deambulatum, & ille, Quid opus fuit de? Immo verò, inquit, quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, Si tu, & aduersus, & anersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vocetur: vt ego nuper Nummium diuisorem, vt Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpè etiam versus facetè interponitur, vel vt est, vel paululum immutatus: aut aliqua pars versus: vt Statius Scauro stomachanti, ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicant,

„ St, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit,

„ Tanta confidentia estis? auferte istam nunc superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam vtile fuit tuum illud, Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicationem, abeunte iam illo,

„ Seutin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: vt illud Scipionis cum Asellus omneis prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas asellum, & cætera. Quæ

es quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus est Tutor minus vetus oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud quod tu Crasse nuper ei qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem veniisset: tu verò, inquisti, molestus non eris. Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Malaginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Accidinum consulem, prædóque dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Portius Nasica Censori Catoni, cum ille Ex tui animi sententia tu vxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi mei sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum. Natura enim nos (vt ante dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, vt olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, vt cæteris feci?ti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, vt cum Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem verba, vt Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, vt nostis: qui cum interpellaret odiosè, Audiamus, inquit, pulchellum puerum Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, disertum. multò etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta, vt in grauibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis: grauium autem & iocorum vnam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè, quod idem genus est sæpè etiam facetum: vt Sergius ille Galba cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem

Galba

Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cottem in palatio. Ac verborum quidem genera quæ essent facета, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magis(vt dixi ante) ridentur: in quibus est narratio, res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, & quæ videantur verisimilia: quod est proprium narrationis: & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, vt breuissimum, sit sane illud quod ante posui, Crassi de Memmio: & ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: vt cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret: Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem, vt ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex huius viri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorum venaliũm: vt quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valdè autem ridentur etiam imagines; quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis dicuntur, cum similitudine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende quæso: demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub nodis distortum, ejecta lingua buccis fluentibus. Risus est cõmotus. nihil tam Manciæ simile visum est. Vt cum Testio Penario mentum in dicendo intorqueti, tum vt diceret, si quid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi aut augẽdi causa ad incredibilem admirationem afferuntur: velut tu, Crasse, in concione, Ita sibi ipsum magnum videri Memmium, vt in forum descendens, caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo gẽnere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, Si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio, cum parua re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: vt cum C. Fabritio P. Cornelius, homo, vt existimabatur, iurus, & furax, sed egregiè fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello

pra-

præsertim magno & graui, Nihil est quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam vænire. Vt Asello Africanus objicienti lustrum illud infœlix, Noli, inquit, mirari: is enim qui te ex arariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolavit. Tanta suspicio est, vt religione ciuitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, vt Lamiæ Crassus; sed cum toto genere orationis seuere ludas, cum aliter sentias ac loquare: vt noster Scævola Septumulcio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti vt se in Asiam præfectum duceret. Quid tibi vis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuium, vt tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemylianum dicit fuisse; & eum Græco verbo appellat Eirona. Sed vti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulatiaq; longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cumq; oratoris dictionibus, tum vrbanis sermonibus accommodatum. Et hercule, omnia hæc quæ à me de facetiis disputantur, non maiora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominem esse. sic profectò res se habet, nullum vt sit vitæ tempus, in quo non deceat lepore humanitatémque versari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: vt cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult: vt Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Livius retinuisset, multáque ex ea prædia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogarétq; eum Salinator, vt meminisset opera sua se Tarentum recepisse: Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpè ridicula, non solùm minus perappositа, sed etiam quodammodo

Eirona.

modo nobis:

" Homo fatuus postquã rem habere cœpit, est mortuus.
" Quid est tibi ista mulier? Vxor, Similis mediusfidius,
" Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus.

Genus hoc leuius, &, vt dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, vt vel non stultus, quasi stulté cum sale dicat aliquid: vt tibi Antoni Mancia, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & herculè omnia quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde salseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, vt Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? Tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, a porta Exquilina video villam tuam. Vt illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium venisset, cique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset dominon esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse. tum Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is qui dixit, irridetur in eo ipso genere quod dixit: vt cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset,

" --Quid tu Egilia mea?
" Quando ad me venis cum tua colu & lana?
" --Non pol (inquit) audeo:
" Nam me ad famosas vetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi abscondita: quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quòd diceret vxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem herculè valdè illa mouent stomachosa,

machoſa, & quaſi ſubmoroſa ridicula: non cum à moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, perſalſum illud eſt apud Nævium,

» Quid ploras pater? Mirum ni cantem, condemnatus ſum.

Huic generi quaſi contrarium eſt ridiculi genus patientis, ac lenti: vt cum Cato percuſſus eſſet ab eo qui arcam ſerebat, cum ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam ſtultitiæ ſolſa reprehenſio: vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronum cauſæ dabat hoſpitem ſuum hominem nobilem, ſed admodum ſtultum: Quæſo, inquit, prætor aduerſario meo da iſtum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longe aliter atq; ſunt, ſed acutè atq; concinnè: vt cum Scaurus accuſaret Rutilium ambitus, cum ipſe conſul eſſet factus, ille repulſam tuliſſet, & in eius tabulis oſtenderet litteras, A. F. P. R. idque diceret eſſe, Actum fide P. Rutilij: Rutilius autem, Ante factum, poſt relatum: C. Cannius eques Rom. cum Rufo adeſſet, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus, AEmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam diſcrepantia, Quid huic abeſt, niſi res & virtus? Bella etiam eſt familiaris reprehenſio quaſi errantis: vt cum obiurgauit Albius Granium, quòd cum eius tabulis quiddam Albutio probatum videretur, & valdè abſoluto Scævola gauderet, neq; intelligeret contra ſuas tabulas eſſe iudicatum. Huic ſimilis eſt etiam admonitio in conſilio dando familiaris: vt cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudiſſet, ſuadebat Granius, vt mulſum frigidum biberet, ſimulac domũ rediſſet: Perdam, inquit, vocem, ſi id fecero: Melius eſt, inquit, quàm reum. Bellum etiam eſt cum quod cuiq; ſit conſentaneum dicitur: vt cum Scaurus nonnullam haberet inuidiã ex eo, quòd Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona ſine teſtamento poſſederat, ſederétq; aduocatus reo Beſtiæ, cum funus quoddam duceretur, accuſator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod eſt præter expectationem, cuius innumerabilia ſunt exemplæ: vel Appij maioris illius, qui in ſenatu cum argeretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis qui à pecore eius depaſci agros publicos dicerent: Non eſt, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto eſſe, quà lubet paſcitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit,

perculit, cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicem tulisset, Fiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum: Ah, inquit, Patres conscripti: non ego mihi illum iniquum fiero, verum omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facetius, cum læsisset verbis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset, Potest fieri, inquit, Sile, vt is vnde te audisse dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Potest etiam vt tu non recte intellexeris. Id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret. Potest etiam fieri, inquit, vt omnino quod te audisse dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter exspectationem accidit, vt tristem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius & iocus est familiaris, Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta. Sæpe etiam facete concedas aduersario idipsum quod tibi ille detrahit C Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur, vt M Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis contumeliosè, Quid fers Cincinole? quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si vti velis. Sæpè etiam fallè quæ fieri non possunt, optantur: vt M. Lepidus, cum ceteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percontantibus lentè respondere quod nollent: vt Censor Lepidus, cum M. Antistio Pirgensi equum ademisset, amicique vociferarentur & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur adeptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: Me illorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nam illa quæ verbi ratione & vi continentur, certa ferè, ac definita sunt: quæ plerúnque, vt antè dixi, laudari magis quàm rideri solent. Hæc autem quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaque imbuendus est is qui iocosè vult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, vt ad cuiusque modi genus ridiculi, vultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est & tristior, vt in te Crasse, hoc illa quoque quæ dicuntur, salsiora videri solent.

solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontium diuerteris, nec ue amœnum, neque salubrem locum: censeo vt satis diu te putes requieuisse, & iter reliquum cōficere pergas. Ego verò atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet: quoniam quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea quæ voluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cætera faciliora sunt, atque ex iis quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando quoad facere potui, perecutus, cum & argumenta caulæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos quibus permouentur, vidi atque cognouitum constituto quid haberet quæque causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem aut controuersiam vocari, quæ non habeat vtrunq; sed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, vt boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autem, vitioq; causæ ita recedam, non vt id me defugere appareat, sed vt totum bono illo orrando, & augendo dissimulatū obruatur. Et si causa est in argumentis, firmissima quæq; maximè tueor, siue plura sunt, siue aliquod vnum: sin autem in cōciliatione, aut in permotione causa est, ad eam me potissimùm partem, quæ maximè commouere animos hominum potest, confero. Summa denio; huius generis hæc est, vt si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmādis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à contrario defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa quæ facilima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. vnum vt molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam, quod forsitan alicuis iure irriserit. quis enim est qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo: confiteorq; me, siqua premat res vehementius, ita cōcedere solere, vt non modò non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere videar: sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugnæ similem fugam: confi-

Vere

stere verò in meo præsidio, sic vt non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cauendum & prouidendum puto, quódque me solicitare summè solet: non tam vt prosim causis elaborare soleo, quàm vt ne quid obsim: non quin enitendum sit in vtroq;, sed tamen multò est turpius oratotori, nocuisse videri causę, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco vis vos inter vos Catule? an hęc, vt sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego meherculè, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, vnum te in dicendo mihi videri tectissimum, propriúmque hoc esse laudis tuæ, nihil à te vnquam esse dictum quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te institutus, Crassusq; plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini, cætera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei pro quo quisque diceret. quare non sibi eum disertum, qui id nõ faceret, videri, sed improbum qui faceret. Nunc, si tibi videtur Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes nihil in causa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius esse videatur. Dicam equidem Cæsar, inquit, quid intelligam, sed & tu & vos omnes, hoc inquit mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quiddam potenti simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessẽtque ei quem defenderet. Facit enim de se coniecturam, cuius tanta vis ingenij est, vt neminẽ nisi cõsultò putet quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed propè de vulgari & communi prudentia disputo. Vt apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum, cum ille quæsisset, quidnam illa

ars

ars efficere posset, dixisse illum doctorem, vt omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci, quæ vellet, quàm si meminisse docuisset. Videsne quæ vis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit, qui ita responderit, vt intelligere possemus nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, vnquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset vidissétue, meminisse? Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquã, sed suam significauit facultatem. Etenim permnlta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis testis, aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, vrgent aduocati vt inuehamur, vt maledicamus, denique vt interrogemus. Non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen vllam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stultè dixeris reprehendere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? Habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita. Nec si hoc Crassus non committit, ideò non multi, & sæpè committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo aut responso, aut rogato sermo ille sequitur, Occidit ille? Aduersariúmne? Immo verò, aiunt, se, & eum quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem sæpissimè video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud quod suprà dixi, solere me cedere, & vt planiùs dicã, fugere ea quæ etiam valdè causam meã premerent? cum id non faciunt alij, versantúrq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt: mediocritérne causis nocent, cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea quę sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarum quas defendũt, rationem non habent? Siquæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid si in homines charos, iudicibúsque iucundos, sine vlla præmunitione orationis acerbius & contumeliosius inuehare, nónne abs te iudices abalienes? Quid, si quæ vitia, aut incommoda sunt in

aliquo

aliquo iudice vno, aut pluribus, ea tu in aduersariis exprobrando, non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid si cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lenitus existimor: vt cum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quòd ministratorem peteres, non aduersarium. Ex quo etiam illud assequor, vt si quis mihi maledicat, petulans, aut planè insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut ei quod dixeris, dicturúsue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab vsu iudiciorum, ac foro, nihilne noceas? Quid multa? Omnis cura mea solet in hoc versari semper (dicam enim sæpius) si possim, vt boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, vt certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo antè laudabas, ad ordinem, collocationémque rerum ac locorum: cuius ratio est duplex: altera quam affert natura causarum altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rem exponamus, pòst vt eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde vt concludamus, atque ita peroremus: hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt verò statuamus ea quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita leuia sunt, vt contemnenda sint: partim etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, vt insit in iis aliquid vitij: neque tanti sit illud quod prodesse videatur, vt cum aliquo malo coniungatur. Quæ autem sunt vtilia atque firma, si ea tamen (vt sæpe fit) valdè multa sunt: ea quæ ex iis aut leuissima sunt, aut ex aliis grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tã ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, quod sæpè iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: vna ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, vt nihil aliud nisi docere velle videamur: reliquę duę, sicut sanguis in corporib', sic illę in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo pòst pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent,

debent, vt ad eorum mentes, apud quos agitur, movendas, permanere posſint. Sed his partibus orationis, quæ, etſi nihil docent argumentando, perſuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimùm, quanquam maximè proprius eſt locus & in exordiendo, & in perorando: digredi tamen ab eo quod propoſueris, atque agas, permovendorum animorum cauſa ſæpe vtile eſt. Itáq; vel narratione expoſita, ſæpè datur ad commovendos animos digrediendi locus, vel argumentis noſtris confirmatis, vel contrarijs refutatis, vel vtroq; loco, vel omnibus, ſi habet eam cauſa dignitatem, atq; copiam, rectè id fieri poteſt: hæq; cauſæ ſunt ad augendum & ad ornandum graviſsimæ atque pleniſsimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejuſmodi digreſsionem, vt ijs locis vti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minimè firma ſunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, ſi quando (id quod mihi nunquam placuit) plureis adhibent patronos, vti quemque eorum minimum putant eſſe, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc poſtulat, vt eorum expectationi qui audiunt, quàm celerrimè ſuccurratur: cui ſi initio ſatisfactum non ſit, multò plus ſit in reliqua cauſa laborandum. Malè enim ſe res habet, quæ non, ſtatim vt dici cœpta eſt, melior fieri videtur. Ergo vt in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſsimum quodque ſit primum: dum illud tamen in vtroque teneatur, vt ea quæ æquè excellant, ſerventur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam atque in gregem conijciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id quod primum eſt dicendum, poſtremò ſoleo cogitare, quo vtar exordio. Nam ſi quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune. Principia autem dicendi ſemper cum accurata & acuta, & inſtructa ſententijs, apta verbis, tum verò cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio: quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mirari ſoleo, non equidem illos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum, atq; eruditum Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, vt quod primum verbum habiturus ſit, neſciat: & ait idem, cùm brachium concaleſecerit, tum ſe ſolere pugnare. neq; attendit, eos ipſos vnde hoc ſimile duxerit, illas primas haſtas ita

iactare

jactare leniter, vt & venustati vel maximè serviant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpè esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se vniuersum profundat, & quod totâ repentè evolet: sic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipsa præteruit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicundè quærenda, sed ex ipsius visceribus causæ sumenda sunt. idcircò tota causa pertentata atque perspecta, locis omnibus inventis, atque instructis, considerandum est quo principio sit vtendum. Sic & facilè reperietur: sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt vberrimæ vel in argumentis, vel in ijs partibus ad quas causas dixi digredi sæpè oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cùm erunt penè ex intima defensione deprompte, & apparebit eas non modò non esse communes, nec in alias causas posse transferri, sed penitùs ex ea causa quæ tum agatur, effloruisse. Omne autem principium, aut rei totius quæ agitur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam & communitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet, vt ædibus, ac templis vestibula, & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaq; in parvis, atq; in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cùm erit vtendum principio (quod plerumq; erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci decebit. Ex reo (reos appello quorum res est) quæ significet virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, ijsdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si nefauda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si, quæ restitui sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, vt benevolos, benéque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum, commonent Græci, vt principiò faciamus judicem, & docilem: quæ sunt vtilia, sed non principij magis propria quàm reliquarum partium: faciliora etiam

in

in principijs, quòd & attenti tum maximè sunt, cùm omnia exspectant: & dociles magis initijs esse possunt: illustriora enim sunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut allicien-dum, aut incitandum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leviter vt jam inclinato reliqua incúbat oratio. Connexum autē ita sit principium consequenti orationi, vt non tanquam citharœdi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, vt audientiam sibi fieri velle videantur. Atq; eiusmodi illa præludio debet esse non vt Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur: sed vt ipsis sententijs, quibus præluserunt, vel pugnare possint. Narrare verò rem quòd breviter jubent, si brevitas appellanda est, cùm verbum nullum redundet: brevis est L. Crassi oratio, si tum est brevitas, cùm tantum verbum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed sæpe obest vel maximè in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam, quod eam virtutem, quæ narrationis est maximè, vt jucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit, videlicet illa.

" Nam is postquam excesit ex ephebis.

quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis, reliqua pervariè, jucundéque narrantur. Quòd si hanc brevitatem quæsisset,

" Effertur, imus, ad sepulchrum venimus,

" In ignem posita est:

in his ferè decem versiculis totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est ita, vt non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, In ignem posita est: tamen res tota cognosci facilè potuisset: sed & festivitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: est & probabilius, quod gestum esse dicas, cùm quemadmodum actum sit exponas: & multò apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quā cæteras: & hoc magis in hac elaborandū est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in

argumento

argumento, aut in purgando, aut perorando: & majore etiam periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cæteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem, vel quòd alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis vnus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis vsitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur. Sed quando vtendum sit, aut non sit narratione, id est consilij: néque enim, si nota res est, nec dubium sit quid gestum sit, narrari oportet: nec, si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, nec illa quæ suspicionem, & crimen efficient, contrà nos erunt, acriter persequamur, & quicquid poterit detrahamus: ne illud quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, vt causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contra demonstrata res sit: quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur vt causa ponatur: in quo videndum est quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncta, & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. Námque vna in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc & natura, & vtilitate, & tractatione conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunq; rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando, omniáq; cum superioribus orationis locis, tum maximé extremo, ad mentes judicum quàm maximè permovendas, & ad vtilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. Neq; sanè jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleráq; communia: sed tamen suadere aliquid aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus: & honesti & diserti, vt mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium, multisque alijs dicendi relinquendus locus: vitanda etiam ingenij ostentationisque suspicio. Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem varietatémq; desiderat. Ergò in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas. Nam qui vtilitatem putat, non quid maximè

nè velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt: nemo est enim, præsertim in tam clara ciuitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit vtilitas plerumq;, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatē quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominū sententias, aut in illo est, vtrum sit vtilius, aut etiā, cum id cōuenit, certatur, vtrum honestati potius, an vtilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpè inter se videntur: qui vtilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidij, militum, vtilitates cæterarum rerum, quarum fructum vtilitate metiuntur: itémque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatē impellet, maiorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: vtilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut nō possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in vtraque re maximè est quærendum. inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de repub. dandum caput est, nosse remp. ad dicendum verò probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoq; orationis est sæpè mutandum, & quanquam vna ferè vis est sæpè eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur: maximáque pars orationis admouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpè etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, vt, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo vim quandam talem, vt quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator nisi multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi varijq; lapsus, vitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur: aut hominum offensione, vel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atque fama: aut res si displicet: aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis

totidem medicinæ opponuntur: tum obiurgatio, si est authoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio; quod est infimum, sed nonnunquam vtile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore. nihil enim tam facilè, quàm multitudo à tristitia, & sæpè acerbitate, commodè, ac breuiter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, vt potui, vobis in vtroque genere cautarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quáque omninò in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram; sed quia & multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet; & quòd nos laudationibus non ita multùm vti soleremus, totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm vtilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliiq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro vtimur, aut testimonij breuitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem; quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamē quoniam est vtendum aliquando, nonnunquam etiā scribendum, velut P. Tuberoni Africanū auunculum laudanti scripsit C. Lælius; vel, vt nosmetipsi ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possumus; sit à nobis quoq; tractatus etiam is locus. Perspicuū est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, diuitiæ, cæteráq; quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se verum laudem; quæ deberi virtuti vna putatur. Sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum vsu ac moderatione maximè cernitur; tractāda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ, & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ: vt opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes: quarum alia est ad laudationē aptior. sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenij

genũ aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iuſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda eſt auditu in laudationibus. omnes enim hæ virtutes non tam ipſis, qui eas in ſe habent, quàm generi hominum fructuoſæ putantur. ſapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenij, & ipſa eloquentia, admirationis habet nõ minus, jucunditatis minus. ipſos enim magis videtur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: ſed tamen in laudando iungenda ſunt etiam hæc genera virtutum. feriunt enim aures hominum, cum illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia ſunt in virtute, laudari. Et quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quædam officia, ac munera, & ſua cuiq; virtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iuſtitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiuſmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: Itemque in cæteris res geſtæ ad cuiuſque virtutis genus & vim, & nomen accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta videntur à viris fortibus ſine emolumento ac præmio. quæ verò etiam cum labore & periculo ipſorum, hæc habent vberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatiſſimè poſſunt, & audiri facilliмè. ea enim deni que virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laboriosa, ut periculoſa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri ſolet tuliſſe caſus ſapienter aduerſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ iudicis hominum comprobatæ: in quibus etiam, fælicitatem ipſam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. neque enim parvæ, neque vſitatæ, neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri ſolent. Eſt etiam cum cæteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paulo plura, quam oſtenderam, dicere, non tam propter vſum forenſem, qui eſt à me in omni hoc ſermone tractatus, quã vt hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionẽ, ſine qua laudatio effici nõ poſſit, eſſe neceſſariã. Iã vituperãdi præcepta, contrariis ex vitiis ſumẽda eſſe perſpicuũ eſt.

Simul eſt illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copiosè laudari, ſine virtutum; nec improbum notari, ac vituperari ſine vitiorum cognitione ſatis inſigniter, atque aſpere poſſe. Atque his locis & laudandi, & vituperandi ſæpè nobis eſt vtendū in omni genere cauſarum. Habetis de inveniendis rebus, diſponendiſq; quid ſentiam. Adiungā etiam de memoria, vt labore Craſſum leuem; neq; ei quidquam aliud, de quo diſſerat, relinquam, niſi ea, quibus rebus hæc exornentur. Perge vero, inquit Craſſus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumq; perſpicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommodè facis, eſtq; mihi gratum. Iam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate, ſi enim verè agere voluerit; omnia tibi relinquo: ſin diſſimulare; tu quemadmodum his ſatisfacias, videris. Sed, vt ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, vt oblivionis artem, quam memoriæ malim: gratiamq; habeo Simonidi illo Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cum cænaret Cranone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominem, & nobilem cecinifſetq; id carmē, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poetarum more in Caſtorem ſcripta & Pollucē fuiſſent; nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei quod pactus eſſet, pro illo carmine daturum: reliqui à ſuis Tyndaridis, quos æquè laudaſſet, peteret, ſi ei videretur. Paulo poſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidi vt prodiret, iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdam, qui eum magnopere evocarent. ſurrexiſſe illum ipſum; prodiſſe; vidiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclaue illud vbi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cū humare vellent ſui, neq; poſſent obtritos iuternoſcere vllo modo. Simonides dicitur ex eo, quod meminiſſet quo eorum loco quiſq; cubuiſſet, demonſtrator vniuſcuiuſq; ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inueniſſe fertur, ordinem eſſe maximè qui memoriæ lumen afferret. Itaq; iis, qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, & ea quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atq; in his locis collocanda: ſic fore, vt ordinem rerum, locorū ordo conſeruaret; res autem ipſas rerum effigies notaret: atq; vt locis pro cera, ſimulacris pro literis vteremur. Quæ ſit autē oratori memoriæ fructus, quanta vtilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipiendo

enda causa, quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias, omnē descriptum verborū apparatū? Ita audire vel eum vnde dicas, vel eum cui respondendum sit, vt illi non infundere in aures tuas orationē, sed in animo videātur inscribere? Itaq; soli qui memoria vigent, sciunt quid & quatenus & quomodo dicturi sint, cui respondendum sit, quid supersit: iidemq; multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidē huius boni naturam esse principem: sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omniū. Sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædā est, & similitudo, habet hanc vim non vt totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat, & procreet: verum vt ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educat, atq; confirmet. Verūtamen neque tam acri memoria fere quisquam est, vt non dispositis, notatisq; rebus ordinem verborum, aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, vt nihil hac consuetudine & exercitatione adiuvetur. Vidit enim hoc prudenter, siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maximè animis assigi nostris, quæ essent à sensu tradita, atq; impressa acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus, esse sensum videndi, quare facilimè animo teneri posse ea, quæ percipe-rentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur: vt res exeas, & ab aspectus iudicio remotas, conformatio quædā & imago, & figura ita notaret, vt ea, quæ cogitando complecti vix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atq; corporibus, sicut omnib⁹ rebus quæ sub aspectum veniunt, sedes opus est. Etenim corp⁹ intelligi sine loco non potest. Quarę, ne in re nota & peruulgata multus, & insolens sim, locis est vtendū multis, illustribus, explicatis modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterq; percutere animum possint. Quā facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similium verborum conservata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo formarum varietate, locos distinguentis. Sed verborum memoria, quæ minùs est nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. Eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper vtamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam, singulis personis

bene positis, notare possumus, vt sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est quod ab inertibus dicitur, optimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem viuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum: quorum vterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione, non eruenda memoria est, si est vlla naturalis, sed certè, si latet, euocanda est. HABETIS sermonem benè longum hominis vtinam non impudentis; illud quidē certè, non nimis verecundi: qui quidem cum te Catule, tum etiā L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minùs me fortasse mouere debuit; sed mihi ignoscetis profectò, si modò quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuā, tū admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me assecutum puto, quòd magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar; quæ diligentissimè cognosse & vndiq; collegisse, vsuq; doctū partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minùs eloquentiam tuam, & multò magis virtutem, & diligentiam admiror; & simul gaudeo iudicium animi mei combrobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est, id quod dixisti, fore vt tibi ignosceremus, si cognoscemus quæ te causa in sermonem impulisset? quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morē gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui: quem ego panlò sciebam vel pudentius vel inuitius (nolo enim dicere de tā suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & Censorium? Eadem nostra causa est. An ætatem afferet? Quadriennio minor est. An se nescire? Quæ ego serò, quæ cursim arripui; quæ succisiuis operis, vt aiunt, iste á puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil

bil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicẽtem qui audierit, nemo vnquã tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustrà hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tũ ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus; quid mihi tu tandem hodiè, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quòd sentio. sæpè ego doctos homines, quid dico sæpè? immò nonnunquam: sæpè enim quĩ potui, qui puer in forum venerim, neque inde vnquam diutius quam quæstor abfuerim? sed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia illum ipsum Sceptium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque verò mihi quisquam copiosius vnquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerẽ ab Antonio prætermissum; non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, vti eo grauarer quod vos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primùm, quis Antonio permisit, inquit, vt, & partes faceret, & vtram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cum valde libenter audirem, mihi coniunctè est visus de vtraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius; rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa cur te audire cupiamus: sin quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum; nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cottã ridens, Possem tibi, inquit Crasse, concedere: sed vide nequid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem committere, vide quàm sit homini turpe cẽsorio. Agite vero, ille inquit, vt vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel si ipse post meridiem mallet, quàm primùm tamen audire velle dixerunt.

M. T. CICERONIS
DE ORATORE
LIBER III.

INstituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Autonij disputationem Crassus habuisset; acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiámque renouavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte exstincta subita est, vix diebus decem post cum diem qui hoc & superiore libro continetur. Vt enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo; quem dixisse constabat, videndam sibi aliud esse consilium; illo senatu se reipub. gerere non posse: manè idibus Septembris, & ille, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset; retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hic, vt sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, vt nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros à Crasso semper omnes; illo autem die etiam ipsum à se superatum. deplorauit enim casum, atque orbitatem senatus; cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neque verò esse mirandum, si cum suis consiliis remp. profligasset, consilium senatus à repub. repudiarat. Hic cum homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo, quasi quasdam verborum faces admouisset; non tulit ille. & graviter exarsit; pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitùs dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnẽ authoritatem vniuersi ordinis pro pignore putares, eamque in conspectu populi Romani concideres; me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere; hæc tibi est excidenda lingua: qua vel evulsa

evulsa, ſpiritu ipſo libidinem tuam, libertas mea reſtabit. Permulta tum vehementiſsima contentione animi, ingenij, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat, ſententiámque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſsimis & grauiſsimis verbis, vt populo Rom. ſatisfieret; nunquam ſenatus neque conſilium reip. nec fidem defuiſſe, ab eo dictam. & eundem, id quod in authoritatibus perſcriptis exſtat, ſcribendo affuiſſe. Illa tanquam cycnea fuit diuini hominis vox & oratio; quam quaſi exſpectantes poſt eius interitum veniebamus in curiam, vt veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudorémque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum redit: dieque ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus. O fallacem hominum ſpem, fragilémq; fortunam, & inanes noſtras contentiones; quæ in medio ſpatio ſæpè franguntur, & corruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quàm portum conſpicere potuerunt. Nam quamdiu Craſſi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tamdiu priuatis magis officiis & ingenij floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium conceſſu ad ſummam authoritatem dabat, is eius omnem ſpem, atque omnia vitæ conſilia morte præuertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: ſed ij tamen reſpub. caſus ſecuti ſunt, vt mihi non erepta L. Craſſo à diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia ſenatum, non ſceleris nefarij principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſsimam C. Marij fugam, non illam poſt reditum eius cædem omnium crudeliſsimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe florentiſsima, multum omnibus gloria præſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius: atque iis fere ipſis deſinetur viris, qui hoc ſermone quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpè defleta, dixerit, cum horum ipſorum ſit, qui tum cum illo poſtremum fere collocuti ſunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum virum laude præſtantem, cum ſibi non incolumen fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum vt vita ſe ipſe priuaret. Iam M. Antonij in his ipſis Roſtris, in quibus

quibus ille Rempub. constantissime consul defenderat, quæque Censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. Neq; verò longè ab eo C. Iulij caput, hospitis Hetrusci scelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit: vt ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum rep. pariter, & cũ illa simul exstinctus esse videatur. Neq; enim propinquum suum maximi animi virum P. Crassum inapte interfectum manu, neque collegæ sui Pontificis maximi sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patrium fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodẽ illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosque casus, ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, & pœna temeritatis non sine magno Reipub. malo constituta. Ego verò te Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua, ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas: aut signa te fortuna ab atrocitate mortis vendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset. Neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus de quibus antè dixi, & ea quæ nosmetipsi ob amorem in Rempub. incredibilem & singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpè tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia quæ non modò sedatis molestiis iucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt: sermonémque L. Crassi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritã gratiam debitamq; referamus. Neq; enim quisquam nostrum cum libros Platonis mira-

silines

biliter ſcriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa ſcripta ſint divinitus, tamen maius quiddam de illo de quo ſcripta ſunt, ſuſpicatur. Quod item nos poſtulamus, non à te quidem, qui nobis ſumma omnia tribuis, ſed à cæteris qui hæc in manus ſument, vt maius quiddam de L. Craſſo, quàm quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim qui ipſi ſermoni non interfuiſſemus, & quibus C. Cotta tantummodò locos ac ſententias huius diſputationis tradidiſſet, quo in genere orationis vtrumque oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in eorum ſermone adumbrare conati. Quod ſiquis erit qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem aut Craſſum fuiſſe pleniorem putet, quàm quomodo à nobis vterque inductus eſſet: is erit ex iis qui aut illos non audierit, aut iudicare non poſſit. Nam fuit vterque (vt expoſui antea) quum ſtudio atque ingenio & doctrina præſtans omnibus, tum in ſuo genere perfectus: vt neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. Vt igitur ante meridiem diſceſſerunt, paululumque requierunt, in primis hoc à ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe, ſeſéque, qui vultum eius, cum ei dicendum eſſet, obtutumque oculorum in cogitando probè noſſet, atque in maximis cauſis ſæpe vidiſſet, cum dedita opera quieſcentibus aliis in eam exedram veniſſet in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet, cumque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas ferè eſſe conſumptas: deinde cum omnes inclinato iam in pomeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt Craſſe? inquit Iulius, imúſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impudentem eſſe exiſtimatis, vt vobis hoc præſertim munus putem diutiùs poſſe debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſylua placet? eſt enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Craſſus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem cæteris, in ſylvam venitur: & ibi magna cum audiendi expectatione conſiditur. Tum Craſſus, Cum authoritas atque amicitia veſtra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi iii optima mea cauſa libertatem recuſandi: quanquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem

tem relinqueret, vt explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio, neque verba sedem habere possint, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multò etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra, & subter sunt vnum esse, & vna vi atque vna consensione naturæ constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam, atque æternitatem conseruare possint. Sed si hæc maior esse ratio videtur, quàm vt hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi; est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè nõ inaudita vox: omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium vno quodam societatis vinculo contineri. vbi enim perspecta vis est rationis eius, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq; reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm vt id nos humi strati suspicere possimus: illud certè tamen quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus: vna est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunq; in oras disputationis regionésue delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terra, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue vt impellat homines, siue vt doceat, siue vt deterreat, siue vt concitet, siue vt reflectat, siue vt incendat, siue vt leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum; riuis est diducta oratio, non fontibus: & quocunq; ingreditur, eodem est instructu ornatúque comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus, non modo vulgi, verùm etiam hominũ leuiter eruditorum, qui quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs diuulsa, & quasi discerpta contrectant; & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrũ potest: non suscipiam oratione meâ plus, quam mihi imponitur: tantum significabo breui, neq; verborum ornatũ inueniri posse non partitis expressisq; sententiis; neq; esse vllam sententiam illustrẽ sine luce verborũ. Sed prius, quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putem, proponam breui-

ter

ter quid sentiam de vniuerso genere dicendi. Natura nulla est (vt mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res cōplureis dissimiles inter se; quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus; quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpè, vt, id quod proximum audies, iucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, vt vnum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus voluptates oblectant dispares, vt sit difficile iudicium excellentis maximè suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, vt neminem sui velis esse dissimilē. Vna est ars ratioq; picturę, dissimillimiq; tamē inter se Zeuxis, Aglaophō, Apelles: neq; eorum quisquam est cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum, quantò admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisq; versetur, summas habet dissimilitudines, non sic, vt alij vituperandi sint, sed, vt ij quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, [illegible] dissimiles: quam apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides: quanquam omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas: suavitatem Isocrates, subtilitatē Lysias, acumen Hyperides, sonitū Aeschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamē quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit, & suo tamen quisque in genere princeps? Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat vti præsentibus exemplis atque vivis? Quid iucundius auribus nostris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, vt Latinè loqui penè solus videatur: sic autem grauis, vt in singulari dignitate, omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? Istum audiens, equidem sic iudicare soleo; quidquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nónne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi

genus

genus induxit propè singulare? Quis vnquam res præter hunc tragicas pene comicè, tristes remisse, severas hilarè, forenses scenica propè venustate tractauit, atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales, Sulpitius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? Limatus alter & subtilis, rem explicans propriis aptisq; verbis, hæret in causa semper, & quid iudici probandum sit cum acutissime vidit, omnisis cæteris argumentis, in eo mentem orationemq; defigit. Sulpitius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborũ quoq; ea gravitate & copia est, vt vnus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur. Ad nosmet ipsos iam revertor, quoniam sic fuimus semper cõparati, vt hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur. Quid tam dissimile, quàm ego in dicẽdo, & Antonius? cum ille sit orator, vt nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione coniungar. Videtisne genus hoc quod sit Antonij? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ sensum acre, acutum, enucleatum, in vnaquaq; re commode commorans, honeste cedes, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum auriũ satietate. Nos autem, quicunque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd minimè sibi quisq; notus est, & difficillimè de se quisq; sentit. Sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo quòd quibus vestigiis primum institi, in ijs fere soleo perorare: & quod aliquanto me maior in verbis, quàm in sententiis eligendis labor & cura torquet, verentem ne si paulò obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis quàm genere distinguitur, atque omne laudatur quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes qui vbiq; sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nónne fore, vt quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares,

genere

genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, isdem præceptis, atque vna institutione formari. Quod nō erit ita diligentissimeq; hoc est eis, qui instituunt aliquos, atq; erudiunt, videndum, quo sua quemq; natura maximè ferre videatur. Etenim videamus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusq; genere artificum, & magistrorū exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cū ad cuiusq; naturam institutio doctoris accommodaretur: cuius est vel maximè insigne illud exemplum (vt cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro; contra autem in Theopompo frenis vti solere. alterum enim exsultantem verborum audacia, reprimebat: alterum cunctantem, & quasi verecundantē incitabat. Neq; eos simules effecit inter se; sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, vt id confirmaret in vtroq;, quod vtriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, vt si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id quod quisq; vestrum in dicendo probaret, adhærescerent; id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodāmodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post videro) quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad id, quodcunq; agetur, aptè congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari à me, puri dilucidiq; sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare qui Latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum: neque vero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, vsum necessarium. nam alterum traditur literis, doctrinaq; puerili: alterum adhibetur ob eam causam, vt intelligatur quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, vt tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum; tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclarè locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latinè. Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non vtitur, nisi quando ornandi causa parcè, quod ostendam, sed vsitatis ita poterit vti, vt lectissimis vtatur iis, qui in veteribus erit scriptis studiosè, & multùm volutatus. Atque, vt Latinè loqua-

loquamur, non solùm videndum est vt & verba efferamus ea quæ nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus & temporibus & genere & numero conseruemus, vt nequid perturbatum ac discrepans aut præposterum sit, sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius, nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius: nam de voce nondum ea dico quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est quin effugere cupiat, mollis vox, vt muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: vt tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, sonoque vocis agresti: & illud quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput: (verùm id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi & loquendi) sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore quæ quidem, vt apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est vrbis maximè propria. Athenis ia ndiu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tantum in illa vrbe remanet studiorum, quibus vacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine vrbis & authoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam benè quam suauiter loquendo facilè superabit. Nostri minus student literis, quàm Latini: tamen ex istis quos nostis, vrbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimũ togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis, atque ipso oris pressu & sono facilè vincat. Quare cum sit quædam certa vox Romani generis, vrbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiã fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenent semper quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, vt Plautum mihi aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, vt nihil ostentationis aut imitationis

afferre

asserre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non asperè, vt ille quem dixi, non vastè, non rustice, non hiulcè, sed presse & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, vt iota literam tollas, & è plenissimum dicas, non mihi orato es antiquos, sed messores videris imitari. Hîc cum arrisisset ipse Sulpitius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, vt quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Vtinam quidem, inquit ille: id enim ipsum volumus: idque si feceris, multa (vt arbitror) hîc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tũ quod monuit idẽ, vt ea quæ in quoque maxima essent, imitaremur? ex quo vereor ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem si fortè motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & maiora, quàm dicis. quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa: de iis te, siquis me fortè locus admonuerit, commonebo. Præteramus igitur præcepta Latinè loquendi, quę puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani: ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poetarum. Neq; verò in illo altero diutius cõmoremur, vt disputemus quibus rebus assequi possimus, vt ea quæ dicamus intelligantur, Latinè scilicet dicendo, verbis vsitatis, ac propriè demonstrantibus ea quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis est tota res, vt mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, vt non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil vt sit primum, nihil vt secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, vt oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque vt quodammodo

modo ipſi ſibi in dicendo obſtrepere videantur. Verum, ſi placet quoniam hæc ſatis ſpero vobis quidem, certè maioribus moleſta & putida videri, ad reliqua aliquanto odioſiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quàm te inuiti audiamus: qui adduci poſſumus (de me enim conjicio) relictis vt rebus omnibus te ſectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de pervulgatis nova quædam eſt oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percurri, vel potius penè prætereij, Latinè loquendi, planéq; dicendi reliquæ ſunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam eſt oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus. ſi eſt aliter, irridemt: neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita diciſſet, vt qui adeſſent, intelligerent quid diceret: ſed contempſit eum qui minus id facere potuiſſet. In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, vt ita dicam, inter homines putant? Qui diſtinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus & verbis dicunt, & in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumq; conficiunt, id eſt quod dico ornatè. Qui idem ita moderantur, vt rerum, vt perſonarum dignitates ferunt, ij ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negauit adhuc ſe vidiſſe Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ ſolis eſſe tribuendum. Quare omnes iſtos me authore deridete atque contemnite, qui ſe horum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos eſſe arbitrantur, neque adhuc quam perſonam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori quæ ſunt in hominum vita, quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubiecta materies, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Eſt enim eloquentia vna quædam de ſummis virtutibus: quanquam ſunt omnes virtutes æquales & pares: ſed tamen eſt ſpecies alia magis alia formoſa & illuſtris: ſicut hæc vis quæ ſcientiam complexa rerum, ſenſa mentis & conſilia ſic verbis explicat, vt eos qui audiant, quocunque incubuerit, poſsit impellere: quæ quo maior eſt vis, hoc eſt magis cum probitate iungenda, ſummáque prudentia: quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores eſſe-

effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronuntiandiq; rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & voluntate. Eidem autem alij prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, vt Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm vtile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque vt ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura quàm erat necesse, doctissimi homines otio nimio & ingeniis vberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & recte faciendi, & bene dicendi magistra: neque disjuncti doctores, sed iidem erant viuendi præceptores atque dicendi: vt ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuveni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémq; rerum. Sed vt homines labore assiduo & quotidiano assueti, quum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitat in otio ludum: sic illi à negotiis publicis tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt: alij etiam, vt dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt: atque in ijs artibus, quæ repertæ sunt, vt puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq; sapientiam florerent, vt Themistocles, vt Pericles, vt Theramenes: aut qui minus ipsi in republica versarentur, sed huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, vt Gorgias, Thrasimachus, Isocrates: inventi sunt qui cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis, animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorum testimonio, totiusque

totiusque iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam le cunque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. iis, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur vno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit: sapienterque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re cohærentes disputationibus suis separavit. cuius ingenium, varioſque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit; cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc disidium illud exstitit, quasi linguæ, atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, vt alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere à Socrate, quod ex illius variis, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares: cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posteri simpliciter defenderant: ij, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur; nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt iamdiu fracta & exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest, tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem authorem publici consilij, & regendæ ciuitatis dicem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, vbi vult vbi etiam recubans molliter & delicate, nos avocat à rostris, à iudiciis, à curia fortasse sapienter, hac præsertim republica. Verùm ego non quæro nunc quæ sit philoso-

phia

phia verisimæ, sed quæ oratori coniunctæ maximè. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, &, quoniam sibi ita videntur, beati; tantumq; eos admoneamus, vt illud, etiam si est verisimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quòd negant verari in republica esse sapientis. Nam si hoc nobis atq; optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omninò irasci nesciunt: atque hanc ab ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. sed vtrumq; est in his, quod ab hoc, quem instruimus oratore valde abhorreat, vel quòd omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neq; tamen quenquam esse sapientem. Valdè autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut vllum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum, sed, vt in oratore, exile, invsitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, iejunum, & tandem ejusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possint: alia enim & bona, & mala videntur Stoicis & cæteris ciuibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij: verè an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam vnquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici & Academici: quanquam Academicorum nomen est vnum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui vna audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex varijs Platonis libris, sermonibúsque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam vsum lepôre dicendi, aspernatum esse omnem animi sensusque iudicium, primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contrà id quod quisq; se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendique copia Carneades, cujus ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum

lum L. F. familiarem meum clarissimum virum, qui illum à se adolescente, Athenis jam affectum senectute multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, vt ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia, vt philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam & portuosum: oratores autem in interum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum, atq; infectum laberentur, in quo etiam ipse Vlisses errasset. Quare si hac eloquentia, atq; hoc oratore contenti fumus, qui sciat aut negare oportere quod arguere, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine vsurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, vt debuerit, ac licuerit: &, si satis esse putatis ea, quæ isti scriptoris artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quã ab illis dicuntur, & vberius explicavit Antonius: sed si his contenti estis, atq; ijs etiam, quæ dici voluistis à me, ex ingenti quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis, &, si illam preclaram & eximiam speciem oratoris perfecti & pulchritudinẽ adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namq; (vt ante dixi) veteres illi vsq; ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempertinebant cognitionem & scientiam cum dicendi ratione jungebant: posteà dissociati (vt exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam, neq; quicquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscuè haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, vt pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros Epulones esse voluerunt cùm essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores, à communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. Quæ cùm ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum, ingenij tantum quantum

ipse

ipſe ſentio, non tantum quantum ipſe forſitan vobis videar, deſuiſſem, non poſſum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde vt dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturime ad publicas cauſas accederim, annoſq; natus vnum & viginti, nobiliſsimum hominem, & eloquentiſsimum in iudicium vocarim: cui diſciplina fuerit ſorum, magiſter vſus, & leges, & inſtituta populi Rom. moſque maiorum. Paulum, ſitiens iſtarum artium de quibus loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia, cum eſſem æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit Antonius, & inde decedens Athenis: vbi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. Quare hoc quod complector tantam ſcientiam, vimque doctrinæ, non modo non prome, ſed contra me eſt potius (non enim quid ego, ſed quid Orator poſsit, diſputo) atque hos omnes qui artes rhetoricas exponunt, peritiores iudico: ſcribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta eſt, vt omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat: eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat, omnia quæ ad quamcunque rem pertineant, ornatè, copioſeque dicat. In quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum vſu valemus: neque tamen illis, qui in vna philoſophia quaſi tabernaculum vitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſsim vel tutari, ſi velim, vel reſellere ex illis locis quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, vnuſquiſq; noſtrum verſatus? Quid eſt, quod aut S. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominũ Stoici poſsint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut verum quiſquam concedere? non eſt enim philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? Aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. Hæc verò quæ ſunt in philoſophia, ingenius eruuntur ad id quod in quoque veriſimile eſt eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter vulgaris

Orator,

Orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab ijs contemni, ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in vtramq; ſententiam poſsit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat, quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum vſum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neq; ſine forenſibus nervis ſatis vehemens, & gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem, pullos ſuos excludere in nido, qui evolent clamatores odioſi ac moleſti, Pamphilumque neſcio quem ſinamus in iuſulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere, noſq; ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, vt omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum vnquam attigit, comprehenſa eſſe videatur. Tum Catulus, haudquaquam herclè, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam: quem quidem antea naturæ rebar ita dicere, vt mihi non ſolum orator ſumminus, ſed etiam ſapientiſsimus homo videretur. Nunc intelligo, illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe: ſed tamen cum omneis gradus ætatis recordor tuæ, cumq; vitam tuam, ac ſtudia conſidero: neque quo tempore iſta didiceris, video, nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neq; tamen poſſum ſtatuere utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere: an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multò ſecus facere cùm de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum: Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque ea cùm dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe, non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Similiter nunc de Oratore, veſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quæcunque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta, & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe Oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique,

denique, non repugnabo (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè non ſum: neque enim apud homines res eſt vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſideret. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt; de ſummo oratore dicam neceſſe eſt: vis enim & natura rei niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neq; hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus viuere: nec vero id, quod tu recte commeminiſti, vllum vnquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi pueritiæ ætas, ſorenſes ſeriæ conceſſerint. At, ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ſentiam; non tantum ingenioſa homini, & ei qui ſorum, qui curiam, qui cauſas, qui remp. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ij ſumpſerunt, quos diſcentes vita deſecit. omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad vſum transferunt, aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque ea quæ velocius puer addidicerat: ſed, quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, vt eſt apud Lucilium,

„ Quamvis bonus ipſe

„ Samnis, in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper. ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt enim paterfamilias; eſt eques Rom. Puer didicit quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies, & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem. at eius avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, vt agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis vſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere: vt ſi velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: At alij, quia præclarè faciunt, vehementius quàm cauſa poſtulat, de-

Orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi iſtos quidem noſtros verberabit, neque ſe ab ijs contemni, ac deſpici ſinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in vtramq; ſententiam poſsit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat, quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum vſum, moremq;, exercitationemq; dicendi: is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neq; ſine forenſibus nervis ſatis vehemens, & gravis, nec ſine varietate doctrinę ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem, pullos ſuos excludere in nido, qui evolent clamatores odioſi ac moleſti, Pamphilumque neſcio quem ſinamus in iſulis tantam rem, tanquam puerilis delicias aliquas depingere, noſq; ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, vt omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum vnquam attigit, comprehenſa eſſe videatur. Tum Catulus, hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, vt mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſsimus homo videretur. Nunc intelligo, illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe: ſed tamen cum omneis gradus ætatis recordor tuæ, cumq; vitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque quo tempore iſta didiceris, video, nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neq; tamen poſſum ſtatuere vtrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades maxima eſſe ornamenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere: an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multò ſecus facere cùm de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum: Negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque ea cùm dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe, non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Similiter nunc de Oratore, veſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Semper enim quæcunque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta, & perfecta quæri ſolet. Quare ſi jam me vultis eſſe Oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique,

denique, non repugnabo (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè non ſum: neque enim apud homines res eſt vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſideret. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt; de ſummo oratore dicam neceſſe eſt: vis enim & natura rei niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem, Catule, fateor, neq; hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominbus viuere: nec vero id, quod tu rectè commeminiſti, vllum vnquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum, ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes ſeriæ conceſſerunt. At, ſi quæris, Catule, de doctrina iſta quid ſentiam; non tantum ingenioſa homini, & ei qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui remp. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ij ſumpſerunt, quos diſcentes vita deſecit. omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad vſum transferunt, aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitium ſumma iam ſenectute eſt, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque ea quæ velocius puer addidicerat: ſed, quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, vt eſt apud Lucilium,

„ Quamvis bonus ipſe

„ Samnis, in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper. ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat. eſt enim paterfamilias; eſt eques Rom. Puer didicit quod diſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies, & noctes virum ſumma virtute & prudentia videbamus philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem. at eius avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Iſta diſcuntur facile, ſi & tantum ſumas, quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio & quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtiges. Ita fit, vt agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis vſus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur memoria ſtudiumque permaneat. Libet autem ſemper diſcere: vt ſi velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: At alij, quia præclarè faciunt, vehementius quàm cauſa poſtulat, de-

lectantur, vt Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil est quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas acceserunt, aut vsque ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se, mea sententia, sic habet, vt nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas: &, hercule assentior. satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de te putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, vt sit quàm maximè iucunda, quam maximè in sensus eorum qui audiunt, influat, & quam plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractatum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius, quam illud vulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis vndique, & collectis, arcessitis, comportatis, vt tibi, Cæsar, faciendum est, ad annum: vt ego in ædilitate laborauì: quod quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna: quam cum Græci iam non tenerent, ob eamque causam inuentus nostra dedisceret penè discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor edicto meo sustulerã non quo (vt nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem; sed contra, ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui cuiusmodi essent videbam, tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia, hos verò nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi vt auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum vnum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset, putaui esse Censoris, ne longiùs id serperet, prouidere. quanquam non hæc ita statuo ac decerno, vt desperem Latinè ea, de quibus disputauimus

putauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua noſtra, & natura rerum, veterem illam excellentémque prudentiam Græcorum ad noſtrum vſum moremque transferri: ſed hominibus opus eſt eruditis; qui adhuc in hoc quidem genere noſtri nulli fuerunt: ſin quando exſtiterint: etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quaſi colore quodam & ſucco ſuo. Nam, vt grauis, vt iuuenis, vt erudita ſit, vt liberalis, vt admirabilis, vt polita, vt ſenſus, vt dolores habeat, quantum opus ſit, non eſt ſingulorum articulorum: in toto ſpectantur hæc corpore: vt portò conſperſa ſit quaſi verborum ſententiarumque floribus, id non debet eſſe fuſum æquabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, vt ſint quaſi in ornatu diſpoſita quædam inſignia, & lumina. Genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant; & quod non ſolùm delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet: non enim à me iam exſpectari puto, vt moneam vt caueatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur veſtra, & ætates. difficile enim dictu eſt, quænam cauſa ſit, cur ea, quæ maximè ſenſus noſtros impellunt voluptate & ſpecie prima acerrimè commouent, ab iis celerrimè faſtidio quodam & ſatietate abalienemur. Quanta colorum pulchritudine & varietate floridiora ſunt in picturis noua pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiam ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutiùs non delectant: cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoque teneamur. Quanto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ voculæ, quam certæ & ſeueræ, quibus tamen non modo auferri, ſed, ſi ſæpius fiunt, multitudo ipſa reclamat? Licet hoc videre in reliquis ſenſibus, vnguentis minus diu nos delectari ſumma & acerrima ſuauitate conditis, quàm his moderatis & magis laudari quæ terram, quàm quæ crocum olere videantur. In ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis, & lævitatis. Quinetiam guſtatus, cui eſt ſenſus ex omnibus maximè voluptarius, quique dulcedine præter cæteros ſenſus commouetur, quam citò id, quod valdè dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? Quis potione vti aut cibo dulci diutius poteſt? cum vtroque in genere ea quæ leuiter ſenſum voluptate moueant, facillime fugiant ſatietatem. Sic omnib⁹ in rebus, voluptatib⁹ maximis faſtidium finitimum eſt. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua vel ex poetis, vel ex oratorib⁹ poſſumus iudicare concinnã, diſtinctã,

ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poesis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod sensus in mimia voluptate naturæ non mente satiantur, in scriptis & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis infucata vitia noscuntur. Quare BENE ET PRAECLARE quamvis nobis sæpe dicatur, BELLE ET FESTIVE nimium sæpe nolo, quanquam illa ipsa exclamatio, NON POTEST MELIVS, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus vmbram aliquam, & recessum, quo magis id quod erit illuminatum, extare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

„ Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:

sed abiicit prorsus, vt in proximos,

„ Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras: incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter?

„ Quid petam præsidij?

quam leniter, quam remisse, quam non actuose? Instat enim,

„ O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poëtæ, quam denique illi etiam qui fecerunt modos: à quibus vtrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator (nec tamen potest aliter esse) vt suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem, atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, vt ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, vt ante dixi, primùm silva rerum ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius, hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio

potest

poteſt plurimum: eaque vna laus oratoris eſt, & propria maxime. Etiam maior eſt illa exercitatio, quàm extremo ſermone inſtruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi nihil eſt enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam vtrumque horum cumulatiſsimè facere poſſe. Conſequuntur etiam illi loci, qui quanquam proprij cauſarum & inhærentes in earum neruis eſſe debent; tamen quia de vniuerſa re tractari ſolent, communes à veteribus nominati ſunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incuſationem, aut querelam, contra quam dici nihil ſolet, nec poteſt vt in depeculatorem, in proditorem, in patricidam, quibus vti confirmatis criminibus oportet; aliter enim ieiuni ſunt atque inanes. Alij autem habent deprecationem aut miſerationem: alij vero ancipites diſputationes; in quibus de vniuerſo genere in vtramque partem differi copioſè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philoſophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio & copia petebatur. de virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, ſimilibuſque de rebus in vtramque partem dicendi, animos, & vim, & artem habere debemus. Sed quoniam de noſtra poſſeſsione depulſi, in paruo, & e litigioſo prædiolo eiecti ſumus, & aliorum patroni, noſtra tenere tueriique non potuimus: ab iis (quod indigniſsimum eſt) qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua vrbis, ac loci nomen habent, & Peripatetici philoſophi aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum ſcientiam à Græcis politici philoſophi appellati, vniuerſarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controuerſia certis temporibus, ac reis, hoc modo, Placeátne à Carthaginienſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari? aut infinite de vniuerſo genere, quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. Atque horum ſuperius illud genus, cauſam aut controuerſiam appellant: eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. Hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur, atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione vtuntur, ſed ita, non vt iure, aut iu-

dicio, vt denique recuperare amissam possessionem, sed vt ex iure ciuili, circulo defringendo vsurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idcirco iam lacinia: nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatióque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt; vt præterire omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nunc enim inopia retulisse intelliguntur; tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri, & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis, quæ in ciuitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est vlla quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur: vt, virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur aut agendi consilium exquiritur: vt, Sitne sapienti capessenda respub. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, &, vt ita dicam, consecutio. Nam quid in re sit, coniectura quæritur: vt illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum quid quamque rem sequatur, inquiritur, vt illud, Sitne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt. Nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: Naturâne sit ius inter homines, an opinionibus: aut quæ sit origo cuiusque rei: vt, quod sit initium legum, aut reipub. aut causa, & ratio: vt si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: vt si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, vt cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; vt si differatur, idné sit ius, quod maximæ parti sit vtile: aut cum quid cuiusque sit proprium exquiritur: vt, Ornate dicere, propriúmne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut, cum res distribuitur in partes, vt si quæratur quot sint genera rerum expetendarum: vt, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, cum quæ fortuna, & quasi naturalis nota cuiusque sit describitur: vt si quæratur auari

speciei,

ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio; vt ſi differatur, expetendane ſit gloria? aut ex comparatione laus, an diuitiæ magis expetendæ ſint? Simplicium autem ſunt tres modi, De expetendis fugiendiſue rebus: vt expetendine honores ſint? num fugienda paupertas? de æquo, aut iniquo: æquumne ſit vlciſci iniurias etiam propinquorum? de honeſto, ac turpi: vt hoc: Sitne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire? Comparationis autem duo ſunt modi: vnus, cum ideinne ſit, an aliquid interſit, quæritur: vt metuere, & vereri, vt rex, & tyrannus: vt aſſentator, & amicus: alter, cum quid præſtet aliud alij, quæritur: vt illud, optiminè cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur? Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic ferè à doctiſsimis hominibus deſcribuntur. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officij diſceptatione verſantur, quo in genere quid rectum, faciendumque ſit, quæritur: cui loco omnis virtutum & vitiorum eſt ſilua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollendáue tractantur. Huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes; omniſque ad omnem animi motum impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſane ad rem pertinet, ſi qua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in vtriuſque diſputationibus: ſed paulo ſecus a me, atque ab illo partita ac diſtributa. Nunc ad reliqua progrediar, méq; ad meum munus penſumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quæque genera quæſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus, alij loci magis erunt apti. de quo non tam, quia longum eſt, quàm, quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. Ornatiſsimæ ſunt igitur orationes eæ, quæ lariſsimè vagantur, & à priuata, ac ſingulari controuerſia ſe ad vniuerſi generis vim explicandam conferunt, & conuertunt; vt ij, qui audiant, natura & genere, & vniuerſa re cognita, de ſingulis reis, & criminibus, & litibus ſtatuere poſſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos adoleſcentes eſt cohortatus Antonius; atque à minutis, angultiſque concertationibus, ad omnem vim varietatemque vos diſſerendi traducendos putauit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, vt ij, qui ſcripſerunt de dicendi tatione, arbitrati

iunt: neque Tusculani, atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis: non enim solum acuenda nobis, neque producenda lingua est: sed oratorem complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, varietate: nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi authores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis illa prudentia, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, inuolauerunt: atque etiam aut irridentur oratorem, vt ille in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni viuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (vt ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem: sed cum fontes viderimus (quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino) tum quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, vt res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, vt eas non penitus acri vi ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo cum liceat oratori vagari libere, atque vbicunque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus ornatusq; dicendi. Rerum enim copia, verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modò is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in vniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum, imitandumq; cognorit: næ ille haud sane quemadmodum verba struat & illuminet, à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa: si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantisque ex angustiis oratorum

torem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare. Namque illos veteres doctores authoresq; dicendi, nullum genus disputationis à se alienũ putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos: ex quibus Elæus Hippias cum Olympiam veniſſet maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta pene audiente Græcia, nihil esse vlla in arte rerum omniũ, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus quæ de rebuspub. dicerentur: sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos quibus indutus esset, se sua manu confeciſſe. Scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclariſsimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint: Quid de Prodico Ceo, quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum vnusquisque piurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit? Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philosopho luccubuit orator: qui aut non est victus vnquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est, aut si est victus, eloquentior videlicet fuit & disertior Socrates, & vt tu appellas, copiosior & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionemq; vocaretur, se copiosiſsime dicturum esse profitetur: isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisq; vellet audire. cui tantus honos habitus est à Græcia, soli vt ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi doctores, vno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, vt tu, Crasse, dicis, oratoriſq; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia, vel gloria floruiſse. Quo quidem magis dubitò tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatiſsima in ciuitate, vel priuatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis: eamque omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate valeat, scientia, atque exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardenteſque his studiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquiſierint,

sed

sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conseruarint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, vna, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui vulneribus, alios qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num latas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, vt nemo genus vniuersum complecteretur, atque vt alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seposuerit? Equidem sæpe hoc audiui de patre & de socero meo, nostros quoque homines qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. vero Manilium nos etiam vidimus transuerso ambulantem foro: quod erat insigne, cum qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilij sui copiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solum, vt de iure ciuili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis, atque humanis rebus referretur iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum fidemque præstabant. quid enim M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque aduentitiam defuit? num quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at vtroque in genere & laborauit, & præstitit num propter hanc ex priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in repub. capessenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facile optimus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum inuestigarit & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos & ad remp. gerendam nudi veniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert se, si vnum aliquid affert, vt bellicam virtutem, aut vsum aliquem militarem (quæ sane nunc quidem obsoleuerunt) aut iuris scientiam (ne eius quidem vniuersi: nam pontificum quod

est

eſt coniunctum, nemo diſcit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum curſu poſitam putant: omnium verbo bonarum artium, denique virtutum ipſarum ſocietatem, cognationemque non norunt. Sed, vt ad Græcos referam orationem, quibus carere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus (nam vt virtutis a noſtris, ſic doctrinæ ſunt ab illis exemplа repetenda) ſeptem fuiſſe dicuntur vno tempore, qui ſapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes præter Mileſium Thalem ciuitatibus ſuis præfuerunt. Quis doctior iiſdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis inſtructior fuiſſe traditur, quam Piſiſtrati, qui primus Homeri libros confuſos antea, ſic diſpoſuiſſe dicitur vt nunc habemus? Non fuit ille quidem ciuibus ſuis vtilis, ſed ita eloquentia floruit, vt literis doctrinaque præſtaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia ſic accepimus, vt cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro ſalute patriæ ſeuerius, tamen idipſum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri liceret) leporem habitaſſe dixerunt: tantamque in eo vim fuiſſe, vt in eorum mentibus qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat; ſed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. Itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & vrbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades ciuitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ ſolū, verum etiam animi ac virtutis magiſter, ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum Cononis præſtantiſſimi imperatoris filium, ſummum ipſum imperatorem, hominémque doctiſſimum? aut alius Pythagoreus, ille Lyſias Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum vnum omnis Græcia? aut Xenophon Ageſilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata eſt? Equidem non arbitror: ſic enim video, vnam quandam omnium rerum quæ eſſent homine erudito dignæ, atque eo qui

in

in repub. vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui acceꝑiſſent, ſi ijdem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoq; non repugnante natura dediſſent, eloquentia præſtitiſſe. Itaq; ipſe Ariſtoteles cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus, & civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet: mutavit repente totam formã prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam de Philocteta paulo ſecus dixit. ille enim turpe ſibi ait eſſe tacere cum barbaris: hic autem, cum Iſocratem paterꝛetur dicere. Itaque ornauit, & illuſtrauit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionẽ cũ orationis exercitatione cõiunxit. Neq; vero hoc fugit ſapientiſsimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc ſiue qui volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum orationiſque tradit, per me appellet oratorem licet: ſiue hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam iunctam habere eloquentiæ, philoſophũ appellare malit, non impediam, dummodo hoc conſtet, neque inſantiam eius, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat: neque inſcitiam illius cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quàm ſtultitiam loquacem. Sin quærimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt: quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controverſia eſt. ſin eos diſiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt omnis illorum ſcientia: in philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia, quæ quãvis cõtemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquẽ cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & cæteris ſilentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, non poſſum, queri, quod mihi videare aliud quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quã tibi eſſet tributũ à nobis, ac denuntiatũ. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione vt diceres: & eras ipſe iam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis. ſed, vt ipſe dicebas, celeriter, exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornate, deinde etiam apte diceremus: quo cũ ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam æſtus ingenij tui procul a terra abripuit, atque in altum à conſpectu penè omnium abſtraxit;

ſtraxit: omnémque rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris neſcio, me quidem in Academiã totum compuliſti: in qua velim ſit illud quod ſæpe poſuiſti, vt non neceſſe ſit cõſumere ætatẽ, atq; vt poſſit is illa omnia cernere, qui tantũmodo aſpexerit: ſed etiam ſi eſt aliquanto ſpiſsius, aut ſi ego ſum tardior, profectò nũquam conquieſcam, neq; defatigabor ante quam illorum ancipites vias rationéſq; & pro omnibus, & contra omnia diſputandi, percepero. Tum Cæſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maxime Craſſe commouit, quòd eum negaſti qui non citò quid didiciſſet, vnquam omnino poſſe perdiſcere: vt mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta quæ tu verbis ad cælum extuliſti: aut ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſsim eſſe contentus. Hic Sulpitius, Ego verò, inquit Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quenquam deſidero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forenſium & communium vulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam quam ſpecto eloquentiam, ex qua ipſa tamen permulta neſcio: quæ tum denique, cum cauſa aliqua quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem niſi fortè es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, reſer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplendorémque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non vt deſperarem me eloquentiam conſequi poſſe, ſed vt aliquid addiſcerem. Tum Craſſus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. Quis enim de iſto genere non docuit? non inſtituit? non etiam ſcriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat quæ mihi nota ſunt, breuiter exponam tibi: cenſebo tamen ad eos qui authores & inventores ſunt harum ſanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio ſimpliciter videnda eſt, deinde coniunctè. Nam eſt quidam ornatus orationis qui ex ſingulis verbis eſt: alius, qui ex continuatis coniunctiſque conſtat. Ergo vtemur verbis aut iis quæ propria ſunt, & certa quaſi vocabula rerum, penè vnà nata cum rebus ipſis: aut iis quæ transferuntur, & quaſi alieno in loco collocantur: aut iis quæ nouamus & facimus ipſi. In propriis eſt igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta atq; obſoleta fugiat, lectis atque illuſtribus vtatur, in quibus plenum quiddam & ſonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere proprio-

rum

rum, delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet. Bonis is verbis, aut aliquis non bonis vtitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est vitare vitium, quanquam id est magnum: verum hoc quasi solum quoddam atq; fundamentum est, verborum vsus & copia bonorũ. sed quid ipse ædificet orator, & in quo fundamento adiungat artem, id esse à nobis quærendum, atq; explicãdum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, & ab vsu quotidiani sermonis iamdiu intermissa: quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen non raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem: neque enim illud fugerim dicere vt Cœlius, Qua tempestate Pœnus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, vt tu soles, Catule, Non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis, grandior, atq; antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel coniungendis verbis, vt hæc:

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

An nũm non vis huius me versutiloquas malitias?

Videtis enim &, versutiloquas, &, expectorat, ex coniunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine coniunctione verba novantur, vt,

Ille sensus disertus, indigenitalis: vt, Baccarum vbertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustiis, post autem delectatio iucunditasq; celebrauit. nam vt vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio constituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam gemmare vites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id quod intelligi volumus, eius rei quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutationes sunt, cum quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non

inopiam

inopiam indicant, ſed orationi ſplendoris aliquid accerſunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis eſt ad verbum vnum contracta brevitas: quod verbum in alieno loco tanquam in ſuo poſitum ſi agnoſcitur, delectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, vt illa omnia,

" --Inhorreſcit mare,
" Tenebræ conduplicantur, noctiſq; & nimbum occæcat nigror,
" Flamma inter nubes coruſcat, cælum tonitru contremit,
" Grando miſta imbri largifluo ſubita præcipitans cadit,
" Vndique omnes venti erumpunt, ſævi exiſtunt turbines,
" Fervet æſtu pelagus.

omnia fere, quo eſſent clariora, tranſlatis per ſimilitudinem verbis dicta ſunt. Aut quo ſignificetur magis res tota ſiue facti alicuius, ſiue conſilii: vt ille qui occultantem conſulto, ne id quod ageretur, intelligi poſſet, duobus tranſlatis verbis ſimilitudine ipſa indicat,

" Quandoquidem iſte circumveſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquam etiam brevitas tranſlatione conficitur: vt illud,

" Si telum manu fugit.

Imprudentia teli emiſſi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam eſt vno ſignificata tranſlato. Atq; hoc in genere perſæpe mihi admirandum videtur, quid ſit quod omnes tranſlatis, & alienis magis delectantur verbis, quàm propriis & ſuis: nam ſi res ſuum nomen, & proprium vocabulum non habet, vt pes, in navi; vt nexum quod per libram agitur, vt in vxore divortium: neceſsitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum, verborum maxima copia tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione tranſlata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: vel quod is qui audit alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima eſt delectatio: vel quòd ſingulis verbis res, at totum ſimile conficitur: vel quod omnis tranſlatio, quæ quidē ſumpta ratione eſt ad ſenſus ipſos admovetur, maxime oculorū, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & odor vrbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo oratio-

nis,

ducta à cæteris ſenſibus: illa verò oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conſpectu animi quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura cuius nos non in aliis rebus poſsimus vti vocabulo & nomine. Vnde enim ſimile duci poteſt (poteſt autem ex omnibus) indidem verbum vnum, quod ſimilitudinem cõtinet, tranſlatum, lumen affert orationi. quo in genere primum fugienda eſt diſsimilitudo.

" Cæli ingentes fornices.

Quamvis ſphæram in ſcenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt eſſe.

" —Vive Vlyſſes dum licet,
" Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum: ſed rape. hoc verbum eſt ad id aptatum quod antè dixerat, Dum licet. Deinde videndum eſt ne longè ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonij, ſcopulũ libentius dixerim. Charybdim bonorum, voraginem potius. facilius enim ad ea quæ viſa, quàm ad illa quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniã hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, vt ſenſum feriat id quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum ad quas eorum animos qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte diui Africani caſtratam eſſe Rempub. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam. quanvis ſit ſimile, tamen eſt in vtroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius quam res poſtulet, Tempeſtas comeſſationis, aut minus, comeſſatio tẽpeſtatis. Nolo eſſe verbum anguſtius id quod tranſlatum ſit, quàm fuiſſet illud proprium, ac ſuum.

" Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

Melius eſſet, vetas, prohibes, abſterres: quoniam ille dixerat,

" Illico iſtic,
" Ne contagio mea bonis, vmbráue obſit.

Atque etiam ſi vereare ne paulo durior tranſlatio eſſe videatur, mollienda eſt præpoſito ſæpe verbo: vt ſi olim M. Catone mortuo pupillum ſenatum quis relictum diceret, paulo durius: ſin, vt ita dicam, pupillum: aliquanto mitius eſt. Etenim verecunda debet eſſe tranſlatio, vt deducta eſſe in alienum locum, non irruiſſe: atque vt precariò, non vi veniſſe videatur. Modus autem nullus eſt florentior, quam in ſingulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit, non eſt in vno verbo tranſlato, ſed ex pluribus continuatis connecti-

tur,

tur, vt aliud dicatur, aliud intelligendum ſit:

" --Neque me patior

" Iterum ad vnum ſcopulum & telum claſſem Achiuûm offendere.

Atque illud,

" Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi,

" Repriment validæ legum habenæ, atque imperij inſiſtent iugo.

Sumpta re ſimili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferuntur. Eſt hoc magnum ornamentum orationis, in quo obſcuritas fugienda eſt. Etenim ex hoc genere fiunt ea quæ dicuntur ænigmata. Non eſt autem in verbo modus hic, ſed in oratione, id eſt in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione:

" Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris eſt ſumpta Africa: neque factum verbum eſt, vt --Mare ſaxiſragis vndis. neq; tranſlatũ, vt, Mollitur mare, ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,

" Deſine Roma tuos hoſteis,--

" --Teſtes ſunt campi magni.

Gravis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro ſenatu, Campum pro comitiis, Togam pro pace, Arma ac tela pro bello. Quo item in genere & virtutes & vitia pro ipſis in quibus illa ſunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit, & Quò auaritia penetrauit, aut Fides valuit, Iuſtitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, quum inflexo commutatóque verbo res eadem enuntiatur ornatius, cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid aut ex parte totum, vt pro ædificiis cum parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem, vt cum vnam turmam equitatum populi Romani dicimus: aut ex vno plures,

" At Romanus homo tamen, etſi res bene geſta eſt,

" Corde ſuo trepidat.

aut, cum ex pluribus intelligitur vnus,

" Nos ſumu' Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunq; modo non vt dictum eſt, in eo genere intelligitur, ſed vt ſenſum eſt. Abutimur ſæpe etiam verbo,

non

non tam eleganter, quàm in transferendo: ſed, etiamſi licentius, tamen interdum non impudenter: vt, cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro parvo dicimus. Verùm illa videtiſne eſſe non verbi, ſed orationis, quæ ex pluribus, vt expoſui tranſlationibus connexa ſunt? Hæc autem, quæ aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ſunt tranſlata quodammodo. Ita fit, vt omnis ſingulorum verborum virtus atque lux tribus exiſtat ex rebus: ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel coniunctione, vel novitate: in quo item eſt auribus conſuetudinique parendum: aut tranſlatum, quod maxime tanquam ſtellis quibuſdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modũ quendam formámq; deſiderat. Collocationis eſt, cõponere & ſtruere verba, ſic vt nèue aſper eorum concurſus, neue hiulcus ſit, ſed quodammodo coagmentatus, & lævis. In quo lepidè ſoceri mei perſona luſit is, qui elegantiſsime id facere potuit, Lucilius:

" Quam lepide lexeis compoſtæ, vt teſſerulæ omnes,
" Arte pavimento atque emblemate vermiculato.

quæ cum dixiſſet in Albutium illudens, ne à me quidem abſtinuit.

" Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu ſis.

Quid ergo iſte Craſſus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud ſcilicet, vt ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quàm Albutius. verum in me quidè luſit ille, vt ſolet. Sed eſt tamen collocatio conſervãda verborũ, de qua loquor, quæ iunctã oratione n efficit, quæ cohærentem, quę lenẽ, quæ æquabiliter fluentẽ. Id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita iungetis, vt nẽ ne aſperè concurrant, n ée vaſtiis diducantur. Hanc diligẽtiam ſubſequitur modus etia n & forma verborũ: quod iã vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile. Verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putauerunt. Interſpirationis enim, non defatigationis noſtræ cauſa, neq; librariorum notis, ſed verborum & ſententiarum modo interpunctas clauſulas in orationibus eſſe voluerunt. idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, vt inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis, atq; aurium cauſa (quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates) numeris adſtringeret. Namq; hæc duo muſici, qui erant quondã ijdem poetæ, machinati ad voluptatem ſunt, verſum, atque can-

cantum: vt & verborū numero, & vocū modo, delectatione vincerent auriū ſatietatē. Hæc igitur duo vocis dico moderationem, & verborū concluſionē, quo. d orationis ſeveritas pati poſſit, à poetica ad eloquentiam tranſeenda duxerūt. in quo illud eſt vel maximum, quod verſus in oratione ſi efficitur coniunctione verborū, vitium eſt: & tamen eam coniunctionē ſicuti verſum numeroſe cadere, & quadrare, & perfici volumus: neq; eſt ex multis res vna quæ magis oratorē ab imperito dicendi, ab ignaroq; diſtinguat, quam quod ille rudis inconditè fundit quantū poteſt, & id quod dicit ſpiritu non arte determinat: orator autem ſic illigat ſententiam verbis, vt eam numero quodam complectatur & adſtricto, & ſoluto. Nam cum vinxit modis, forma & re laxat, & libera immutatione ordinis; vt verba neq; alligata ſint, quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta vt vagentur. Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus, vt arbitremur nos hanc vim numeroſè dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria: nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neq; quod tam facilè ſequatur quocunque ducas, quàm oratio. ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur, ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorūmq; generum oratio: non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompámq; ſumuntur: ſed ea nos cum iacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graues ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus. ſic inſtitutam noſtrā ſententiam ſequitur orationis genus: idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur & vertitur. Sed vt in pleriſq; rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata, ſic in oratione, vt ea quæ maximam vtilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis, ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe huius totius mundi atque naturæ, rotundum vt cælum, terráq; vt media ſit, eáq; ſua vi, nutúq; teneatur: ſol vt circumferatur, vt accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diuerſam partem: vt luna acceſſu, & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: vt eadem ſpatia, quinq; ſtellæ diſpari motu curſuque conficiant. hæc tantam habent vim, vt paulum immutata, cohærere non poſſint: tantam pulchritudinē, vt nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referre nunc animum ad hominum vel etiam cæterarum animantium

tium & formam & figuram: nullam partem corporis ſine aliqua neceſsitate affictam, totámq; formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam conſervandámq; naturam: nuſquam tamen eſt vlla pars, niſi venuſta. Linquamus naturam, artéſque videamus. Quid tam in navigio neceſſarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quam mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, vt non ſolum ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa inventa eſſe videantur. Columnæ, & templa & porticus ſuſtinent: tamen habent non plus vtilitatis, quàm dignitatis. Capitolij faſtigium illud, & cæterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſsitas ipſa fabricata eſt. Nam cum eſſet habita ratio quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua delaberetur, vtilitatem templi, faſtigij dignitas conſecuta eſt: vt etiam ſi in cælo Capitolium ſtatueretur, vbi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilitatem ac propè neceſsitatem ſuauitas quædam ac lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ intercluſio, atq; anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum eſt ita ſuaue, vt ſicui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolùm, ſed etiam facile eſſe poſsit. Longiſsima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi vno ſpiritu poteſt. ſed hic naturæ modus eſt, artis alius. Nam cum ſint numeri plures, Iambum & Trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter: qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem ſermonémque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſsiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæſti & ſpondæi pedem invitat, in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in verſum, aut ſimilitudinem verſuum incidamus. Alię ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæan: qui eſt duplex. nam aut à longa oritur, quam tres breves conſequuntur, vt hæc verba, deſinite, incipite, comprimite: aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. atque illi philoſopho ordiri placet

cet à ſuperiore pæane, poſteriore finire. Eſt autẽ pæan hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius judicium,& certius, par ferè cretico,qui eſt ex longa,& brevi,& longa : vt,

" Quid petam præſidì,aut exequar? quóve nunc.

A quo numero exorſus eſt Fannius,

" Si Quirites minas illius.

Hunc ille clauſulis aptiorẽ putat, quas vult longa plerunq; ſyllaba terminari. Neq; verò hæc tam acrem curam, diligentiámque deſiderant,quàm eſt illa poetarum,quos neceſſitas cogit : & ipſi numeri,ac modi ſic verba verſu includere, vt nihil ſit,ne ſpiritu quidem minimo, brevius, aut longius,quam neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & planè vt dicitur,ſic & verè ſoluta,non vt fugiat tamen, aut erret,ſed vt ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto,qui putat orationem, quæ quidem ſit polita, atq; facta quodammodo, non adſtrictè,ſed remiſsius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic vſitatus verſus efficitur,poſt anapæſtus procerior quidam numerus efloruit,inde ille licentior,& diutior fluxit dithyrambus, cuius membra,& pedes, vt ait idem, ſunt in omni locupleri oratione diffuſa. &, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atque vocibus, quod habet quaſdam impreſsiones, & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus, rectè genus hoc numerorum, dummodò ne continuũ ſit, in orationis laude ponetur. Nam ſi rudis, & indocta putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur repudietur, niſi quod hominum aures vocem natura modulantur ipſam? quod fieri,niſi ineſt numerus in voce,non poteſt. numerus autẽ in continuatione nullus eſt: diſtinctio, & æqualium,& ſæpè variorum intervallorum percuſsio,numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus, in amni præcipitante non poſſumus. Quòd ſi continuatio verborum hæc ſoluta multo eſt aptior, atque jucundior, ſi eſt articulis membriſque diſtincta, quàm ſi continuata, ac producta, verba illa modificata eſſe debebunt : quæ ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus. Sic enim has orationis converſiones Græci nominant. Quare aut paria eſſe debent poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut quod etiam eſt melius, & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab ijs philoſophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta ſunt,quod eò ſæpius teſtificor,vt authoribus, laudandis,

Cam. laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit, Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad prosequendum esse videantur, aut quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea maiora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, errras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas a te hæc opera quotidiana, & pervagata exspectare. ista quæ dicis, dici volumus, neque tam dici, quam istò dici modo neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine vlla dubitatione, respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi libello, me inveni le eloquentem: sed eò te ne laudandi quidem causa interpellavi ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo vno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maximè, ornat ac limat, formanda vobis oratio est. neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, aut musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius vt membris distinguatur, vt conversiones habeat absolutas. Neque semper vtendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen, ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæan, aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi, ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati: consuetudo modò illa sit scribendi, atque dicendi, vt sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maximè heroo, & pæane priore, aut cretico, sed variè distincteque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: &, si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medij possunt latere: modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior quàm aures expectent, aut longior quàm vires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in his maximè perfectio, atque absolutio judicatur. Nam versus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur: qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, variandæ sunt, ne aut animorum judicijs repudientur, aut aurium

An: Cras:

aurium ſatietate. Duo enim aut tres ſunt ferè extremi ſervandi, & notandi pedes, ſi modo non breviora, & præciſa erunt ſuperiora: quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæane illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. Horum viciſſitudines efficient, vt neque ij ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis: nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quod ſi Antipater ille Sidonius, ille, quem tu probè, Catule, meminiſti, ſolitus eſt verſus hexametros, alioſque varijs modis, atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi, ac memoriæ valuit exercitatio, vt, cum ſe mente, ac voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur: quanto id faciliùs in oratione, exercitatione, & conſuetudine abhibita, conſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: cùm in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt vis, incredibiliſque naturæ. Omnes enim tacito quodam ſenſu ſine vlla arte, aut ratione, quæ ſint in artibus ac rationibus recta, ac prava dijudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in ſignis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent inſtrumenti, tum multò oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio, quòd ea ſunt in communibus inſixa ſenſibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit eſſe expertem. Itaque non ſolum verbis arte poſitis moventur omnes, verùm etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his ſi paulùm modò offenſum eſt, vt aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus? vt à multitudine, & populo non modò catervæ, atque conventus, ſed etiam ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejiciantur? Mirabile eſt, cum plurimum in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quàm non multum differat in judicando. Ars enim, cùm à natura profecta ſit, niſi naturam moveat, ac delectet, nihil ſanè egiſſe videatur. Nihil eſt autem tam cognatum mentibus noſtris, quàm numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & langueſcimus, & ad hilaritatem, & ad triſtitiam ſæpe deducimur: quorum illa ſumma vis carminibus eſt aptior, & cantibus non neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctiſſimo, majoribuſque noſtris, vt epularum ſolennium fides, ac tibiæ, Saliorumque verſus indicant: maximè autem à

Græcia

Græcia vetere celebrata: quibus vtinam, similibúsque de rebus disputarit, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum vt in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen: vt & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus vterentur. Exposui fere, vt potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero, atq; forma. Sed si habitū etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non sine nervis, ac viribus, & ea, quæ particeps vtriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententijs, vt, quemadmodum qui vtuntur armis, aut palæstra, non solum sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant: sed etiam, vt cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & condecentiam, sententijs verò ad gravitatem orationis vtatur, vt ij, qui in armorum tractatione versantur. Formantur autem & verba, & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse vobis. sed inter conformationem verborum, & sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur, si verba mutaris, sententiarum permanet, quibuscunque verbis vti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile: nisi in singulis verbis illa tria tenere, vt translatis vtamur frequenter, interdúmque factis, raro autem etiam pervetustis: in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque verborum. Nam & commoratio vna in re, permultum movet, & illustris explanatio, rerúmque quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet,

valet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum: vt iis qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum quàm dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositióque quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum, seiunctio: & reditus ad propositum: & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi minuendiue causa, veritatis superlatio atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio expositióque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio: quæ est perjucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur. deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè vel pòst quàm dixeris, vel cum aliquid à te ipso reiicias. Præmunitio est etiam ad id quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime: sæpe autem etiam ad commouendos. Personarum ficta inductio, vel grauissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouent, similitudo & exemplum: digressio, interpellatio, contentio, reticentia commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrænatior augendi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non vt superior illa digressio: purgatio, conciliatio, lassio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est vel ad vsum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio: Nam & geminatio verborum habet interdum vim, sæpòrem aliàs: & paulum immutatum verbum atque deflexum, & eiusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio: & in eadem verba impetus, & conuersio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio verbi, & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio,

& verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborùmque conformationibus illuminent. Quæ quidem te Crasse video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem quæ suprà dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit vt breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est & doctrina ipsa vulgaris, vsus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nunc quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis vnum genus. Nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones: alind consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli; & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, debet videri: tempus pacis an belli, festinationis an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est quod præcipi posse videatur, nisi vt figuram orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem vti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius: omniq; in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quandóque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt vt agantur. Actio inquam in dicendo vna dominatur, sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac in-

structus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, quum rogaretur quid in dicendo esset primum: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet, qui quum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam quam in Ctesiphontē contra Demosthenem dixerat: qua perlecta petitum est ab eo postridie vt legeret illā etiam quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit quantum esset in actione, qui orationem eandem, aliam esse putaret authore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferam? quò vertam? In Capitoliúmne? at fratris sanguine redundat. An domū? matrémne vt miserā lamentantémq; videā & abiectā? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici vt lachrymas tenere nō possent. Hæc eò dico plurib⁹, quòd genus hoc totū oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autē veritatis histriones occupauerūt. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, vt obscuretur atque penè obruatur, discutienda sunt ea quæ obscurant: & ea quę sunt eminentia & prompta sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestū: totumque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnésque voces, vt nerui in fidibus, ita sonant, vt à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, vt chordæ sunt intentæ, quæ ad quenque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna parua: quas tamen inter omnes est suus quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi sunt actori, vt pictori, exposiți ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebrò incidens,

» Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
» Manderem natos:

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,
" Segregare abs te ausus,– &,
" Ecquis hoc animadvertit? vincite.– &
Atreus fere totus, Aliud miseratio ac mæror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:
" Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
" Domum paternámne? anne ad Peliæ filias? & illa,
" O pater, ô patria, ô Priami domus:
& quæ sequuntur:
" Hæc omnia vidi inflammari,
" Priamo vi vitam euitari.
Aliud metus demissum, & hæsitans, & abiectum:
" Multi modis sum circumventus, morbo, exilio, atque inopia,
" Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
" Altè terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
" Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
" Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.
Aliud vis, contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis:
" Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,
" Iterum iam aggreditur me, & quietum exuscitat,
" Maior mihi moles, maius miscendum est malum;
" Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.
Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum:
" Sed mihi cum retulit coronam ob collocandas nuptias,
" Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,
" Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè detulit.
Aliud molestia; sine commiseratione, graue quiddam, & vno pressu, ac sono obductum:
" Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptiis,
" Ego tum gravida expletis iam fere ad pariendum mensibus,
" Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.
Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens scenicus, sed vniuersam rem
& sen-

& ſententiam non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens, verba non exprimens, brachiũ procerius proiectũ quaſi quoddã telũ orationis· ſupploſio pedis in contentionibus, aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum ne Roſcium quidem magnopere laudabant: animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt vna pars corporis, quæ quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſsit efficere: neque vero eſt quiſquam qui eadem contuens efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna moderatio. nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt quorum tum intentione, tum remiſsione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus aptè cum genere ipſo orationis: eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, vt equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtrã actione ſecundum vocem, vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac deniq; barbari maxime commoventur. verba enim neminem mouent, niſi eum qui eiuſdem linguæ ſocietate coniunctus eſt: ſententiarũ; ſæpe acutæ, non acutorum hominum ſenſus prætervolant: actio, quę prę ſe motum animi fert, omnes mouet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iiſdem notis & in aliis agnoſcunt, & in ſe ipſi iudicant. Ad actionis autem vſum, atque laudem, maximam ſine dubio partem vox obtinet: quæ primum eſt optanda nobis, deinde quæcunq; erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci ſeruiatur. equidem magnopere cenſeo ſerviendum. Sed illud videtur ab huius noſtri ſermonis officio non abhorrere, quod. vt dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime eſt vtile, id neſcio quo pacto, etiam decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam, nihil eſt vtilius quàm crebra mutatio, nihil perniciosius quàm effuſa ſine intermiſsione contentio. Quid ad aures noſtras,

& actionis ſuavitatem, quid eſt viciſſitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente tuo literato homine, quem ſervum ſibi ille habuit ad manum, cum eburneola ſolitus eſt habere fiſtula, qui ſtaret occultè poſt ipſum cum concionaretur, peritum hominem, qui inſlaret celeriter eum ſonum, quo illum aut remiſſum excitaret, aut à contentione revocaret. Audivi me hercule, inquit Catulus, & ſæpe ſum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & ſcientiam. Ego vero, inquit Craſſus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republica eſſe delapſos: quanquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac poſteritati oſtenditur, vt eorum civium, quos noſtri patres non tulerunt, iam ſimiles habere cupiamus. Mitte obſecro, inquit, Craſſe, Iulius ſermonem iſtum, & te ad Gracchi fiſtulam refer, cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni voce, inquit Craſſus, eſt quiddam medium, ſed ſuum cuique voci: hinc gradatim aſcendere vocem, vtile & ſuave eſt. Nam à principio clamare, agreſte quiddam eſt: & illud idem ad firmandum eſt vocem ſalutare. deinde eſt quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius eſt, quam acutiſsimus clamor: quò te fiſtula progredi non ſinet, & tamen ab ipſa contentione revocabit. Eſt item contra quiddam in remiſsione graviſsimum, quóque tanquam ſonorum gradibus deſcenditur. Hæc varietas, & hic per omnes ſonos vocis curſus, & ſe tuebitur, & actioni aſferet ſuavitatem: ſed fiſtulatorem domi relinquetis, ſenſum huius conſuetudinis vobiſcum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non, vt volui, ſed vt me temporis anguſtiæ coegerunt: ſcitum eſt enim, cauſam conferre in tempus, cum afferre plura ſi cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegiſti omnia, quantum ego poſſum iudicare, ita diuinitùs, vt non à Græcis didiciſſe, ſed eos ipſos hac docere poſſe videare. Me quidem iſtius ſermonis participem factum eſſe gaudeo, ac vellem vt meus gener ſodalis tuus Hortenſius affuiſſet: quem quidem ego confido omnibus iſtis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Craſſus, Fore dicis? inquit: ego vero eſſe iam iudico, & tum iudicavi, cum me conſule in ſenatu cauſam defendit Africæ, nupérque etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides Catule. nihil enim iſti adoleſcenti, neque à natura, neque à doctrina deeſſe ſentio, eò magis eſt tibi, Cotta, & tibi, Sulpiti, vigilandum ac laborandum

borandum: non enim ille mediocris orator veſtræ quaſi ſuccreſcit ætati, ſed & ingenio peracri, & ſtudio flagranti, & doctrina eximia, & memoria ſingulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati ſuæ præſtare cupio: vobis vero illum tanto minorem præcurrere, vix honeſtum eſt. Sed iam ſurgamus, inquit, noſque curemus, & aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros curámq; laxemus.

FINIS.